

NOVOSTI HUBOČIJA

#1295

Samostalni
srpski
tjednik

Petak 11. 10. 2024.
Cijena: 1.33€

9 771845 895007

4.1.2024

ISSN 1845-8955

Ima mu se fotelja

HDZ-ov kandidat za predsjednika Dragan Primorac kao ministar znanosti usmenom je pogodbom naručio namještaj i radove u vrijednosti većoj od pet i pol milijuna kuna od tvrtke Svetice-centar, vlasnice zgrade u koju se uselilo ministarstvo. Posao je obavljen, ali nije plaćen. Prema presudi, ministarstvo mora platiti globu četiri do pet puta veću od izvornog iznosa str. 2-4.

Javni namještaj

Dragan Primorac je kao ministar 2008. usmenom pogodbom naručio namještaj i radove u vrijednosti većoj od pet i pol milijuna kuna od tvrtke Svetice-centar, vlasnice zgrade u koju se uselilo ministarstvo. Posao je obavljen, ali nije plaćen. Visoki trgovački sud presudio je u korist tvrtke i naložio ministarstvu da plati globu četiri do pet puta veću od izvornog iznosa

Dragan Primorac 2009. godine (Foto: Goran Stanzl/PIXSELL)

UOŽUJKU 2024. godine Ministarstvo znanosti i obrazovanja izgubilo je spor protiv tvrtke Svetice-centar, vlasnika zgrade u kojoj se i dalje nalazi ovaj resor pod upravom RADOVANA FUCHSA. Na temelju pravomoćne presude

Visokog trgovačkog suda u Zagrebu moraju im isplatiti više od tri milijuna eura. Spomenuta tvrtka je tužila ministarstvo tvrdeći da su tijekom useljenja u zgradu 2008. godine po usmenom nalogu tadašnjeg ministra DRAGANA PRIMORCA potrošili više od pet i pol milijuna kuna na prenamjenu i kupnju

skupog namještaja za ministra i njegove pomoćnike. Tvrdili su da im je Primorac obećao refundaciju troškova, ali da to obećanje nikada nije ispunjeno.

Tijekom trinaestogodišnjeg postupka, koji je počeo 2011. godine, Primorac i ministarstvo branili su se tezom da privatnik

laže i da ne postoje pisani tragovi takvog dogovora. U suprotnom, priznali bi kršenje zakona, odnosno nabavu opreme i radova mimo Zakona o javnoj nabavi, a potencijalno i zlouporabu položaja i ovlasti. Svježom i pravomoćnom presudom Visokog trgovačkog suda odlučeno je da je istinu

IMPRESSUM

Godina xxv / Zagreb | petak, 11/10/2024

**NOVOSTI
HOBOCIJA #1295**

Samostalni srpski tjednik

IZDAVAČ
Srpsko narodno vijeće

ZA IZDAVAČA
Milorad Pupovac

GLAVNA UREDNICA
Andrea Radak

ZAMJENIK GLAVNE UREDNICE
Tihomir Ponoš
IZVRŠNI UREDNICI
Goran Borković (Portal
Novosti), Petar Glodić,
Lujko Parežanin (Kultura)
REDAKTORICE
Ana Grbac,
Darija Mažuran-Bučević
KOLUMNISTI
Boris Dežulović,
Viktor Ivančić, Sinan

Guđžević, Boris Rašeta
REDAKCIJA
Paulina Arbutina, Jerko
Bakotin (urednik Interna-
cionalne), Milan Cimeša,
Zoran Daskalović, Ivica
Đikić, Tena Erceg, Dragan
Grozđanić, Mirna Jasić
Gašić, Nenad Jovanović,
Vladimir Jurišić, Marko
Kostanić, Anja Kožul, Igor
Lasić, Branimira Lazarin,

Bojan Munjin, Tamara
Opačić, Ivana Perić, Boris
Postnikov, Srećko Pulig,
Hrvoje Šimičević i Nataša
Škaričić
TAJNICA REDAKCIJE
Irena Bosnić
FOTOGRAF
Sandro Lendler
GRAFIČKI UREDNICI
Ivica Družak,
Darko Matošević

DIZAJN
Parabureau / Igor
Stanišević & Damir Bralić,
Nikola Đurek
ILUSTRACIJA NASLOVNICE
Luka Duplanić
ŠTAMPA Tiskara 'Zagreb',
Zagreb
TIRAŽA 6000
Novosti su financirane
sredstvima Savjeta za

nacionalne manjine Vlade
Republike Hrvatske i
sredstvima Ureda za
ljudska prava i prava
nacionalnih manjina Vlade
Republike Hrvatske.
REDAKCIJA
Gajeva 7, 10 000 Zagreb
T/F 01/4811 198, 4811 281
info@portalnovosti.com
www.portalnovosti.com

govorio vlasnik zgrade. Rukovodeći se dokazima, tročlano sudsko vijeće je utvrdilo da je 2008. godine između vrha ministarstva kojim je rukovodio Primorac i vlasnika zgrade doista postojao usmeni i po definiciji nezakoniti sporazum. Budući da se ministarstvo okoristilo radovima i uslugama na štetu privatnika, sud im je odrezao višemilijunsku globu, koja je zbog zatezних kamata, troškova sudjenja i procjene vrijednosti po današnjim cijenama četiri do pet puta veća od izvornog iznosa.

Iskaz koji je Dragan Primorac 2016. godine dao tijekom ove parnice sudačko je vijeće pritom nazvalo 'nevjerodostojnim' i 'u suprotnosti' s ostalim dokazima. Unatoč tome, u izjavi za Novosti Primorac je ova godina ostao pri onome što tvrdi zadnjih 15 godina. Odbacio je navode o usmenom dogovoru s vlasnikom zgrade, nazivajući pravomoćnu presudu Visokog trgovačkog suda 'apsurdnom' i 'paradoksalnom'.

Čitajući cijeli sudski spis od skoro dvije hiljade stranica, Novosti su pronašle niz iskaza u kojima najvažniji protagonisti ove priče tvrde da je upravo aktualni predsjednički kandidat HDZ-a Dragan Primorac naredio posljedično nezakonitu nabavu namještaja i višemilijunske radove na privatnoj zgradi.

Skandal je usko vezan za useljenje Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta, Agencije za odgoj i obrazovanje i Agencije za znanost i visoko obrazovanje u zgradu na adresi Donje Svetice 38. Nakon raspisivanja javnog poziva za prikupljanje ponuda, sredinom 2008. godine, ministarstvo je uz blagoslov tadašnje vlade IVE SANADERA odlučilo zakupiti cijelu zgradu u vlasništvu Svetice-centra, tvrtke čiji su osnivači JERKO i VJEKO BOŠNJAK. Paralelno s useljenjem, zgradu je hitno trebalo prilagoditi potrebama novih stanara. Tada je pokrenut niz događaja koji je doveo do ovogodišnje presude. Detalji su potanko opisani u tužbi koju su Bošnjakovi podnijeli protiv ministarstva 2011. godine. U njoj su istaknuli da je Primorčev resor bez pisanog traga 'izdao nalog' vlasniku zgrade, tvrtki Svetice-centar, da preuredi zgradu i nabavi namještaj. Sve je dogovoreno uoči potpisivanja ugovora o zakupu zgrade, i to na 'zajedničkom sastanku u svibnju 2008. godine, s ministrom Primorcem i njegovim suradnicima'.

'Zbog hitnosti cjelokupnog projekta i uslijed toga nastale nemogućnosti za provođenje javnog natječajna ministarstvo je predložilo, a Svetice centar prihvatio da privremeno – točnije do kraja 2008. godine, financira uređenje, i opremanje objekta za postupak preseljenja Ministarstva', stoji u tužbi. Zauzvrat, ministarstvo im se obvezalo naknadno isplatiti novac za izvršene radove i nabavu opreme. Tako je, prema tužbi, na 'zahtjev ministra (Primorca)' dogovoreno da Svetice-centar financira radove na vlastitoj zgradi u vrijednosti do tri milijuna kuna i kupi namještaj za 1,5 milijuna kuna.

U mjesecima nakon potpisivanja Ugovora o zakupu cijele zgrade, Svetice-centar su doista o svom trošku preko podizvođača prenamijenili zgradu po ukusu ministarstva i nabavili namještaj. Tijekom radova, 'ministarstvo je putem naloga tadašnjeg ministra Primorca zadužilo financijske službe i tajnicu Ministarstva kao odgovornu osobu da iznađu adekvatne mogućnosti plaćanja svojih obveza prema tužitelju i s redovitim obećanjima da će tužitelju sve biti isplaćeno'. No isplate iz ministarstva nije bilo, pod obrazloženjem da bi time 'kršili Zakon o javnoj nabavi'. Ministarstvo je potom počelo 'osporavati dug s obrazloženjem da nisu naručili ugovorene radove, te do danas izbjegava isplatiti dužni iznos'. 'Tužitelj je u dobroj vjeri izvršio sve radove kako je naručeno i sve po dogovorenim fazama, te smatra da isti

Zgrada na adresi Donje Svetice 38 (Foto: Matija Habljak/PIXSELL)

nipošto ne može biti odgovoran za eventualne propuste odgovornih osoba u svezi javne nabave', piše u toj tužbi, u kojoj je naveden i konačni obračun potraživanja: 5.775.621,13 kuna. Od toga, oko 1,2 milijuna kuna za pretežito luksuzni namještaj koji je završio u kabinetu ministra i njegovih suradnika, a ostatak na radove i adaptaciju cijele zgrade.

U želji da refundira novac za koji je smatrala da joj pripada, tvrtka Svetice-centar je pokrenula sudski postupak u kojem je otvoreno inkriminirala tadašnji vrh Ministarstva znanosti. Budući da je riječ o enormnom iznosu za nabavu namještaja, ministarstvo je moralo raspisati natječaj na temelju Zakona o javnoj nabavi, što nije učinjeno. S obzirom na činjenicu da je najam privatne zgrade bio na razdoblje od pet godina, nije postojao nikakav zakonski način da se ulupa tri milijuna državnih kuna u njenu adaptaciju.

Županijsko državno odvjetništvo Zagreb, koje je u prvom dijelu postupka zastupalo interese ministarstva i Republike Hrvatske, negiralo je u odgovoru na tužbu postojanje takvog dogovora. Osim naglašavanja da ne postoji nikakav pisani trag, ŽDO Zagreb je inzistirao na tome da su Svetice-centar zapravo odlučile adaptirati zgradu i nabaviti namještaj isključivo na svoj račun. Takvu argumentaciju ŽDO je preuzeo od Primorca i njegovih pojedinih pomoćnika. Svjedočeci 2016. godine u ovoj parnici, Primorac je rekao da im je zgrada odgovarala kvadraturom, ali da su bile potrebne određene preinake. Na opisanom sastanku, Primorčev pomoćnik i ravnatelj Uprave za financije STIPE MAMIĆ rekao mu je da 'nema načina na koji bi ministarstvo moglo financirati građevinske radove i preinake na privatnom objektu koje nije u vlasništvu države'. 'Budući da nije bilo načina da se takve preinake financiraju mi smo to odmah i rekli tužitelju (Svetice-centar), te se i podrazumijevalo da ako isti želi s nama sklopiti ugovor da nam preda prostor kakav je nama potreban da bi mogli u istom raditi. Nakon toga, po mom sjećanju tužitelj je na to i pristao', izjavio je Primorac na suđenju.

Pomoćnik ministra Mamić potvrdio je Primorčeve navode. Prepričao je sadržaj sastanka iz svibnja 2008., gdje je spomenuto da u novo sjedište ministarstva treba uložiti oko tri milijuna kuna. 'Ja sam tom prilikom rekao ministru da se po zakonu ne može ulagati toliki iznos u tuđi prostor prema propisu za javne službe. Prema tim propisima moglo se ulagati veći iznos ako bi se radilo o najmu preko 10 godina, a u konkretnom slučaju radilo se o petogodišnjem najmu. Budući da nije prihvaćena ponuda da se prostor uredi na teret ministarstva, tužitelj je sam uredio taj prostor', poručio je Mamić i naglasio da

'ministarstvo niti usmeno niti pismeno nije naručilo niti jedan od navedenih radova na adaptaciji i prilagodbi poslovnog prostora ministarstva'.

Problem za narativ Primorca i Mamića, pa i opisanu strategiju ŽDO-a, došao je u vidu iskaza drugih zaposlenika ministarstva. MIRKO SMOLJIĆ, posebni savjetnik ministra Primorca, svjedočio je da je s Mamićem i tajnicom ministarstva STANISLAVOM ROGIĆ u ime ministra pregovarao sa Svetice-centrom o zaključenju ugovora o zakupu zgrade. Suprotno iskazima Primorca i Mamića, on je rekao da 'je dogovoreno da vlasnik objekta sukcesivno uređuje prostor, pa da će se to (s ministarstvom, op. a.) naknadno rješavati anexima ugovora'. Otkrio je da je tajništvo ministarstva dostavilo Svetica-centru plan za radove i izrekao možda najvažniju rečenicu u cijelom postupku: 'Dogovoreno je da će se radovi izvesti od strane tužitelja po nalogu ministarstva, a naknadno bi se trebala dogovarati plaćanja također od ministarstva'. Smoljić je tako otkrio da je ministarstvo sa Svetica-centrom doista dogovaralo naknadnu refundaciju za radove i namještaj. Na pitanje je li takav usmeni dogovor po njegovom mišljenju bio po zakonu, odgovorio je 'da je u ministarstvu bilo govora da se to može izvršiti u hitnim slučajevima kakav je ovaj'. Kad ga je predstavnica Županijskog državnog odvjetništva pitala da prokomentira oprečnu Mamićevu tvrdnju, prema kojoj je on odmah upozorio da uopće nije moguće iz proračuna potrošiti toliki iznos na privatnoj zgradi, Smoljić je odgovorio potvrdno. Ali je dodao da je Mamić to 'isticao tek nakon dvije do tri godine nakon zaključenja ugovora, a ne prije'.

Samo ovaj jedan iskaz Primorčevog savjetnika ozbiljno je narušio temelje obrane ministarstva i otvorio sumnju u ozbiljno kršenje zakona. Stanislava Rogić, tajnica ministarstva koja je u tužbi navedena kao

Iskaz koji je Primorac 2016. godine dao tijekom ove parnice sudačko je vijeće nazvalo 'nevjerodostojnim' i 'u suprotnosti' s ostalim dokazima. U izjavi za Novosti ostao je pri onome što tvrdi zadnjih 15 godina. Odbacio je navode o usmenom dogovoru s vlasnikom zgrade, nazivajući pravomoćnu presudu 'apsurdnom' i 'paradoksalnom'

ključna osoba ministarstva u naručivanju i kontroli radova, svojim je iskazom pobudila dodatnu sumnju u argumente ministarstva. Kad ju je sudac pitao je li postojao pisani ili usmeni dogovor između ministarstva i vlasnika zgrade vezano za radove i njihovu cijenu, izjavila je da se 'ne može izjasniti o iznosima i o dogovoru'. Na izravno pitanje je li upravo ona naručivala sav namještaj (za ministra i njegove pomoćnike), Rogić je rekla da 'ne želi odgovoriti' na to pitanje. Dodala je i da se ne sjeća je li od izvođača naručivala radove na zgradi. 'Ako i jest, to je bilo na osnovu traženja samog ministra (Primorca)', citirana je Rogić. Iz njenog odbijanja da se izjasni o ključnim pitanjima odvjetnik Svetice-centra iščitao je da ona 'očito ima saznanja o kojima ne želi govoriti ili ne može budući da bi to razvidno ugrozilo interese tuženika', odnosno ministarstva. Posebno su naglasili i da se na 'računima za namještaj nalaze njeni parafi' te da je 'po funkciji izravno odgovarala ministru (Primorcu) za radove i preseljenje'. Sve je to

Dio presude Visokog trgovačkog suda u kojem je Primorčev iskaz ocijenjen kao 'nevjerodostojan'

25. Dakle, iz tih dokaza jasno proizlazi da je upravo tuženik naručio radove prilagodbe, preuređenja i opremanja predmetnog poslovnog prostora od tužitelja te da izvođenje tih radova nije bio uvjet za sklapanje Ugovora o zakupu kako to nastoji prikazati tuženik, već da je tuženik naručio te radove zbog prilagodbe tog prostora svojim potrebama, a koje se obvezao platiti tužitelju. Sukladno tome iskaz svjedoka Stipe Mamića (list 249.-251. spisa), pomoćnika ministra tuženika u to vrijeme, u dijelu u kojem navodi da je tužitelj sam uredio taj prostor budući da se nije prihvatila ponuda o uređivanju tog prostora na teret tuženika u suprotnosti je s gore navedenim iskazima i ispravama. U tom smislu ukazuje se da je taj svjedok u svom iskazu naveo da nakon što mu je predočen račun za popravak namještaja kojeg je tuženik koristio od prije, da misli da se na njemu nalazi potpis tajnice Kabineta gospođe Rogić te da se pomalo sjeća narudžbe od strane tuženika vezano za montažu i demontažu namještaja. Stoga i ti njegovi navodi ukazuju na proturječnost samog njegovog iskaza, pogotovo u dijelu u kojem navodi da se nije prihvatila tužiteljeva ponuda o uređenju tog prostora. S tim u vezi ocjenjuje se nevjerodostojnim i iskaz bivšeg ministra Dragana Primorca (list 346.-350. spisa) u dijelu u kojem navodi da nema načina na koji bi tuženik mogao financirati građevinske radove i preinake na objektu koji nije u vlasništvu države te da se podrazumijevalo da ukoliko tužitelj želi sklopiti ugovor o zakupu da je onda bio dužan izvršiti te preinake o svom trošku te da je tužitelj na to pristao. Takvi navodi su u protivnosti kako s gore navedenim dokazima, posebno s navedenim e-mailom na listu 120. spisa koji je poslan izravno njemu u vezi obavljanja predmetnih radova.

ponukalo Svetice-centar da napišu kako njen iskaz potvrđuje 'da je upravo ministar Primorac usmeno tražio izvođenje radova te nabavu opreme i namještaja te s tužiteljem usmeno ugovorio isti posao'.

Sve dileme tko je naručivao i odabirao namještaj za ministra i njegove pomoćnike razriješio je direktor Zagrebopreme MIRKO POPOVIĆ, jedne od niza tvrtki podizvođača u ovoj priči. Njegova je kompanija bila zadužena za obnovu starog namještaja i nabavu novog, u vrijednosti većoj od milijun kuna. U iskazu je otkrio da ga za taj posao nije odabrala tvrtka Svetice-centar, nego direktno ministarstvo, odnosno tajnica Stanislava Rogić, ista osoba koja je svjedočila da je nježno eventualno naručivanje radova 'bilo na osnovu traženja samog ministra (Primorca)'. 'Gospoda Rogić iz Ministarstva znanosti me angažirala da napravim nacрте za namještaj i troškovnike sa cijenom za kabinet ministra i još 10 manjih kabineta za njihove pomoćnike', izjavio je, dodajući da je isključivo ministarstvo određivalo količinu i kvalitetu tog namještaja. I da su mu u prisustvu tajnice Rogić predstavnicima Svetice-centra rekli da račune za namještaj isporučiti njima.

Preko citiranih iskaza svjedoka, što iz ministarstva što od predstavnika izvođača, tako je kompromitiran stav obrane da ministarstvo ništa nije naručivalo niti je na bilo koji način sudjelovalo u prenamjeni zgrade i kupnji namještaja.

Situacija po obranu dodatno je pogoršana iskazom VEDRANA ŠMITRANA, zaposlenika Svetice-centra i njihovog voditelja poslova oko zgrade koju je unajmilo ministarstvo. On je potvrdio da je bio na više sastanaka na kojima je usmeno dogovoreno da će ministarstvo naknadno platiti adaptaciju i opremu. Na tim sastancima je bio i ministar Primorac, prisjetio se. Po njegovom svjedočenju, upravo je Primorac 'osobno davao odobrenje' za financiranje radova i opreme. Sjetio se i da je na sastanku 'državni tajnik Mamić istaknuo da postoje problemi tehničke provedbe plaćanja, na što je ministar (Primorac) odgovarao da je njegova zadaća ta da njegova služba pronađe način da se račun plate'. Osim što je i on Primorca imenovao kao nalogodavca cijele operacije, otkrio je da je tijekom radova probijen dogovoreni iznos od tri milijuna kuna za adaptaciju zgrade, i to 'zbog dodatnih zahtjeva od strane ministra Primorca osobno'. 'Kad smo vidjeli da će se budžet probiti zbog naknadnih radova, odlučili smo da ćemo se konzultirati s ministrom kako bi dobili dozvolu da se radovi nastave, a što smo usmeno i dobili', otkrio je Šmitran. Na koncu, cijena radova je povećana za više od milijun kuna, pretežito zbog prenamjene podruma. Na osobni zahtjev 'ministra Primorca'.

U drugoj polovici 2008., još dok su se radovi odvijali, vlasnici zgrade postaju svjesni da se ministarstvo neće oko ispunjenja svog dijela dogovora. 'Kad smo vidjeli da se ti radovi ne plaćaju, zatražili smo sastanak u ministarstvu i tada sam ja osobno primljen od gospođe Rogić, i to više puta, no o tome nisu sastavljeni zapisnici. Na tim sastancima nikada nisu osporavani iznosi dugovanja,

odgovara da se ne sjeća te odredbe Ugovora, ali da je zajedno sa ostalima u okviru svoje domene parafirala taj Ugovor.

Na daljnji upit kakva je bila ponuda za sklapanje Ugovora, da li je to bila ponuda sa preuzimanjem postojećeg prostora ili onog koji je trebao biti uređen i opremljen, svjedok odgovara da se toga ne sjeća.

Na daljnji upit svjedok odgovara da je došlo do žurnog useljenja u prostor, ali ono nije utjecalo na dinamiku izvedenih radova.

Na daljnji upit nakon što je svjedoku prezentiran račun o demontaži opreme tuženika, svjedok je izjavio da je parafirao taj račun.

Na daljnji upit da li je svjedok kontaktirao sa ZAGREB OPREMOM vezano za opremanje prostora, svjedok odgovara da jest.

Na daljnji upit da li je svjedok naručivao opremu i za sve prostore, svjedok izjavljuje da ne želi odgovoriti na to pitanje.

Na upit zastupnika tuženika da li je od samog početka sklapanja Ugovora uredno podmirivana zakupnina, svjedok ističe da je.

Na upit pun. tuženika da li je popisana oprema i namještaj od strane inventurne komisije i tko je to parafirao, svjedok odgovara da su to parafirali svi oni koje je imenovao Ministar u to povjerenstvo za popis, a napominjem da se u prostoru nalazio i namještaj od Ministarstva, pa namještaj od ranijih korisnika i novi namještaj. Zatečeni namještaj od ranijih korisnika, te namještaj koji je nabavljen kao novi knjižen van bilančno, jer je zatražen dokaz da je to imovina od tužitelja, što je tužitelj i dokazao.

Na daljnji upit pun. tužitelja da li je svjedok od osobe koja je izvodila radove tj. od Vijeke Bošnjaka tražila, svjedok odgovara da se ne sjeća, ali ukoliko jest, izjavljuje da je to bilo na osnovu traženja samog Ministra.

Na daljnji upit da li je svjedok primio E-mail poruke od tužitelja zajedno s računima i visinom troškova, svjedok odgovara da se ne sjeća, ali ponavlja da je primala gospodina Bošnjaka na razgovor i da je razgovarala vezano za to.

Svjedok ističe da je to radila i po samom naputku gospodina Ministra.

Svjedok pojašnjava da je tim razgovorima uvijek prisustvovao još netko od

Ministarstva.

nego, naprotiv, gospođa Rogić je uvijek isticala da je naša tražbina realna, no da nema načina da se to u tom trenutku plati', rekao je Šmitran.

Direktor Svetice-centra Jerko Bošnjak potvrdio je da ga je tajnica Rogić uvjeravala kako će se 'sve riješiti' 2009. godine. 'Kada smo im se obratili 2009. godine opet su nas molili da pričekamo i tada su tražili da im iz skupnog računa izdvojimo tri stavke uglavnom opreme, te smo za to izdali tri računa svaki negdje oko sto tisuća kuna, koji su nam plaćeni', otkrio je.

Sudu je priloženo više dopisa koje je Bošnjak izravno slao Primorcu. U jednom od njih, datiranom 12. rujna 2008. godine, Bošnjak ga upoznaje s detaljima svih radova. I naglašava: 'mi smo ispoštovali dogovor da u prvoj fazi mi sve financiramo, a da će se sa Vaše strane svi troškovi refundirati'. Bošnjak ga potom otvoreno 'moli da što prije iznađe mogućnost za refundaciju uloženi sredstava kako ne bi ušli u financijsku blokadu'. Odgovor, barem u pismenom obliku, nije pristigao.

Početkom srpnja 2009. Primorac je podnio ostavku, istoga dana kad i premijer Ivo Sanader. 'Nakon što je ministar podnio ostavku krenuli su problemi i rečeno je da račun ne može biti plaćen jer nije prošao javnu nabavu, te su oni cijelo vrijeme govorili da traže mogućnost kako bi platili račun', prisjetio se Bošnjak u svjedočenju na sudu. Razloga za neisplatu bilo je više. Jedan od glavnih desio se otprilike mjesec dana nakon odlaska Primorca: u priču se uključio Uskok. U kolovozu te godine Uskok je primio anonimnu kaznenu prijavu. Prema medijskim napisima, objavljeno u prosincu 2009., u prijavi je iznesena

Tajnica ministarstva Stanislava Rogić svojim je iskazom pobudila dodatnu sumnju u argumente ministarstva

optužba da je ministarstvo bez natječaja 'uplatilo dva milijuna kuna tvrtki Zagreboprema' za namještaj. Jutarnji list je pisao da je anonimni prijavitelj za ovaj nezakoniti posao optužio državnog tajnika za financije Stipu Mamića i 'još troje nižerangiranih dužnosnika ministarstva'. U prijavi je još navodno pisalo da se sve odvijalo 'bez znanja tadašnjeg ministra Dragana Primorca'. Večernji list je dodao da se 'po kuloarima u Ministarstvu šuška kako su tajnik Stipe Mamić i Jerko Bošnjak rođaci'. Mamić je demantirao rodbinsku vezu, dok je ministarstvo kazalo da 'namještaj za novu zgradu nisu kupovali, već su je opremili onim iz stare zgrade'. 'U 2008. godini niti smo naručili niti platili ijedan komad namještaja za potrebe Ministarstva', poručili su iz bivšeg Primorčevog resora. I doista, ministarstvo je govorilo istinu, barem kad je riječ o plaćanju namještaja. Nisu platili namještaj zato što nisu ispoštovali usmeni dogovor. Činjenica da transfer nije obavljen i proračun nije oštećen dovela je vjerojatno do odbačaja prijave. 'Na temelju rezultata provedenih izvida, nije utvrđeno postojanje osnovane sumnje u počinjenje kaznenih djela iz nadležnosti USKOK-a, tako ni drugih kaznenih djela koja se progone po službenoj dužnosti', poručio je Uskok.

No kaznena prijava je jamčila da Svetice-centar nikad neće vidjeti obećane milijune. Jer, plaćanjem bi počinitelji priznali njen sadržaj. Zato je 2011. pokrenuta citirana tužba Svetice-centra. Uskokovo njuškanje i medijska objava o tome nisu ih previše ometali. Nakon 13 godina parničanja, u ožujku ove godine Visoki trgovački sud potvrdio je da su govorili istinu. 'Iz dokaza jasno proizlazi da je upravo ministarstvo naručilo radove prilagodbe, preuređenja i opremanja predmetnog poslovnog prostora od tužitelja (Svetice-centar) te da izvođenje tih radova nije bio uvjet za sklapanje Ugovora o zakupu kako to nastoji prikazati ministarstvo, već da je ministarstvo naručilo te radove zbog prilagodbe tog prostora svojim potrebama, a koje se obvezao platiti tužitelju', piše u presudi. Kao dokaze za ovu ključnu tvrdnju sud je naveo i iskaze koje smo citirali u ovom tekstu.

Sud je pritom naglasio da je opisano Mamićevo svjedočenje bilo 'proturječno' i 'u

suprotnosti s navedenim iskazima i ispravama'. Što se tiče Primorca, ocijenjeno je da je njegov iskaz bio 'nevjerodostojan' u ključnom dijelu: tamo gdje je tvrdio da su Svetice-centar pristali izvršiti preinake zgrade isključivo o svom trošku. 'Takvi navodi su u protivnosti s navedenim dokazima', piše u presudi, u kojoj je utvrđeno da je ministarstvo prekršilo zakon jer nije provelo nužni postupak javne nabave za radove i namještaj. Posljedično, dosuđeno je da je zbog toga taj dogovor bio ništetan. Svetice-centar dobili su milijune zbog odredbe Zakona o obveznim odnosima, prema kojem su ugovorne strane u slučaju ništetnog ugovora dužne vratiti sve što su primile na temelju takvog ugovora. U ovom slučaju to je značilo naknadu u novcu. Više od pet i pol milijuna kuna, koliko su Svetice-centar originalno tražili, povećano je na 13 milijuna kuna jer su radovi i oprema procjenjivani po današnjoj vrijednosti, a ne onoj iz 2008. godine. Pored toga, ministarstvu je naloženo da plati skoro 400 tisuća eura sudskih troškova i ogromne kamate. Sve skupa, radi se o više od tri milijuna eura. Što je četiri do pet puta veći iznos od originalnog.

Kad smo ovoga tjedna pitali Primorca da se očituje o epilogu presude i činjenici da ga u spisima više svjedoka navodi kao nalogodavca nezakonitih radnji, on je ponovio najvažnije argumente iz svoga iskaza 2016. godine. I dalje negira da je Svetice-centru usmeno obećao refundaciju svih troškova i uvjerava da su se oni obvezali sve financirati, kao uvjet za zakup zgrade. Kad smo konstatali da je Visoki trgovački sud utvrdio da je usmeni (i protuzakoniti) dogovor ipak postojao i da je u presudi njegov iskaz nazvan 'nevjerodostojnim' i 'u protivnosti' s drugim dokazima, Primorac je poručio da je 'ova sudska odluka paradoksalna, jer su sve činjenice govorile u prilog Ministarstvu koje je štittilo interese Republike Hrvatske'. 'I dalje nedvojbeno tvrdim da tuženik nema prava na povrat sredstava, a Ministarstvu ću biti na raspolaganju kao svjedok, budu li odlučili iskoristiti sve moguće pravne mehanizme kako bi pobili ovu apsurdnu odluku Visokog trgovačkog suda', odgovorio nam je Primorac.

Identične priče drži se i današnje čelnništvo ministarstva. Suočena s pravomoćnom odlukom prema kojoj moraju isplatiti milijune zbog nesavjesnog rada svojih prethodnika, administracija pod ravnanjem ministra Radovana Fuchsa odgovorila nam je da će 'i dalje (...) osporavati navode' (!) da se usmeni dogovor sa Svetice-centrom ikad desio. Premda je, valja ponoviti, to utvrdio Visoki trgovački sud.

Problem je, međutim, što je priča gotova, barem što se tiče Državnog odvjetništva koje je zastupalo Republiku Hrvatsku u ovom slučaju. Iz DORH-a su nam odgovorili da više neće poduzimati nikakve pravne radnje, zato što je 'ocijenjeno da nema pravne osnove za podnošenjem prijedloga za dopuštenje revizije'. Iz iste institucije, koja je preko zagrebačkog i potom karlovačkog županijskog ureda od 2011. do ove godine po službenoj dužnosti nastojala osporiti potraživanja milijuna i negirati nezakonite radnje bivšeg vrha ministarstva, nisu nam odgovorili hoće li sada, u sklopu svojih ovlasti, po službenoj dužnosti, DORH pokrenuti istragu i sankcionirati odgovorne za počinjenje višemilijunske štete za Republiku Hrvatsku. Isto pitanje postavili smo Uskoku, koji je provodio izvide 2009. godine. Do zaključenja teksta nisu nam odgovorili na upit. Ako nije nastupila zastara, počinitelje nije teško pronaći. Čitajući cijeli sudski spis i pravomoćnu presudu iz ove godine, kazneni predmet piše se sam od sebe. ■

(Nastavlja se)

Iz svjedočenja Vedrana Šmitrana, zaposlenika Svetice-centra

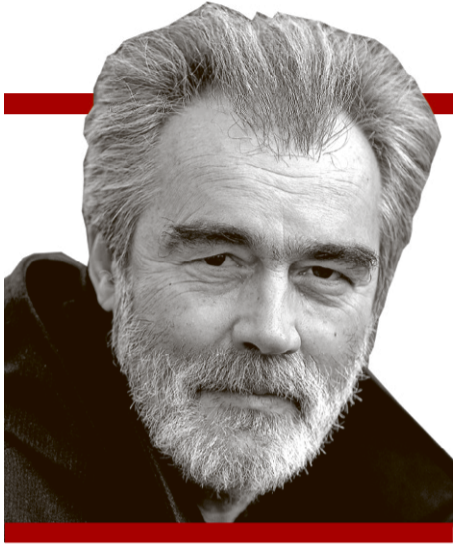
Na daljnji upit svjedok odgovara da je i zadnji raniji zakupac iselio krajem 5. mjeseca 2008. godine.

Na daljnji upit kada je useljen 4. kat na kojem je bio ministar, izjavljuje da je to bilo negdje 20.06.2008. godine.

Na upit svjedoku da li je prisustvovao kojem sastanku na kojem je dogovoreno da će Ministarstvo platiti troškove vezano za adaptaciju i opremu, svjedok odgovara da je to bilo na više sastanaka potvrđeno.

Tim sastancima su prisustvovali osim direktora tužitelja i mene ispred Ministarstva sam ministar, gđa. Rogić, te gospođa Smoljić, Mamić i Kolarić.

Na upit svjedoku da li je gđa. Stanislava Rogić davala naloge vezano za nabavku opreme i vođenje radova, svjedok odgovara da je ona upravo osoba sa kojom je on o svemu tome svakodnevno u više navrata komunicirao.

UVREDE
I PODMETANJAZapad na
demokraciju

PIŠE Viktor Ivančić

Hrvatska potpuno samostalno donosi odluke koje joj se serviraju iz Washingtona i Bruxellesa. One su uvijek u najboljem nacionalnom interesu, jer je samo HDZ, na čelu s poglavicom, pozvan da presudi što je to nacionalni interes. Pokuša li se tkogod drugi umiješati u taj odgovoran posao – podriva nacionalne interese

DA li se službena hrvatska vanjska politika naziva vanjskom zato što se vodi iz Hrvatske prema vani ili pak zbog toga što je dirigirana iz vani prema Hrvatskoj? Je li ona dakle tek vanjska ili je iz-vanjska?

Nije to pitanje od milijun dolara, već od pet centi, pošto je točan odgovor poznat svakome punoljetnom građaninu ove zemlje, pod uvjetom da ga se usudi izgovoriti.

U ona davna vremena kada je Hrvatska pristupala NATO savezu, tadašnji predsjednik SDP-a ZORAN MILANOVIĆ predlagao je da se prije donošenja konačne odluke građani o tome izjasne na referendumu. Pritom je naglašavao da njegova stranka – SDP – podupire ulazak Hrvatske u NATO, ali da bi bilo primjereni i u skladu s boljim demokratskim običajima kod odlučivanja o tako važnoj stvari uzeti u obzir i 'volju građana'.

Vladajući HDZ tada ga je jednodušno opljuvao, uz žučljive optužbe za izdaju, političku sabotazu i opstruiranje hrvatskih nacionalnih interesa. U knjizi 'Nova hrvatska paradigma', objavljenoj nekoliko godina kasnije, hadezeovac DAVOR IVO STIER otišao je toliko daleko da je, začudnim mentalnim manevrom, Milanovićevu zalaganje za izjašnjenje građana proglasio podrivanjem 'višestranačkog suglasja':

'Iako formalno nije doveo u pitanje potporu SDP-a hrvatskom članstvu u Sjevernoatlantskom savezu, Milanović je 'referendumskom kampanjom' prvi put načeo višestranačko suglasje oko euroatlantskog puta.' (str. 24)

Stierova je logika bila cinično prosta, ili prostački cinična, kako se kome sviđa: Milanović je neodgovorno i mučki opstruirao strateške interese Hrvatske i njenih građana time što je htio omogućiti građanima Hrvatske da se očituju o tome što je doista njihov interes, odnosno žele li ili ne žele da se zemlja u kojoj žive priključi NATO-u. Pledirajući za demokratski vid odlučivanja, šef SDP-a naumio je rasturiti 'višestranačko suglasje', što nikako nije u interesu hrvatskih građana. Ergo: interesi građana Hrvatske najuspješnije se realiziraju tako da se građanima Hrvatske oduzme pravo glasa.

Perverzni element ove epizode leži u činjenici da je svoju 'novu hrvatsku paradigmu' Davor Ivo Stier nazvao i 'paradigmom društvene integracije', a ova, po njegovu tumačenju, podrazumijeva upravo uključivanje 'zapoostavljenih hrvatskih građana' u sfere odlučivanja, mobilizaciju 'šire zajednice' u politički život, što će onda dovesti i do 'razbijanja monopola vlasti manjine'. Kada se, međutim, Zoran Milanović založio baš za to – za uključivanje 'šire zajednice' i 'zapoostavljenih hrvatskih građana' u proces donošenja odluke o pridruživanju Hrvatske međunarodnome militarnom mastodontu – prokazan je kao opasan politički destruktivac i narodni izdajnik.

Štos je, dakako, u tome što je Stier spominjao 'širu zajednicu', a mislio na Hrvatsku demokratsku zajednicu. A Hrvatska demokratska zajednica, kao formacija koji uzurpi-

Srdžba partijskoga generalštaba i poglavice – Andrej Plenković
(Foto: Ivo Čagalj/PIXSELL)

ra interese 'šire zajednice', utjelovljena je u figurama stranačkih poglavica. A stranačke poglavice 'volju građana' – ili, popularnije, 'volju naroda' – toleriraju isključivo kao frazu u ideološkim propovijedima, dakle kao neotudivu partijsku svojinu: čim 'volja naroda' poprima egzaktan sadržaj, koji proizlazi iz slučaja da su građani za nešto pitani, dolazi u sukob s vladajućim političkim 'suglasjem'.

Stvar je, tako, najuputnije evidentirati kao Hrvatsku demokratsku obmanu (HDO). Danas, nakon što je Zoran Milanović u svojstvu predsjednika RH odbio dati suglasnost za slanje hrvatskih vojnih lica u NATO-ovu misiju 'sigurnosne i obučne potpore Ukrajini', smatrajući da ona predstavlja 'aktivno uključivanje u ratni sukob u Ukrajini', i na taj način stvorio situaciju da odluku o tome, umjesto Vlade i njene dresirane glasačke mašine, mora potvrditi dvotrećinska saborska većina, ista Stierova logika dobiva na zamahu i intenzitetu. Pretendent na prijestolje DRAGAN PRIMORAC, na primjer, promptno je izjavio da se Milanović odaje divljačkoj destrukciji 'zato što mu je potrebna potpora građana'.

Zašto predsjedničkom kandidatu HDZ-a 'potpora građana' toliko smeta? I zbog čega je siguran da 'potporu građana' dobiva Milanovićev suzdržani stav oko ratnog angažmana u Ukrajini, a ne borbena gotovost vladajuće stranke?

Tu se negdje krije stvarni uzrok srdžbe partijskoga generalštaba: ono što predsjednik Republike uistinu potkopava je potpuna uzurpacija vlasti. Kao što je nekoć prizivao 'glas građana' radi sabotiranja državnih interesa, tako se danas upušta u nacionalnu izdaju reanimirajući 'glas parlamenta'.

Zato je pokrenut agresivni pritisak na saborske zastupnike da paze što rade, upozorava ih se da je pred njima sudbinski izbor između snaga Dobra i sila Zla, da će svojim glasom pokazati jesu li na strani slobodarskog i progresivnog 'Zapada' ili se svrstavaju u PUTINOVE okupacijske trupe. Osim toga, medijskom propagandom proizvodi se utisak da ANDREJ PLENKOVIĆ i njegova administracija nadljudskim naporima pokušavaju sanirati nesagledivu štetu koju Milanović nanosi 'međunarodnom položaju Hrvatske', a ovaj tu štetu sije 'zato što mu je potrebna

potpora građana'. Hrvatska demokratska obmana (HDO) brekće punom parom, jer naposljetku: Vlada je tu da štiti građane Hrvatske od građana Hrvatske.

Najslikovitiju prijetnju izložio je predsjednik Sabora GORDAN JANDROKOVIĆ, dajući do znanja zastupnicima da ćemo u slučaju njihova pogrešnog glasanja 'okrenuti leđa svojim međunarodnim partnerima', što bi bilo naopako u odnosu na planirani red stvari, jer zna se tko kome treba ljubiti dupe. Misao je prisnažio premijer Plenković: 'Milanović pokušava destabilizirati položaj koji imamo s našim saveznicima.'

Uzme li se u obzir stvarna priroda rečenog 'položaja', to je moglo biti formulirano i ovako: 'Naši saveznici' će smatrati da naše vazalstvo nije na nivou kakvog su očekivali i kakvog smo im obećali. 'Destabiliziran' je model naše neupitne podložnosti, mada smo ga brižno njegovali, zavodeći čvrstu ruku na unutrašnjem planu.

Što da u toj nenormalnoj situaciji čini ministar vanjskih poslova GORDAN GRLIĆ RADMAN, kada se cjelokupna njegova diplomatska vještina svodi na to da klimanje glavom na naloge svjetskih moćnika obogati s dvije-tri snishodljive rečenice? Što kada se destruktivac s Pantovčaka usudi izjednačiti zločine Putina i NETANYAHUA, premda za to nije dobio dopuštenje od gospodina BIDENA?

To nas vraća početnome pitanju od pet centi: Vodi li Vlada RH vanjsku ili iz-vanjsku politiku?

Iako je odgovor poznat svakom punoljetnom građaninu, ponovimo ga još jednom, radi utvrđivanja gradiva. Hrvatska dakle potpuno samostalno i neovisno donosi odluke koje joj se serviraju iz Washingtona i Bruxellesa. One su uvijek u najboljem nacionalnom interesu, jer je jedino hadezeovska vlast, na čelu s poglavicom, pozvana da presudi što je to nacionalni interes. Pokuša li se tkogod drugi umiješati u taj odgovoran posao – podriva nacionalne interese.

Budući da opravdanje dolazi s poželjne strane svijeta, igrom riječi ćemo to označiti kao Zapad na demokraciju. ■

SANJA KLEMPIĆ

BOGADI Demograf- ska strategija treba biti dugoročna

Očekivanja da će se nepovoljni demografski procesi preokrenuti u nekom kratkom vremenskom roku s dvije-tri mjere su neozbiljni. I kada su mjere učinkovite, za rezultate je potrebno određeno vrijeme, a većina hrvatskih političara nije zainteresirana za provedbu bilo kakvih aktivnosti čiji se rezultati očekuju izvan njihovog četverogodišnjeg mandata

IVAN Šipić, novi ministar u PLENKOVIĆEVOM trećem premijerskom mandatu, rekao je da je njegovo ministarstvo kao dijete koje se tek rodilo, ali da će ministarstvo pomoći u rađanju više djece. Čak je usporedio demografiju s poljoprivrednim poticajima i naveo da poticaj za magarca iznosi 311 eura, a jednokratna naknada majci za dijete 309 eura. O demografskoj politici razgovarali smo s voditeljicom Odjela za migracijska i demografska istraživanja pri Institutu za istraživanje migracija i znanstvenom savjetnicom SANJOM KLEMPIĆ BOGADI.

Sve će se političke opcije složiti da je demografija osnova opstanka i budućnosti društva, ali nijedna još nije pokazala konkretne akcije i rezultate. Zašto se sve političke opcije, bilo na državnom, regionalnom ili lokalnom nivou, ustručavaju uhvatiti ukoštac s demografskom politikom? Kao da smatraju da je to za njih unaprijed izgubljena bitka.

Očekivanja da će se nepovoljni demografski procesi, sada već duboko ukorijenjeni, preokrenuti u nekom kratkom vremenskom roku s dvije-tri mjere su neozbiljni. Ukoliko se ozbiljno pristupi ovoj problematici, onda je potrebno prvo napraviti analizu postojećeg demografskog stanja na razini administrativne jedinice o kojoj je riječ – županije, grada, općine – i nakon toga promišljeno pristupiti osmišljavanju ciljeva, mjera i aktivnosti. U onom trenutku kada se krene s provedbom mjera, bitno je da su one dugoročne. I kada su mjere učinkovite, za rezultate je potrebno određeno vrijeme, a većina hrvatskih političara nije zainteresirana za provedbu bilo kakvih aktivnosti čiji se rezultati očekuju izvan njihovog četverogodišnjeg političkog mandata. Kada se jednom napokon usuglase oko demografske strategije, nje bi se trebala držati i nastavljati je provoditi bilo koja politička opcija sljedećih desetljeća. Ali, političare uglavnom zanima samo predlaganje kratkoročnih mjera i svaki put krećemo ispočetka.

Kako ocjenjujete inicijative ministarstva u vidu povećanja jednokratnih novčanih potpora za novorođeno dijete s 300 na 600 eura, godinu dana mirovinskog staža za majku, povećanje novčane naknade tijekom roditeljskog dopusta, produženje trajanja očinskog dopusta s 20 na 30 dana, subvencioniranje đačkog prijevoza, besplatnih obroka? Je li to dovoljno?

Sve te mjere su dobrodošle, ali ne možemo očekivati da će one imati učinak na povećanje fertiliteta. Općenito se pokazalo da novčani poticaji mogu imati samo skroman pozitivan učinak na fertilitet koji je obično kratkotrajan. Najveće učinke, iako ni oni nisu veliki, daju mjere koje se odnose na besplatne vrtiće i jaslice te fleksibilno radno vrijeme roditelja koje im omogućuje bolju ravnotežu između poslovnih i obiteljskih obveza. Česte reforme i promjene obiteljskih politika čine ih nepouzdanim i zbujujućim, što se može negativno odraziti na fertilitet. Istraživanja u razvijenim zemljama pokazala su da žene često ne ostvare svoj željeni broj djece, a kao najvažnije prepreke navode prihode, stanovanje i radni aranžman.

Nepriuštivo stanovanje

Kako potaknuti osnivanje više obitelji, a time i rađanje djece kad je sve veći te-

ret na leđima mladih obitelji: sve si teže mogu priuštiti čak i podstanarski život, plus sve veće troškove života, plus obrazovanja? Prepoznajete li barem u tragovima adekvatan odgovor na ovo u hrvatskom društvu?

Ne mogu reći da trenutno vidim adekvatan odgovor na navedene izazove. Važni preduvjeti za zasnivanje obitelji su stabilan posao i adekvatan stambeni prostor. U Hrvatskoj, posebice u velikim i obalnim gradovima, stanovanje je ogroman problem, a iz godine u godinu situacija se pogoršava. Kupovina stana je već dugo za većinu mladih obitelji nepriuštiva u svim većim gradovima i naseljima na obali, a sada je to postao i najam stanova zbog brojnih pogrešnih odluka iz prošlosti, koje porez na imovinu neće poništiti. Nepriuštivo stanovanje odgađa odluku o odlasku iz roditeljskog doma i zasnivanju obitelji i negativno utječe na fertilitet. Prosječna dob u kojoj mladi odlaze iz roditeljskog doma povećala se u posljednjih dvadeset godina za pet godina i 2021. bila je 33,3 godine. Međutim, dio mladih ne želi se odseliti od roditelja i zbog vlastite ugone. Mladi sve dulje sudjeluju u obrazovanju i sve češće se prije zasnivanja obitelji žele realizirati u poslovnoj karijeri, što također odgađa roditeljstvo. Uz to, osim osobne situacije na odluku o zasnivanju obitelji utječu i društveno-ekonomske okolnosti, pa ekonomske krize, ratovi i sl., i to uvijek negativno. U Hrvatskoj su još uvijek prisutne i velike rodne razlike u podjeli kućanskih poslova i skrbi za djecu, stoga su potrebne mjere koje će promijeniti tu situaciju, a u obrazovnim ustanovama i javnom prostoru općenito treba podupirati rodnu jednakost.

Zato je vladajućima lakše baciti na stol demografske mjere kojima bi se motivirao povratak hrvatskih iseljenika. U prošlom mandatu premijer Plenković nudio je 200.000 kuna za povratnike u Hrvatsku, a odaziv je bio porazan. Sad se hrvatske povratnike oslobađa poreza na dohodak. Zar nije to poruka za nas koji ostajemo u Hrvatskoj da smo ljudi i da trebamo napustiti zemlju pa se u nju vratiti kako bismo ostvarili Vladine povlastice?

Novčana mjera za povratnike je očekivano bila neuspješna. I dosadašnja istraživanja u drugim državama pokazala su da samo novčani poticaji nisu dovoljni za odluku o povratku u zemlju podrijetla. Na tu odluku utječe više čimbenika. Ponoviti ću ono što sam izjavila i kada se ta mjera uvodila: da bi došlo do masovnijeg povratka iseljenika iz inozemstva, Hrvatska mora provesti ozbiljne reforme – pravosuđa, javne uprave, obrazovanja... Tek kada se promijene okolnosti zbog kojih su ljudi otišli, može se očekivati značajniji povratak. Međutim, što je dulje vrijeme boravka u inozemstvu, šanse za to se smanjuju.

U Hrvatskoj su uglavnom tema oni koji su se iselili, umjesto da se orijentiramo na zadržavanje sadašnjeg stanovništva kroz povećanje kvalitete života. Izuzetno je bitno zadržati visokoobrazovane, tzv. talente, u koje je Hrvatska kroz obrazovni sustav uložila značajna novčana sredstva i koji moraju biti temelj gospodarskog, ali i cjelokupnog razvoja. Za to je ključno povećanje plaća, ugodno i poticajno radno okruženje, mogućnosti napredovanja i cjeloživotnog učenja. Nemogućnost osobnog i poslovnog razvoja učestali je problem ne samo za visokoobrazovane nego za sve zaposlene. S raznim olakšicama koje se nude samo potencijalnim povratnicima ponekad mi se čini da se od onih koji ovdje žive i rade, plaćaju poreze i tako financiraju javne sustave, stvaraju građani drugog reda. U demografskim raspravama u

javnosti zanemaruje se da je kvaliteta života u određenoj državi bitan čimbenik u ostanu stanovnika i privlačenju novih, neovisno o tome jesu li to stranci ili hrvatski iseljenici i njihovi potomci. Stoga bismo se uz kvantitetu trebali više baviti omogućavanjem kvalitete za sve.

Sve je veći teret građana koji ostaju u Hrvatskoj. Zbog negativne demografske perspektive prijeti nam slom mirovinskog, socijalnog i zdravstvenog sustava?

Svi relevantni demografski scenariji u idućim desetljećima predviđaju daljnji pad broja stanovnika u Hrvatskoj, smanjenje radne snage i još stariju dobnu strukturu. Demografsko starenje u europskim državama, pa tako i u Hrvatskoj, rezultat je demografskih promjena do kojih je došlo zbog pada fertiliteta i povećanja očekivanog životnog vijeka. Zbog napretka u medicini i kvaliteti života prosječno očekivano trajanje života pri rođenju u EU-u je 81,5 godina. I to je jedno od najvećih postignuća čovječanstva. U Hrvatskoj, slično kao i u drugim postsocijalističkim zemljama, očekivano je trajanje života niže od EU prosjeka. Također je niska razina uključenosti starijih osoba svojim znanjem i sposobnostima u različite aspekte svakodnevnog života. U Hrvatskoj je nužno promijeniti odnos prema starijima i starenju. Umjesto da se konstantno ističe da su stariji opterećenje za mirovinski i zdravstveni sustav, treba se usmjeriti na koncept aktivnog i zdravog starenja, odnosno potencijal doprinosa starijih vlastitoj dobrobiti, dobrobiti obitelji i zajednice.

Je li hrvatsko društvo svjesno opasnosti kolapsa koji je dosta izvjestan?

Ni povećanje fertiliteta ni povećanje imigracije neće zaustaviti demografsko starenje jer je demografski momentum oblikovan prošlim, dugoročnim demografskim trendovima. Premda su demografski procesi nepovoljni, nema potrebe za tako katastrofičnim doživljajem sadašnje situacije. Neki od najuglednijih svjetskih demografa smatraju da smanjenje obujma radne snage možda neće biti ekonomski problem ako će u budućnosti biti manji broj radnih mjesta koja će zahtijevati bolje obrazovanje. Jer bez obzira na promjene u dobnoj strukturi i obujmu radne snage, za očekivati je da će ljudski kapital budućih radnika mjereno stupnjem obrazovanja biti veći nego danas.

Pridruživanje Hrvatske EU-u otvorilo je hrvatskim građanima pristup tržištu rada razvijenijih zemalja Europe, što je značajno povećalo iseljavanje i ubrzalo depopulaciju i starenje, dva temeljna demografska procesa u zemlji, a to se u konačnici odrazilo na tržište rada gdje su vidljivi značajni manjkovi radne snage koji se nadoknađuju dovođenjem stranih radnika. Međutim, u ovom kontekstu jedna od tema koja se redovito zaobilazi je stanovništvo koje nije u radnom odnosu. Nažalost, u Hrvatskoj se stvorilo okruženje u kojem dio radno sposobnog stanovništva ne sudjeluje na tržištu rada jer oči to može živjeti od drugih izvora lakše zarade – sezonskog turizma, iznajmljivanja stanova i sl. Kako bi smanjila potrebu za stranom radnom snagom, Hrvatska mora imati fokus na povećanje sudjelovanja domicilnog stanovništva na tržištu rada. Posebno je bitno povećati sudjelovanje žena na tržištu rada. Osim toga, nužno je i što dulje zadržavanje u radnom odnosu. Među zemljama EU-a Hrvatska je na dnu prema prosječnim godinama koje osoba provede u radnom odnosu, kao i prema stopi zaposlenosti u dobi od 55 do 64 godine.

‘Jednakost na papiru’

Pri izrazitoj depopulaciji i lošoj demografskoj slici, već nekoliko godina strani radnici su garancija funkcioniranja hrvatske ekonomije. U Hrvatskoj i Europi sve su jače desne opcije koje nisu naklonjene novim susjedima. S obzirom na to da strani radnici nisu biračko tijelo, kako da njihova pitanja budu društveno vidljiva i bolje shvaćena?

U Europi je uočljiv trend porasta podrške birača desnim i populističkim strankama koje u svojim programima uglavnom imaju naglasak na nacionalnoj homogenosti, suverenitetu i antimigracijskim politikama. Bilo je očekivano da će s porastom broja stranih radnika migracija postati istaknuta tema i za hrvatske političke stranke. Sve do unazad nekoliko godina strani radnici su dolazili većinom iz država nastalih raspadom Jugoslavije. Oni uglavnom poznaju jezik ili ga lako mogu savladati, sličnog su načina života i uglavnom se brzo uključuju u hrvatsko društvo. S obzirom na to da su susjedne zemlje u vrlo sličnoj demografskoj situaciji kao i Hrvatska, mogućnosti za regrutaciju radnika u njima sve su manje, stoga će se nastaviti trend dovođenja radnika iz geografski udaljenijih zemalja. Sve veći broj radnika koji dolazi iz azijskih zemalja dovodi do porasta etničkih, religijskih i kulturnih različitosti. Međutim, oni nisu prepoznati kao demografski potencijal, već samo kao privremena radna snaga pa se Hrvatska za sada ni na državnoj ni na lokalnoj razini ozbiljno ne bavi njihovom integracijom. Premda su strani radnici trenutno jedna od najvažnijih demografskih tema u Hrvatskoj, malo podataka je dostupno o ovoj populaciji.

Kako će onda teći njihova integracija? Kako postojeći izazov ne bi rađao novi, još veći i društveno opasniji?

Djelomičnu regulaciju nekih neuralgičnih problema vezanih uz strane radnike, prepoznatih i u javnosti, poput minimalnih uvjeta njihova stanovanja ako ga osigurava poslodavac, iznosa visine plaće koja ne smije biti niža od hrvatske prosječne plaće i osiguranja učenja hrvatskog jezika od države, pokušava se riješiti novim Zakonom o strancima. Za sada, prema Indeksu politike integracije migranata (MIPEX), Hrvatska je u skupini zemalja čiji se pristup integraciji naziva ‘jednakost na papiru’. Imigranti u Hrvatskoj imaju osnovna prava i sigurnost, ali ne i jednake mogućnosti, slično kao i u drugim zemljama srednje i istočne Europe – Albaniji, Litvi, Latviji i Poljskoj. Državljanima trećih zemalja u Hrvatskoj se susreću s brojnim preprekama u području političke participacije i državljanstva, ali i zdravstvene zaštite i obrazovanja.

Negativni stavovi prema imigraciji i imigrantima nastaju iz percepcije da imigranti predstavljaju ekonomsku prijetnju, ali i prijetnju nacionalnom identitetu, kulturi i društvenim vrijednostima. Kada je riječ o javnosti, većinskom stanovništvu, stavovi o migrantima oblikuju se na temelju informacija i znanja te je zbog toga potrebno provoditi stalnu edukaciju i senzibilizaciju javnosti o ovim temama kako bi se prevenirale ksenofobija i diskriminacija. Bez obzira na negativne stavove dijela političara prema migrantima, s obzirom na nepovoljne demografske procese u Hrvatskoj za očekivati je da će se nastaviti manjak radne snage koji će se popunjavati dolaskom stranih radnika, jer je to u ovom trenutku najbrži način za zadovoljavanje potreba gospodarstva. ■

Каменолом СПОТИЦАЊА

Случај јабланичког каменолома поновно је отворио питања о сигурности и одговорности сличних каменолома широм БиХ. Из документације везане за компанију која је вршила копања произилази да су имали вишеструке одбијенице за концесију, али су унаточ томе наставили са ископавањима

У ПЕТАК, 4. октобра катастрофалне поплаве захватиле су дијелове Босне и Херцеговине, посебно Јабланицу, Кисељак, Фојницу и Вареш.

Обилне падавине изазвале су страшне бујице и одроне, што је довело до великих материјалних штета и блокирања главних саобраћајница. Најмање 22 особе су смртно stradale, а још увијек се већи број особа воде као нестали. Најтеже је погођена Јабланица, која је два дана била потпуно одсјечена, јер су бујице и одрони покидали путне правце од Сарајева према Коњицу, и од Јабланице према Мостару.

Спасилачке екипе и хуманитарне организације су ангажиране у тражењу несталих и помоћи страдалом становништву, које је евакуирано из поплавлених подручја. Многе куће и објекти су уништени, а нека насеља ће по свој прилици остати трајно ненасељива. Власти у БиХ су прогласиле стање природне несреће и позивале на опрез. Хуманитарне организације раде даноноћно на прикупљању донација за унесрећене, док се еколошке и инфраструктурне посљедице још увијек процјењују. Неизвјесност и страх међу становницима су високи, али охрабрује снажна солидарност и спремност на пружање помоћи. Хуманитарна организација Помози.ба је путем хуманитарног броја 17039 покренула опсежну акцију којом је за свега 36 сати након поплаве прикупљено преко милијун еура, а та бројка и даље расте. Помоћ су обећале и послале многе личности из јавног, културног и политичког живота.

Неретва, једна од најљепших ријека у овом дијелу Европе, промијенила је своју препознатљиву зелену боју у тамно смеђу, а њоме низводно плутају тоне смеђа и грађевинског материјала, тек наговјештавајући надоласећу еколошку катастрофу. Медијски ступци пуни су потресних прича о унесрећенима и пре-

Поглед на Доњу
Јабланицу и спорни
каменолом (Фото: Денис
Капетановић/PIXSELL)

живјелима, од којих су многи остали без игде ичега, након што су им уништене куће, имања и комплетна имовина. Набујала вода је дошла преко ноћи, затекавши грађане на спавању, у веома брзом року поклопивши кровове кућа.

Нажалост, требала се догодити катастрофа да би се отвориле очи у вези важности адекватног управљања и надзора над експлоатацијом природних ресурса, како би се спријечиле будуће катастрофе и заштитили животи и имовина грађана, иако је БиХ прије десет година такођер неспремно дочекала поплавни вал који је погодио ширу регију. Напореда, Кантонално тужилаштво Мостар је формирало предмет у вези с наводима и информацијама да је катастрофа узрокована и људским фактором, односно нарочито, како је наведено из Тужилаштва, 'у од-

носу на пословање и активности каменолома који се налази на настрадалом подручју' Јабланице. Саопћили су да су тужиоци Тужилаштва Херцеговачко-неретванског кантона (хнк) Мостар, Подручно тужилаштво Коњиц, одмах дојави о страшној трагедији која се догодила изашли на лице мјеста и заједно са припадницима МУП-а хнк и пу Коњиц, односно Полицијским станицама Коњиц и Јабланица подузели и подузимају све неопходно потребне радње из своје надлежности, а које не трпе одлагања. 'Из тих разлога, у Тужилаштву је формиран предмет, те именован тим тужилаца за рад на овом случају, а припадници

МУП-а хнк под надзором Тужилаштва хнк-а подузимају радње провера навода и информација с циљем утврђивања свих околности под којима се догодила ова трагедија, с посебним акцентом на евентуалну одговорност и улогу људског фактора, нарочито у односу на пословање и активности каменолома који се налази на настрадалом подручју', наводи се у саопћењу. У међувремену, каменолом у Доњој Јабланици, који се обрушио на насеље, запечаћен је до даљњег, а наложена су вјештачења и изузимање пословне документације.

Портал Истрага.ба објавио је сателитске фотографије снимљене у периоду од 2018. до августа ове године, које према њиховим тврдњама доказују да је из каменолома изнад Доње Јабланице илегално експлоатиран гранит. Исти портал наводи да је успио документирати машине које су биле активне у каменолому који је, према тврдњама премијера Федерације БиХ, 'посљедње четири године био затворен'. Сам премијер Федерације Нермин Никшић је рекао како је фирма регистрирана од 2001. године и како је неколико пута тражила концесију, коју никада није добила. 'Ја сам одмах први дан разговарао ту и са мјештанима и они су говорили да је радио, други дан да није радио, повремено је сигурно од 2001. до 2021. и радио, тако да у сваком случају, то смо први дан рекли да све надлежне службе сагледају и да ако постоји нечија кривична одговорност да се позове на одговорност', рекао је Никшић.

Како било, управо у том каменолому, пише Истрага, услјед обилних падавина настала је акумулација која је покренула камену лавину која се сручила на куће у Доњој Јабланици, усмртивши притом најмање 15 особа. Портал даље наводи да је компанија која је експлоатирала камен у власништву јабланичког тајкуна Џенана Хонђе и да су мјештани годинама упозоравали на ову експлоатацију, али да нико није стао на путу овом бизнисмену због његових наводних веза са подземљем, што је поткријепљено фотографијама на којима је Хонђо у друштву осуђених разбојника и трговаца наркотицима.

Случај јабланичког каменолома поновно је отворио питања о сигурности и одговорности сличних каменолома широм Босне и Херцеговине. Министарство gospodarства хнк-а доставило је документацију везану за компанију која је вршила копања влади тог кантона, из које произилази да је каменолом имао вишеструке одбијенице за концесију и да је унаточ томе наставио са ископавањима. Многи критичари сматрају да су недостатак јасних и строгих регулација и неодговарајућа provedба постојећих закона довели до ове катастрофе. Еколошке удруге с подручја слива Неретве постављају питања еколошке штете која је узрокована експлоатацијом камена без адекватних мјера заштите околиша, што под повећало доводи друге каменоломе у БиХ, односно процјене њихове сигурности и потенцијалних ризика за локална насеља. Трагедија Доње Јабланице могла би потакнути промјене у законодавству и регулацији сектора експлоатације природних ресурса.

Одговорни ће се морати суочити с посљедицама, а истраге ће показати у којој мјери су људски фактори допринијели овој несрећи. Становници Доње Јабланице и других угрожених подручја надају се брзим и учинковитим рјешењима која ће спријечити понављање оваквих катастрофа. ■

Potapanje političkog

Empatija i solidarnost u vezi događaja u BiH potaknule su očekivana pitanja: zašto se ovo događa samo u slučajevima tragedija? Mogu li se iz ovakvih slučajeva uspostaviti neki trajniji obrasci solidarnosti? Postoje li neki obnovljivi moralni resursi da nacionalizme liše sudbinske uloge? Ili u tabuiziranoj varijanti: postoji li još Jugoslavija?

MINARET i kupola džamije vire iznad smeđe, prljave vode: nestvaran se i svi- ma u pamćenje urezan prizor nalazi na najupečatljivijoj fotografiji stravične tragedije koja je zadesila Donju Jablanicu, ali i ostale dijelove Srednje Bosne i sjeverne Hercego-

vine. Snagu upečatljivosti fotografiji daju dvije paralelne funkcije koje je 'obnašala' u procesu informiranja bosanskohercegovačke, regionalne i šire javnosti. Prva je strogo informativna: sama količina vode svjedoči o razmjerima katastrofe. Druga je komemorativna: spomenuta 'nestvarnost' prizora i činjenica da se radi o sakralnom objektu

fotografiju su učinili virtualnim spomen-obilježjem, 'mjestom' na kojem skrolanje zastane, spontano se izrazi sućut i nelagodno krene dalje.

Sakralni objekti u Bosni i Hercegovini su ujedno i politički. Razlog je prost: konfesionalne i etničke granice se poklapaju. Ne da se samo poklapaju već se i međusobno definiraju. Čak i oni sakralni objekti ili religijski protagonisti koji žele izbjeći automatsku dodjelu političke etikete samim tim činom postaju sumnjivi i politički obilježeni. Iz tih je razloga nadkonfesionalna komemorativna uloga potopljene džamije imala značajniji društveni učinak. Empatiju, solidarnost i konkretnu pomoć ponudili su i obični ljudi i predstavnici vlasti bez obzira na nacionalnu pripadnost, kako u samoj BiH, tako i u okolnim državama poput Hrvatske i Srbije. Slične reakcije ne bi izostale ni da je džamija izbjegla tragičnu scenografiju, ali zasigurno im je pridala dodatnu dimenziju društvene refleksije o samom događaju. I takva neobična ujedinenost potaknula je očekivana pitanja: zašto se ovo događa samo u slučajevima tragedija? Sugeriraju li takvi okidači za solidarnost da je ona stalno prisutna, latentna, među ovdašnjim narodima, a da je politika sustavno potiskuje? Mogu li se iz ovakvih slučajeva uspostaviti neki trajniji obrasci solidarnosti koji će se efikasnije opirati toksičnim nacionalističkim politikama? Postoje li neki obnovljivi moralni resursi da nacionalizme liše sudbinske uloge? Ili u tabuiziranoj varijanti: postoji li još Jugoslavija?

Odgovor na posljednja četiri pitanja je jednostavan: ne. Ali razlozi iza takvog odgovora su komplicirani. Krenimo s odgovorom na prvo pitanje. U slučajevima tragedija koje spadaju pod prirodne nepogode događa se suspenzija politike. U tom trenutku više ne vrijede standardne podjele, prorade takozvani osnovni ljudski impulsi i svi su posvećeni neposrednoj pomoći ugroženima. Uspostavi se političko primirje i ostvari se ona poslovična balkanska pretpolitička utopija bezbroj puta definirana prilikom političkog nesnalaženja sa snagom nacionalizma: ne gleda se tko je tko, već tko je kakav čovjek. Suspenzija politike i primirje traju dok se ne odradi društveno žalovanje i dok se ne otkrije, a uvijek se otkrije, čak i u slučajevima potresa, da prirodna nepogoda nikad nije samo prirodna. Povratkom u 'prirodno' političko stanje ne dokazuje se da su pomoć, solidarnost, empatija i žalovanje bili lažni. Oni su bili sasvim iskreni i naknadni eventualni ispadi neće osporiti tu inicijalnu iskrenost. Radi se o tome da moralna empatija može supostojati s političkom kalkulacijom. Bez obzira na to radi li se o neposrednoj kalkulaciji koja solidarnost i pomoć odmah pretvara u politički kapital ili o naknadnom davanju prednosti kalkulaciji i interesima. Razlog takvoj kontradikciji ne leži u neakvoj pokvarenoj ljudskoj prirodi koja se ne može držati osnovnog moralnog kompasa. Razlog se skriva u tome što se političke institucije i trajniji obrasci solidarnosti ne mogu graditi samo na moralnim principima.

Krenimo od konkretnog događaja u Donjoj Jablanici i svih onih faktora koji prirodnoj nepogodi oduzimaju dozu prirodnosti. Službena istraga još nije završena i kolaju razne priče čija se provjerljivost tek treba utvrditi, ali indicije i brojni eksperti upućuju na kobnu ulogu spornog kamenoloma koji se nalazio iznad mjesta. Pored samog kamenoloma, čiji su ostaci u kombinaciji s vodom doslovno sraunili kuće, šumarski stručnjaci upućuju i na eksploataciju i sječu šuma, čime se značajno umanjila moć zemljine apsorpcije padalina. Bez obzira na krajnji ishod istrage,

katastrofa upućuje barem na minimalni zaključak po kojem kamenolom na toj poziciji predstavlja značajan rizik. Da bi se došlo do društvene procjene tog rizika trebalo je izgraditi institucije koje mogu interese mještana i cijelog područja ukalkulirati u te procjene. Kao i u brojnim drugim slučajevima, postojali su nečiji ekonomski i politički interesi koji su spriječili izgradnju institucija ili su ih zarobili. One se ne mogu vratiti u službu javnog interesa masovnom emocionalnom reakcijom na stradanja. Reakcija može biti poticaj, ali povratak iziskuje resurse, sate i sate rada i političkog organiziranja, pa i emocionalnog rada koji iscrpljujući sastanci i dogovori nose sa sobom.

Sagledajmo situaciju i nešto šire. Iza sve učestalijih prirodnih nepogoda stoji čovjek, tj. klimatske promjene izazvane upotrebom fosilnih goriva. Unatoč silno zelenoj retorici u marketinškim i političkim kampanjama, ozbiljnijeg pomaka ka rješavanju ultimativnog problema čovječanstva nema na vidiku. A nema ga jer – pored same kompleksnosti dogovora i provedbe koji po definiciji uključuju cijeli svijet – moraju se presjeći dosadašnji odnosi moći i osporiti prava na realizaciju nekih interesa. Kao i u slučaju kamenoloma koji predstavlja rizik za malo mjesto, i na globalnoj razini potrebni su snažniji kapaciteti od moralne spremnosti ili puke egzistencijalne potrebe. Bez njih se ne može i oni mogu donijeti prevagu u političkim okršajima, ali bez organizacijskog rada i pripreme ne mogu stvoriti polugu moći koja mijenja odnose i otvara koridore prema nužnom i potrebnom rješenju.

Zašto se onda ostaje često na razini morala ili se moralna ispravnost tretira kao zamjena za politiku ili politički stav? Razlog je prije svega ideološki, a ta je ideologija 'naslonjena' na ekonomske okvire u kojima živimo i u kojima se snalazimo. Danas je bilo kakav oblik kolektivnog udruživanja radi realizacije interesa sumnjiv kao takav. Trend je vjerojatno najvidljiviji u stigmatizaciji stranke kao pojma i pojave. Relativno nove stranke se itekako prilagođavaju takvoj atmosferi: tako u Hrvatskoj na desnici imamo – ili smo imali – 'pokret' u obliku Domovinskog pokreta, a na lijevoj 'platformu' Možemo. Naprosto se bježi od stranke ili partije kao društveno-političkog oblika navodno osuđenog na korupciju. I nije to slučajno i nije izraz nekakvih organizacijsko-estetskih preferencija. Stranke su tu stigmatizirane. Ali ona ne proizlazi iz nekakve inherentne koruptivnosti stranke kao takve. Stigmatu su stranke stekle promjenom društvene funkcije: one sada mahom funkcioniraju kao osiguravajuće kuće čiji su klijenti članovi. One ih 'osiguravaju' od hirova tržišta zaposlenjima i drugim oblicima klijentelizma. A često klijenti smatraju da policia osiguranja vrijedi i u slučaju prirodnih nepogoda, kao što je pokazala afera 'Nakaze' tijekom ovolutnih požara u Dalmaciji.

U takvoj političkoj atmosferi ne čudi da ideološku i valorizacijsku prednost ima kultura poduzetništva i individualnog snalaženja. U ekonomskoj sferi treba se sve prepustiti individualnoj inicijativi, a kolektivni naponi preostali su za stranke kao osiguravajuće kuće, prirodne nepogode i rituale koji čine ključni i jedini faktor kohezije zajednice. Rituali koji danas na prostoru bivše Jugoslavije mogu igrati tu ulogu su isključivo nacionalistički. Jedini relevantni protivnik – liberalna opcija – opoziciju gradi upravo na suprotnosti zajednici i stvaranju raznih enklava. Nacija je jedina emocionalno dostupna bez ikakvih troškova. I tako će biti sve dok se ne organiziraju drukčije organizacije i rituali. Dotad će nam potopljene džamije i slične tragične scenografije služiti za zaziv pretpolitičkih utopija. ■

Prizor iz Donje Jablanice
(Foto: Denis Kapetanović/
PIXSELL)

INTRIGATOR

Digitalna
netrpeljivost

Razvoj tehnologije omogućuje 'sve naprednije manipulacije s kojima izborna administracija sve slabije drži korak', istaknuto je na Gongovom skupu

Zastupnik Mosta Marin Miletić snima video za društvene mreže (Foto: Patrik Macek/PIXSELL)

NOVE tehnologije kao specifična, rastuća iskušenja, tematizirane su na Gongovom okruglom stolu 'Superizborna godina u Hrvatskoj – novi izazovi u kampanjama' koji je održan u Zagrebu. Zaključak skupa je da bi nadležne institucije morale odgovornije i kvalitetnije reagirati na potencijalne izborne manipulacije. ORIANA IVKOVIĆ NOVOKMET, direktorica Gong-a, uvodno je istaknula kako digitalni segment postaje sve važnija komponenta političkih kampanja. Razvoj tehnologije pritom omogućuje 'sve naprednije manipulacije s kojima izborna administracija sve slabije drži korak'.

Gong je prezentirao neke momente iz svojih analiza, najprije one pod naslovom 'Strani utjecaji na izbore – političko prepućavanje ili realna opasnost?'. BRUNA MARINOVIĆ, jedna od njezinih autorica, kazala je da su politički narativi u kojima se suparnike optužuje za zastupanje nećijih stranih interesa, osobina koju dijele sva tri promatrana aktera te analize – premijer, predsjednik RH i stranka Domovinski pokret.

'Takva vrsta političke komunikacije najviših nositelja vlasti', dodala je ona, 'potiče porast političke netrpeljivosti, polarizacije, razara demokratski dijalog i narušava kvalitetu političke kulture te se njome skreće fokus s mnogobrojnih stvarnih problema s kojima se Hrvatska danas susreće.'

Govoreći pak o saznanjima iz Gongove analize društvene mreže TikTok, sudionica okruglog stola IVANA KEKIN, saborska zastupnica i kandidatkinja stranke Možemo na

predstojećim izborima za predsjednicu RH, rekla je kako joj se čini da 'svi trebamo prihvatiti da su neki neformalni kanali postali važni u širenju političkih poruka, ali da su postali i kanali kojima se izrazito snažno šire lažne vijesti i teorije zavjere'. MARIJA SELAK RASPUDIĆ, nezavisna zastupnica i također kandidatkinja za predsjednicu RH, primijetila je da se ankete danas 'ne provode samo na klasični način u medijima, nego i na raznim društvenim mrežama, pa se o njihovim rezultatima piše, i to utječe na javno mnijenje'. Ona je navela slučaj 'kandidata jedne stranke' koji postaje 'najpopularniji jer su očito botovi radili' te se zatim neprestano pojavljuje u medijima, a kada taj kandidat postaje i službenim kandidatom stranke, tada mu popularnost pada.

'HAKOM ne nadzire digitalni sadržaj. Mi to ne možemo i nećemo raditi', nastavio je zatim pomoćnik ravnatelja državnog regulatorne agencije DOMAGOJ MARIČIĆ, obrazloživši da je u tome 'ključna uloga pouzdanih prijavitelja', a HAKOM je 'veza između tijela zaduženih za nadzor sadržaja i onih koji trebaju taj sadržaj ukloniti'. Na to je TENA ŠIMONOVIC EINWALTER, pučka pravobraniteljica, dodala kako Hrvatska kasni s provedbenim zakonom o Aktu o digitalnim uslugama. 'Akt je stupio na snagu, svi zastupnici su ga dobili na stol. Nismo sigurni kako će on u Hrvatskoj funkcionirati – što će raditi DIP, što HAKOM', rekla je ona, pojašnjavajući i to da je institucijama teško da budu proaktivne jer im nedostaje kadra i znanja.

Konačno, prodekanica s Fakulteta političkih znanosti MILICA VUČKOVIĆ izjavila je kako su velike digitalne platforme pronašle 'podmukle načine kako zadržati našu pažnju,

kako bolje reagirati i plasirati sadržaj koji je emotivan te vodi polarizaciji i radikalizaciji'. Stoga ih je, po njezinim riječima, nužno regulirati, ali je nužno i da regulatori aktivno vrše pritisak na platforme kako ne bi radile samo u svrhu povećanja svog profita, nego vodeći brigu i o javnom interesu. Poziv za okrugli stol Gong je inače uručio svim klubovima i saborskim strankama te institucijama čije se djelovanje dotiče regulacije izbora, no već se i Državno izborno povjerenstvo ispričalo nedostatkom vremena zbog obaveza oko pripremanja predsjedničkih izbora koji bi se trebali održati – potkraj godine.

■ Igor Lasić

Fantomsko
rješenje

DVA izlivanja Une iz korita u svega nekoliko dana, upozorenje su da ni dva mjeseca od prestanka radova na izgradnji male hidroelektrane, gradilište nije zatvoreno i sanirano. Prema informacijama koje odašilje Državni inspektorat, javnost ne može dobiti uvid u inspeksijsko rješenje zabrane građenja na gradilištu Una-mlin u Donjoj Suvaji jer takvo rješenje zapravo ne postoji.

Rješenje o nadzoru svih inspekcija koje su prošle po spornom gradilištu traže Udruga Una Srb i stranka Javno dobro. Kako DIRH navodi u dopisu upućenom VLADIMIRI MASCARELL, predsjednici stranke Javno dobro, utvrđeno je da je građevinski inspektor Državnog inspektorata, u koordiniranom inspeksijskom nadzoru 12. srpnja 2024., obavio inspeksijski nadzor na gradilištu izgradnje male hidroelektrane 'Una-mlin' investitora PIPRA.

'Slijedom navedenoga, neosporno je utvrđeno da građevinska inspekcija Državnog inspektorata u navedenom inspeksijskom nadzoru nije donijela upravnu mjeru, odnosno rješenje o zabrani građenja', navodi se u obrazloženju DIRH-a. Iz Javnog dobra upozoravaju da gradilište može zatvoriti isključivo građevinska inspekcija Inspektorata, samostalno ili objedinjenim rješenjem u koordinaciji s drugim inspekcijama. Mascarell smatra da će DIRH nepostupanjem uzrokovati veću štetu od samih devastatora, inicijatora, investitora i izvoditelja radova.

Kako je moguće da je inspekcija zaštite prirode Državnog inspektorata donijela rješenje kojim je investitoru zabranjeno obavljanje radova, a da nitko ne zna što u tom rješenju piše te da je gradilište i dalje u istom stanju? Odgovora nema. Na najnovije napise, iz DIRH-a ponavljaju da je rješenje od 19. kolovoza postalo izvršno. Utvrđeno je, navode, da investitor poštuje zabranu. Podsjetili su da su podnijeli kaznenu prijavu protiv službene osobe koja je izdala građevinsku dozvolu. Krajem rujna investitoru je naređena uspostava prijašnjeg stanja tako da ukloni i zbrine sav odložen materijal na rubovima vodotoka i u vodotoku Une. Prema svjedočenju mještana, to još nije učinjeno.

■ Anja Kožul

Ministar
bez sluha

Kako komentirate ispad DP-ovog ministra demografije Ivana Šipića koji je novinara i književnika Antu Tomića, nakon kritičke kolumne u Jutarnjem listu, na društvenim mrežama obasuo primitivnim etiketama i uvredama?

Ministar bi trebao imati malo više poštovanja prema dužnosti koju obavlja, a kao visoki državni dužnosnik i puno više tolerancije, pa konačno i sluha za javnu kritiku svojeg rada. Ipak, ovakav nas ispad ne iznenađuje jer imamo predsjednika Vlade koji gotovo svakodnevno docira novinarima, imamo resornu ministricu koja također proziva i napada novinare koji se bave temama iz njezinog sektora – ukratko, imamo Vladu koja ili nije svjesna svoje pozicije moći ili ju pak zloupotrebljava za osobne obračune s kritičarima.

Koliko ministрова 'lakoća izražavanja' i razina pismenosti opisuju hrvatsku Vladu, a u konačnici i stanje u društvu, s naglaskom na položaj novinara u Hrvatskoj?

Hrvatsko novinarsko društvo (HND) koristi svaku priliku kako bi upozorilo da takav odnos državnog vrha prema novinarima koje proziva 'plaćenicima', a kritičke medije 'osovinom zla', predstavlja stvarnu opasnost za naše kolegice i kolege na terenu. Sjetimo se MELITE VRSALJKO koja je napadnuta na svojem kućnom pragu, novinara koji su izvještavali o uhićenju gradonačelnika Otoka JOSIPA ŠARIĆA, prijetnje koje je primio tjednik Nacional i sve prijetnje koje su nakon ulaska DP-a u Vladu primili novinari redakcije Novosti. Nakon što smo iz HND-a upozorili na to da obračun koalicijskog partnera HDZ-a s Novostima predstavlja otvorenu prijetnju i svim drugim medijima koji bi se usudili preispitivati postupke onih na vlasti, prijetnje su stigle i na adresu Hrvatskog novinarskog društva, predsjedniku HRVOJU ZOVKU.

Koliko su napadi na novinare postali uobičajena praksa DP-a?

Upravo je nevjerojatno da bilo koja politička stranka u svoj program stavlja kako će uređivati medije i postavljati 'hrvatstvo' koje će valjda mjeriti prema svojoj mjeri, kao kriterij za javno sufinanciranje medija. Novosti su u tom smislu samo početak, trn koji ih očigledno najviše bode, a nakon toga slijedi obračun s javnim medijskim servisima, pa na kraju i s ostalim medijima čije poslovanje u značajnoj mjeri ovisi o javnim poticajima, bilo putem natječaja ili kroz oglašavanje državnih tvrtki koje spadaju u vrh industrije oglašavanja u Hrvatskoj. Nažalost, nevišnost medija u najvećoj mjeri ovisi o hraprosti nakladnika i o tome koliko nakladnik razumije prirodu posla u koji se upustio, a takvih je nakladnika sve manje.

■ Mirna Jasić Gašić

Okupator u samoobrani

Možemov proglas započinje konstatacijom: 'Iza nas je godina stradanja i užasa'. Time preočito ide na ruku svima koji uporno povijest Izraela i Palestine mjere tek od lanjskoga 7. listopada

AKO su u zadnje doba poneki glasači Možema očekivali realnije i progresivnije stajalište te stranke u vezi s izraelskim mrvcarenjem Palestinaca, a zbog ponekog navodno ohrabrujućeg impulsa u međuvremenu, sad ipak treba pretpostaviti da ih je najnovije njezino očitovanje grubo prizemljilo. Proglas je objavljen povodom godišnjice Hamasova napada i ubojstva više od 800 židovskih civila, uz otmicu njih preko 250.

Možemo to naziva 'brutalnim' i 'terorističkim', a dalje više govori o onome što je uslijedilo, ali poseže za bitno mekšim pridjevima. A kad navodi da je Izrael potom 'ubio više od 40 tisuća ljudi, među kojima je, osim boraca Hamasa, i na tisuće i tisuće civila', lako se dobije utisak da je ubijenih Hamasovaca tu preko 30 tisuća, dok je civilni tek ostatak. Inače, procjene Lanceta, jednog od najutjecajnijih medicinsko-znanstvenih časopisa na svijetu, govore već i o stotinama tisuća ubijenih Palestinaca. No jedini epitet posvećen državno-izraelskoj adresi jest to da njome upravlja 'najradikalnija vlada u povijesti Izraela'.

I tako, jedni teroristi, drugi radikali, a ubijaju svi, i tko bi se tu više lako snašao, ali važno je znati da Možemo smatra kako 'međunarodna zajednica ne smije na to šutjeti i ne smije to normalizirati'. Pa, da malo bolje vidimo zbog čega sve to normaliziraju upravo takva politikantska očitovanja. Sve to što Možemo apotekarskom preciznošću izbje-gava spomenuti kao genocid, prije njega i

državni teror, nasilnu kolonizaciju, rastući aparthejd itd.

Ipak, ne baš slučajno, zato je naglašeno da 'pravo na samoobranu ne uključuje pravo na ubijanje ogromnog broja civila'. Normaliziranje izraelskog 'prava na samoobranu', međutim, abolira tu državu od činjenice da je nesumnjivo okupirala Palestinu. A, kao što su Možemo upozorili brojni protagonisti e-mrežnog društva, okupator nema nikakvo pravo, kamoli na obranu, jer je u poziciji stalnog agresora. Naravno, to ne brkamo s generalnim saznanjem da i borci za slobodu mogu počinuti ratni zločin, ali već godinu dana upada u oko dominantno inzistiranje na daleko težoj osudi njihova čina, negoli izraelske ukupne krivnje.

Osim svega, Možemov proglas započinje konstatacijom: 'Iza nas je godina stradanja i užasa'. Time preočito ide na ruku svima koji uporno povijest Izraela i Palestine mjere tek od lanjskoga 7. listopada. No da sad ne ide-mo do 1948. ili 1967. godine, dovoljno bi bilo vidjeti koliko je stotina Palestinaca ubijeno ili zatvoreno, a to potonje u pravilu bez suđenja, kroz mjesece prije Hamasova napada. Možemo tako pouzdano drži liniju Europske stranke zelenih čiji je pripadnik u Europskom parlamentu, i kojoj glavnu figuru predstavlja ona sramota od njemačke ministrice vanjskih poslova ANNALENE BAERBOCK. Na tu su se pripadnost gordo pozvali i u nedavnom očitovanju u prilog aktivista koji se u Srbiji protive vladinim planovima eksploatacije litija. I bilo bi to za svaku pohvalu, da nije onoga prilično neugodnog bodeža što su ga u leđa srpskih aktivista malo ranije zabili upravo europski i hrvatski zeleni, glasajući za URSULU VON DER LEYEN, novu-staru predsjednicu Europske komisije.

Kako u jednom, tako i u drugom slučaju, pokušaj Možema da otpočine na dvije stolice vodi samo do načelnih poziva na mir u

svijetu, a s njima prosperira isključivo onaj tko je u debeloj prednosti. S takvim pristajanjem na status quo, slobodno očekujmo Možemove izraze žaljenja nad civilnim stradanjem i za sljedeću godišnjicu eskalacije, i za onu narednu isto, pa tako sve dok još ima živih Palestinaca.

■ I. Lasić

Teška optužba

UMJESTO DRAGANA ČELAPA, kojeg je policija pritvorila jer je osumnjičen za ratni zločin 1991. protiv civilnog stanovništva, općinsku organizaciju SDSS-a Topusko do izborne Skupštine vodit će potpredsjednik DALIBOR TRKULJA, odluka je Izvršnog odbora stranke. Čelapa (70) policija je privela zbog sumnje da je u srpnju 1991. kao pripadnik srpskih paravojnih postrojba počinio ratni zločin protiv civilnog stanovništva. Kriminalističko istraživanje provedeno je u suradnji sa Županijskim državnim odvjetništvom u Zagrebu. 'Iznenađeni smo situacijom s kolegom Čelapom ali stranka kao organizacija mora ići dalje', rekao je na sjednici Odbora SDSS-a te je dodano kako vjeruju 'da će Čelap pred nadležnim institucijama dokazati da nije kriv za ono što ga se teret'.

BRANKO JOVIČIĆ, predsjednik Županijske organizacije SDSS-a Sisačko-moslavačke županije, rekao je da se Čelap nije kandidirao za novi mandat na čelu SDSS-a Topusko, da se zbog godina povlači i prepušta mjesto mladima. 'Ja ga poznajem otkad se priključio SDSS-u i nisam bio upoznat s njegovom prošlošću', rekao je Jovičić i dodao kako se 'nada da će institucije napraviti svoj posao uz presumpciju nevinosti'. Predsjednik SDSS-a MILORAD PUPOVAC, za Hinu je izjavio kako je 'zatečen viješću' da je čelnik ogranka te stranke osumnjičen zbog ubojstva hrvatskog civila 1991., ističući kako u SDSS-u 'osuđuju svaki ratni zločin i žale za žrtvama'.

'Istražnim i pravosudnim organima, kao i mogućoj obrani g. Čelapa, ostavljamo da utvrde osnovanost kaznene prijave i činjenično stanje u vezi zločina za koji ga se tereti, uz poštivanje načela presumpcije nevinosti tijekom postupka. Nadležna tijela stranke ovu će okolnost vrlo brzo raspraviti i donijeti odgovarajuće odluke', rekao je Pupovac. Čelap je osumnjičen da je 1991., tada kao 37-godišnjak, zajedno sa sada pokojnim, a tada 32-godišnjim i 39-godišnjim muškarcima, u poslijepodnevnom satima 17. srpnja 1991. godine, kao pripadnik paravojnih oružanih formacija SAO Krajine, u mjestu Staro Selo Topusko na području Gvozda, hicima iz vatrenog oružja usmrtio tada 50-godišnjeg muškarca koji je upravljao traktorom koji se potom prevrnuo u kanal. Pretragom doma i drugih prostorija kod osumnjičenog su pronađena i oduzeta dva pištolja.

■ G. Borković

Djeca kao žrtva 'izraelske samoobrane' - Deir Al-Balah, Gaza
(Foto: Ramadan Aber/REUTERS)

FRAGMENTI GRADA

Indija

PROŠLO je evo već punih deset godina od posjete Indiji. U međuvremenu su se osobna sjećanja selektivno iskristalizirala. Kako to nerijetko biva, početnu nela-godu i skepsu koji su prethodili putovanju, zamijenilo je nedvojbeno najbolje iskustvo tog tipa do sada.

Ispostaviti će se da je ta 2014. bila pravi trenutak za posjet toj ogromnoj zemlji-potkontinentu, ne samo zbog poslovnično intenzivnih antropološko-gastronomskih i sociokulturnih iskustava, već zbog živog svjedočenja tamošnjim turbulentnim ekonomsko-političkim mijenama. NARENDRA DAMODARDAS MODI netom je postao premijer Indije, ali su se glavna obilježja njegove politike već jasno isrcrtavala i mogla prepoznati skoro na svakom koraku. Kombinacija je to radikalnog, te često nasilnog, hinduističkog nacionalizma i indijske verzije neoliberalnog kapitalizma.

Tamošnje tradicionalne kastinske razlike u društvu sve su više poprimale klasna obilježja. Novi kvartovi s luksuznim stanovima za indijsku višu srednju klasu, pobjednike tranzicije, bili su pod rampama, strogo čuvanih kapija i nadzirani od naoružanih zaposlenika zaštitarskih firmi, nalik pravim malim privatnim vojskama. Posvuda se gradilo, kopalo, bušilo i zidalo, kako u visinu i širinu, tako i duboko pod zemlju. Samo nam stare fotografije i književnost posreduju slike i opise urbanističke ekspanzije u Sjedinjenim Američkim Državama i Velikoj Britaniji za vrijeme industrijskog kapitalizma 19. stoljeća, no ako razmišljam što bi mogao biti suvremeni pandan tomu danas, onda su to prizori neimarsko-graditeljskog zamaha i sveprisutnog poduzetničkog entuzijazma kojima sam svjedočio te godine u Indiji. Skoro sve u Indiji bilo je nalik onom kod kuće, ali pritom ništa nije bilo isto.

Naša prva destinacija, Hiderabad, prijestolnica države Telangana na jugoistoku potkontinenta, bila je pravo mjesto za praćenje takvih procesa jer se radi o tipičnom gradu tzv. nove Indije, središtu snažnih IT i filmskih industrija. Iz obilja anegdota, ovim povodom izdvajam fragment upravo vezan za iskustvo indijskog grada i ulice. Ne radi se tek o tipičnoj, dobro poznatoj vrevi, gustom komešanju gomile ljudi, životinja i raznoraznih prijevoznih sredstava, već o trivijalnom detalju koji pod određenim okolnostima može postati problemčić. Prvi ili drugi dan boravka u Hiderabadu prepoznao sam se u stadiju malog djeteta - a bio sam tada u ranim četrdesetim godinama života - nemoćan i neuk da realiziram tako banalnu praksu kakva je prelazak na drugu stranu ulice. Bili su tamo nekakvi tipovi zebri za pješake, semafori su radili, no ništa nije funkcioniralo na poznate nam načine. Tada smo partnerica i ja shvatili da je jedini način taj da se priključimo masi domicilnih, pomiješamo se i ušuškamo u gustu ljudsku masu, te da ih krenemo oponašati, doslovno učiti u hod. Banalna sreća djeteta.

■ Hajrudin Hromadžić

Ohrabrenje za Glinjane

Zahvaljujući podršci Vlade RH, Uredu za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, ova prelijepa glinska palača mogla je biti obnovljena i uređena. U duhu najboljega što je Glina imala, kazao je Milorad Pupovac na otvorenju SKC-a Josif Runjanin

SRPSKI kulturni centar Josif Runjanin u Glini svečano je otvoren 5. oktobra u Zagrebačkoj ulici broj 7. Novoobnovljena i po svemu znamenita glinska palača, sagrađena je krajem 19. stoljeća. Sagrađio ju je FRAN DETONI i u njoj otvorio hrvatsku študionicu. Nakon 20 godina korištenja, kuća je na početku 20. stoljeća prodana srpskoj obitelji Letić, pekaru ILIJI LETIĆU. Poslije višedecenijske zapuštenosti i tragičnih povijesnih događaja u Glini, Srpsko narodno vijeće odlučilo je obnoviti zgradu i u njoj otvoriti moderni kulturni centar. MILORAD PUPOVAC, predsjednik SNV-a, kazao je da se 'centar otvara u gradu bogate i tegobne te slobodarske i tragičarske povijesti dominantnih stanovnika Gline – Hrvata i Srba'. — Ilija Letić je u maju 1941., zajedno s dva pekarska pomoćnika i s najstarijim sinom DUŠANOM, bio među prvim žrtvama prvog

ustaškog pogroma ovdašnjih Srba. Pogrom je organizirao tadašnji ministar pravosuđa u tzv. Nezavisnoj državi Hrvatskoj i sam Glinjanin, MIRKO PUK. Kroničari pamte da se prvo ubistvo dogodilo u ulaznom hodniku ove kuće. Nakon 1945. dio prizemlja je nacionaliziran i u njemu su bile pekara na jednoj strani i brijachnica na drugoj. To pamte mještani Gline. Prema svjedočenju Letića, kuća je zadnji put bila obnovljena 1967. pred dolazak tadašnjeg predsjednika SFRJ JOSIPA BROZA TITA. Krajem decembra 2020., nakon obilaska niza lijepih i napuštenih glinskih kuća, IGOR MRKALJ, naš kolega iz Arhiva Srba u Hrvatskoj, historiograf Gline i Banije, doveo me pred ovu kuću. Njegovo mišljenje da ova kuća postane naš kulturni centar ubrzo je postalo i moje. On je kontaktirao NEVENU LETIĆ, Ilijinu unuku, s kojom smo nakon potresa sklopili dogovor – objasnio je Pupovac.

Prostoru su bili potrebni cjelovita konstrukcijska obnova te detaljno uređenje unutrašnjosti i dvorišta. Za sadašnji izgled zaduženi su arhitekti MILOŠ UŠLJEHRKA i JASNA ČOP-NUIĆ koji su 2021. napravili projekt. Kako je izjavio Pupovac, obje dvorišne zgrade su morale biti uklonjene, a premda je bila oštećena u potresu, stara krušna peč obitelji Letić je ipak sačuvana i obnovljena. Kulturni centar, kao prostor javne namjene, ima i lift.

Kuća je izvorno bila prizemnica. Ilija Letić, kao drugi vlasnik, prije stotinjak godina nadogradio je jedan kat. S najnovijom revitalizacijom, kulturni centar ima dostupno i otvoreno potkrovlje. Arhitekt iz Žegara Miloš Ušljehrka za Novosti govori da su napravljene određene izmjene kako bi se prostor maksimalno iskoristio.

— Zgrada je bila urušena od potresa i prvo smo morali napraviti statičku sanaciju. U razgovoru s konzervatorima smo predložili razne

izmene unutar prostora koje poprilično odstupaju od prvobitne postavke kuće. Sačuvali smo izvorni duh građevine, a s funkcionalne strane smo mnogo dobili. Novitet su visinski prostori i galerije. Uklonili smo pomoćne zgrade kako bi dvorište postalo jedna celina. Sačuvali smo drvo jer je bilo važan element u dvorištu, ono je tu zaista mnogo godina. Potkrovlje je napravljeno kao gledalište. Kroz gledalište smo probali da povežemo potkrovlje s ostatkom kuće, da ne bude nedostupno. Ostalo nam je finale, da prostor upakujemo i sredimo sve sitnice do kraja. Ovaj projekat mi dosta znači, srodio sam se s tom kućom. Puno vremena sam proveo tamo i gledao sam kako se kroz realizaciju razvija cela moja ideja – kazao je Ušljehrka.

Srpski kulturni centar na prvom mjestu je posvećen JOSIFU RUNJANINU. U Glini, u kući obitelji PELEŠ, Runjanin je komponirao pjesmu 'Lijepa naša domovino', koja će kasnije postao hrvatska državna himna. Također je posvećen dvojici iznimnih naučnika, matematičarima ĐURI i SVETOZARU KUREPI, stricu i sinovcu iz Majskih poljana. Tematsku prostoriju u kući imaju i braća LJUBOMIR i BRANKO MICIĆ, kasnije POLJANSKI, čiji je zavičaj također u Majskim poljanama. Riječ je o osnivačima zenitizma, jednog od nadrealističkih pravaca.

Osim toga, u kući se odaje posebna počast i kiparu SIMEONU ROKSANDIĆU, kao i pripadnicima banijskog Narodnooslobodilačkog pokreta. Tri biste narodnih heroja – NIKOLE DEMONJE, VASILIIJA GAČEŠE i JOSE MARJANOVIĆA – trajno će biti izložene u ovom prostoru. Iznad svega, Srpski kulturni centar posvećen je stradalničkoj Crkvi Presvete Bogorodice. Riječ je o lokalitetu na kojem su ustaše 1941. počinili pokolj nad srpskim stanovništvom.

— Centar će biti mjesto rada srpskih institucija Gline i Banije te kulturnih programa za sve građane Gline, Banije i Korduna. U njemu će se održavati kazališne predstave, filmske projekcije i izložbe. Centar će biti mjesto za ugodan razgovor i kvalitetan obrok, naročito kruha i peciva, jer ovo jest pekarska kuća. Zahvaljujući podršci Vlade RH, Uredu za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, ova prelijepa glinska palača mogla je biti obnovljena i uređena. U duhu najboljega što je Glina imala i što bi mogla imati – kazao je Milorad Pupovac.

Izaslanik predsjednika Srbije VERAN MATIĆ izjavio je da osnivanje i izgradnja srpskih kulturnih centara širom Hrvatske, predstavlja veliko ohrabrenje, stvaranje uslova za razvoj srpske zajednice, ali i za uspostavljanje i osnaživanje odnosa između Srba i Hrvata, kao i svih drugih građana Hrvatske.

— To su i prostori za mnogo intenzivniju kulturnu, društvenu i političku saradnju između Republike Hrvatske i Srbije, posebno najrazličitijih institucija koje već intenzivno saraduju. Sa ovakvim objektima, pružaju se mnogo veće mogućnosti za izuzetno važnu saradnju, važnu za normalizaciju odnosa, pomirenje i mir. Želim da odam veliko priznanje SNV-u i profesoru Miloradu Pupovcu, na važnom društvenom, prosvjetiteljskom, kulturnom i emancipatorskom angažmanu koji se ogleda u brojnim inicijativama, projektima i postignućima, usmerenim prvenstveno na postizanje uslova za pristojni život Srba u Hrvatskoj – rekao je Matić. Otvaranjem Srpskog kulturnog centra Josif Runjanin obilježena je i skora 80. godišnjica osnivanja Srpskog kulturnog društva Prosvjeta.

U svečanosti su sudjelovali izaslanica premijera Andreja Plenkovića IVA IVANKOVIĆ, SDSS-ove saborske zastupnice ANJA ŠIMPRAGA i DRAGANA JECKOV, saborski zastupnici MOŽEMO! IVANA KEKIN i DAMIR BAKIĆ, brojni općinski načelnici i dožupani iz redova srpske manjine. ■

Veran Matić govori na otvorenju Centra (Foto: Sandro Lendler)

Mladi sve više u mjestima
'duhova i penzionera' –
Beli Manastir

Otpisani i ne sasvim rezignirani

Razgovori o životnim uvjetima i perspektivi za mlade ljude pokazali su da, osim u Rijeci, mlade najviše muči teško pronalaženje posla, nedostatak dječjih vrtića, loša prometna povezanost i slaba ponuda kulturnih sadržaja, a posebno ih brine pretvaranje njihovih mjesta u 'gradove duhova i penzionera' zbog iseljavanja u potrazi za poslom

KLJUČNI problemi koji muče mlade Srbe u Hrvatskoj isti su oni koji muče i mlade Hrvate, a glavni je pronalazak posla, ako je suditi prema odgovorima dvadeset šestero mladih pripadnika i pripadnica srpske manjine koji su sudjelovali u istraživanju Novosti ovog proljeća. Prema sudionicima fokus grupa iz Rijeke, Donjeg Lapca, Pakraca, Belog Manastira, Knina i Petrinje, diskriminacija Srba od pojedinaca i dalje je prisutna, ali u tragovima. Više takvih incidenata spominjali su sudionici iz sredina koje su bile intenzivnije zahvaćene ratom, a iz razgovora je isplivao i problem skrivanja ili neisticanja identiteta među dijelom Srba. Koliko je ovaj problem raširen i što sve na njega utječe pokazat će tek buduća kvantitativna istraživanja, a iskustva koja su podijelili sudionici našeg istraživanja i koja smo predstavili u prvom dijelu istraživačkog izvještaja mogu poslužiti kao temelj za postavljanje hipoteza.

Razgovori o životnim uvjetima i perspektivi za mlade ljude na šest odabranih lokacija pokazali su da, uz izuzetak Rijeke, mlade najviše muči teško pronalazanje posla, nedostatak dječjih vrtića, loša prometna povezanost i slaba ponuda kulturnih sadržaja, a najviše od svega brine ih to što se njihova mjesta pretvaraju u 'gradove duhova i penzionera' zbog iseljavanja u potrazi za poslom. Srbi su puno više pogođeni navedenim problemima od hrvatskog stanovništva, što je posljedica toga što su češće naseljeni u manje razvijenim dijelovima države. Uzroci takvog rasporeda srpskog stanovništva sežu daleko u prošlost, ali neupitno je da su Srbi zbog toga više pogođeni nezaposlenošću i drugim negativnim posljedicama nejednako regionalnog razvoja države, o čemu smo pisali u drugom dijelu izvještaja.

Osim što su češće naseljeni u nerazvijenim dijelovima države, Srbi puno češće od Hrvata žive u selima i manjim mjestima: dok u naseljima s manje od 5.000 stanovnika živi manje od četvrtine hrvatskog stanovništva (23,9 posto), među Srbima taj je udio veći od trećine (36,7 posto), što pokazuju grafovi izrađeni prema Popisu stanovništva 2021. Prema istom izvoru podataka, Srbi dvostruko češće od Hrvata žive u selima, odnosno naseljima s manje od 2.000 stanovnika – njih 13 posto, naspram 6,8 posto Hrvata. Osim teritorijalnog rasporeda i egzodusa srpskog stanovništva tijekom i netom nakon rata, tome je pridonijelo i uništavanje industrija koje su zapošljavale stanovništvo prije rata i neulaganje u nova radna mjesta, zbog čega se unatoč kratkotrajnom povratničkom valu egzodus nastavlja do danas, ovaj put iz ekonomskih razloga. Bijes zbog ekonomske besperspektivnosti povratka u rodno mjesto izrazio je jedan sudionik koji se nakon dugogodišnjeg rada u inozemstvu vratio i htio otvoriti obrt, ali nije dobio poticaje: 'Odbili su, kažu nisam konkurentan na tržištu, nema inovativnosti. Kakva inovativnost, brate, vi kupite namještaj, ja dođem i sastavim. Evo, ja se vratio i hoću radit. Kakva inovativnost!' Njegov primjer samo je jedan u moru sličnih priča koje završavaju ponovnim odlaskom iz Hrvatske.

Tako se, na primjer, općina Donji Lapac s više od osam tisuća stanovnika 1991. (odnosno 4.603 ako gledamo današnje granice općine) smanjila na 1.880 njih 2001. godine, nakon čega je zahvaljujući povratnicima na popisu 2011. porasla na 2.113 stanovnika, da bi u posljednjih deset godina pala na rekordno nizak broj od 1.366 stanovnika. Sudionici fokus grupe iz Donjeg Lapca rekli su da im je nevjerojatno slušati priče svojih roditelja, baka i djedova o tome kako je nekad Donji Lapac bio živo mjesto s drvnom i tekstilnom industrijom i desecima kafića. Međutim, i

sami se sjećaju drugačije atmosfere početkom 2000-ih kad se znatan broj ljudi vratio, ali ubrzo opet otišao u potrazi za poslom. 'U tom periodu, kad su ljudi krenuli odlaziti iz Lapca, tad je trebalo nešto napraviti, sad je puno teže', rekla je jedna sudionica, a slične komentare dali su sudionici iz Belog Manastira, Knina i Pakraca.

I politika je ekonomski problem

Rasprave sa sudionicima istraživanja o politici općenito i o osobnom političkom angažmanu kao načinu da se dogode pozitivne promjene nisu frcale od entuzijazma. To nas nije iznenadilo s obzirom na to da se u većini slučajeva radi o mjestima iz kojih se mladi masovno iseljavaju, a nada u promjene teško je spojiva sa sumnjom oko ostanka u rodnom mjestu. Čak su i oni koji se osobno smatraju politički aktivnima izrazili dojam da je većina mladih u njihovim mjestima razočarana u politiku: 'Dosta puta je možda politika razočarala ljude pa se mlade generacije ne zanimaju uopće za to. Vide da se unatoč davanju glasa ništa ne mijenja'; 'Kakva politika, nema udruga, nema ništa, mladi ovdje mogu samo da popiju, da pojeduju'; 'Dolazi se i do tih situacija da kad se nešto i organizira, da ima malo zainteresiranih, kad treba pomoć, nikome se ne da', opisi su generalne atmosfere oko aktivizma i političkog angažmana na kakve smo naišli na svim fokus grupama osim onih u Rijeci i Kninu. Na kninskoj fokus grupi sudionici su izrazili različita mišljenja o tome zašto lokalne inicijative mladih često nakon nekog vremena propadnu. Jedan sudionik izrazio je mišljenje da je to stvar mentaliteta: 'Ja mislim da je to do nas, do članova, ljudi se zasite i to ne može trajati, to je do nas. Nema više ideja. Zagreb i tamo ti gore su drukčiji mentalitet, oni šta god krenu, oni to nastavljaju dalje.' Drugi sudionik na to je reagirao iz drugačijeg kuta: 'Ma ima ideja i svega u tom periodu kad postoje financije, ali jednostavno poslije toga nema sredstava da se to isprati, nemaju obezbeđene financije, i to je glavni problem.' Sudionici svih fokus grupa složili su se da ekonomsko beznade ide pod ruku s nezainteresiranošću mladih za pridruživanje bilo kakvim organizacijama i inicijativama, ne samo političkim. Kako je na primjeru Donjeg Lapca pojasnila jedna sudionica: 'Ja imam osjećaj da je u Lapcu dosta ljudi demotivirano, u smislu da ne vide uopće neku budućnost ovdje i mislim da je to onda neki malo veći problem. Da je to drugačije, možda bi se nešto ostvarilo, a ovako, jako teško. To se ne može riješiti politički, ekonomski je problem.'

Među sudionicima istraživanja koji su rekli da ih politika ne zanima prevladavao je osjećaj besmislenosti bilo kakvog sudjelovanja u politici. Iza apolitičnog stava skrivalo se nepovjerenje u političare: 'Možda bi se nešto pomaklo da se ova starija vlast makne s pozicija, onda bi netko razumniji mogao. Zavisiti za šta se zauzima, ali da je netko razumniji, normalniji, to mi je simpatično. Iako, mene politika nekako smara. Jer svi kao nešto obećavaju, nešto se dešava, a svatko gleda sebe. Kome je politika nešto dobro donela. Sve što se dešava, dešava se zbog politike', riječi su sudionice iz Petrinje. 'Sve se vrti oko novaca. To je moje mišljenje i dalje me ne interesira', sudionica iz Rijeke bila je koncizna. Mnogi su podijelili mišljenje da možda ima dobrih pojedinih političara, ali izrazili su nepovjerenje u promjene koje oni mogu napraviti u postojećem sustavu: 'Kad bi neko razumniji došao, možda... Ali i on dođe pod utjecaj nekog drugog. I kad hoće nešto svoje, ima one koji im tamo određuju.

Osam godina nakon Drugog svetskog rata Njemačka i Francuska su potpisale ugovor o međusobnoj trgovini, i dan-danas surađuju, a milione su jedni drugima pobili. A oni trideset godina žive u devedesetima – kaže sudionik istraživanja iz Belog Manastira

Nisam optimistična...'; 'Iznad popa uvijek ima pop – koliko god ti želiš nešto da pokreneš, ti opet zavisiš od nekoga. I da tu na lokalnoj razini dođe čovjek koji želi nešto promijeniti, opet će biti onako kako kaže HDZ ako HDZ pobijedi na državnoj razini. Mi smo ovdje otpisani!'

Bilo je i onih koji su digli ruke i od cjelokupne politike u Hrvatskoj iz sličnih razloga: 'Moje mišljenje je što dalje. Politika je veliko zlo i treba je se maniti. Ne vodi ničemu, nijedna stranka, partija. Ne da ne vodi, ne postoji jasan cilj kad ti ne možeš u svojoj državi napraviti šta hoćeš nego slušaš šta ti veli Brisel i VON DER LEYEN i ostali iz Evrope.' S time se složio drugi sudionik iz Belog Manastira: 'Moje mišljenje je da na čelo države dođe Gospod dragi ne može da napravi ništa, jer vlasnici svih firma su stranci, i gotovo.' Parazitiranje na prošlim sukobima radi skupljanja političkih bodova jednog je sudionika, kako je rekao, koštalo živaca i dovelo do stava da smo svi mi 'ovce' jer uopće pratimo domaću politiku: 'Srbi, Hrvati i tko sve ne – danas se oni ne svadaju. A oni se uporno vraćaju u devedesete. Osam godina nakon Drugog svetskog rata Njemačka i Francuska su potpisale ugovor o međusobnoj trgovini, i dan-danas surađuju, a milione su jedni drugima pobili. Ne treba to zaboraviti, ali bilo je, odemo dalje. A oni trideset godina žive u devedesetima. Ne interesuje me to! Idemo zaraditi, ide-

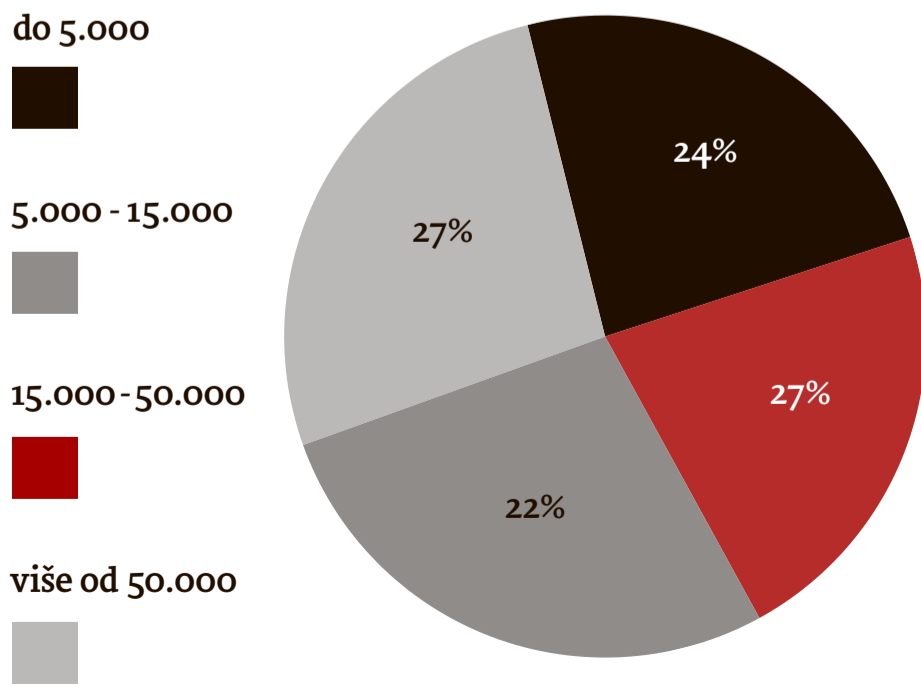
mo na večeru, bog nam je jedan život dao, nije mi dao dva – jedan! Šta me briga šta si ti, jesi rek'o tisuću ili si rek'o hiljadu, daj čoveče da narod radi, da živi.' Kojom god argumentacijom ih opravdavali, ovakvi se stavovi svode se na osjećaj nepovjerenja i razočaranja političkim sustavom, a naši sugovornici po tome nisu iznimka. Dapače, istraživanja političkih stavova mladih u Hrvatskoj pokazuju da većina misli da je njihov politički utjecaj zanemariv, nezadovoljni su funkcioniranjem demokracije, ne vjeruju institucijama i misle da njihovi problemi političarima nisu važni.

Na mladima vijeća ostaju

Pokušali smo od sudionika koji su se izjasnili kao apolitični saznati postoji li nešto što bi ih moglo motivirati da se politički angažiraju. Posegnuli smo i za imaginarnom situacijom u kojoj ih idealan gradonačelnik poziva na sastanak na kojem će im ispuniti sve želje, na što je najčešće zavladao muk. U Donjem Lapcu neki sudionici su maštali o budućem Lapcu koji će procvjetati zahvaljujući turizmu, ali dio njih bio je skeptičan, poput sudionika koji je izjavio: 'Turizam bi privukao ljude da dođu turistički, ali ne da ostanu. Došli bi samo na dva-tri dana, u proljeće ili ljeto. A kako da ostanu? To se možda može riješiti politički, ali opet, kakva politika može to riješiti, lokalna sigurno ne...' Ovaj pokušaj utopijskog mišljenja više od svega poslužio je tome da pokaže kolike posljedice masovni odlazak mladih ostavlja na one koji ostaju. Sudionici su od magičnog gradonačelnika tražili elementarne stvari – da eventualno asfaltira prometnice, omogući bolju prometnu povezanost, možda pokuša pokrenuti neku privredu i otvori koju kinodvoranu ili veću trgovinu ondje gdje ih nema.

Među onima koji se smatraju politički aktivnima ili barem zainteresiranima također je bilo frustracije načinom na koji funkcionira politika. Kad smo razgovarali o motivima za potencijalno učlanjenje u neku političku stranku, jedna je sudionica rekla da bi joj SDSS bio logičan prvi izbor, ali joj se ne sviđa zatvorenost u identitetska pitanja: 'Mene bi moglo motivirati to da manjinske stranke gledaju i širi spektar koji se tiče svih građana Hrvatske, a ne samo nacionalnih manjina. Jer tipa nekakve činjenice koje se tiču škol-

Raspored hrvatskog stanovništva prema veličini grada/općine prema Popisu stanovništva 2021. (Foto: Dora Levčić i Ivica Družak/FINALIZACIJA)

stva, plaća, abortusa i sličnoga, mislim da su bitne za apsolutno sve, kako i za ostale, tako i za manjine. Smatram da se svakako treba baviti manjinskim problemima i svim tim, ali od manjinaca ti ne možeš čuti što

oni misle o nekim općenitim društvenim problemima. Čut ćete što se misli o ćirilici i ničem drugom.' U raspravi koja je uslijedila bilo je i pozitivnih mišljenja o SDSS-u: 'Ja mislim da ta jedna partija radi apsolutno sve

u interesu cijele manjine i da to na duži vremenski period može ostaviti jako pozitivan utisak. Da za sve to treba vreme.'

Gotovi svi sudionici istraživanja koji su politički aktivni istaknuli su problem starijih ljudi u strankama ili lokalnom SNV-u koji se 'ne daju s pozicija'. Jedan je sudionik izjavio: 'Kod nas ima puno mladih Srba koji su se izjasnili, a u našem Vijeću svi su stari, sve četrdeset i neko godište, to ne može bit' funkcionalno.' Slična su iskustva iznijeli i drugi sudionici koji su aktivni u SNV-u: 'Ja sam u Vijeću, mi smo općina koja ima čak dosta mladih u Vijeću, što nije tako na razini županije, jer su to sve stariji ljudi. A to vidim i u drugim općinskim manjinskim vijećima. Stariji teže odlaze sa svojih pozicija, a mladi su nezainteresirani da se uključe i kad imaju priliku.' Kad se radi o političkim strankama, oni koji su u njima aktivni primijetili su isti problem: 'Mislim da je to do filozofije stranaka, jer onaj ko jednom uđe u politiku, teško njega smijeniti do sedamdesete godine.'

Unatoč problemima, manjinska vijeća ipak predstavljaju mjesto koje su mnogi sudionici naveli kao način da se potakne mlade da se zainteresiraju za politiku i pretvore

Grad obuhvaćen istraživanjem s najmanje problema za mlade – Rijeka

osjećaj nemoći u nešto produktivnije. Riječima jednog sudionika iz Knina: 'Mislim da bi kroz manjinska vijeća trebalo otvoriti prostor za mlade, da se za tako nešto osnovno zainteresuju, pa se onda možda uključe i u ozbiljniju politiku.' Drugi primjer je i Politička akademija SDSS-a koju je spomenula jedna sudionica: 'Jako zanimljiva predavanja, jako dobri predavači i stvarno od nule smo krenuli, od definicije što je politika, i sviđa mi se taj način predavanja i baš je zanimljivo, mogu reći. Dotad stvarno nikad nisam imala susreta s politikom i nisam se previše informirala o tome. Ali sad me, evo, čak i politika zanima.'

Iako na fokus grupama nije prevladavao optimizam o društveno-političkim temama, svakodnevnica naših sudionika, kao i svačija, puno je šarenija i šira od tema koje smo otvorili ovim istraživanjem, pa ćemo zaobići uobičajeno podvlačenje problema u zaključku. Umjesto toga, još jednom zahvaljujemo svima koji su sudjelovali u istraživanju, u nadi da će u bližoj budućnosti doživjeti ponovno otvaranje kina, mjesta za izlaske i novih radnih mjesta, a možda u tome i sami sudjelovati. ■

(Kraj)

do 5.000

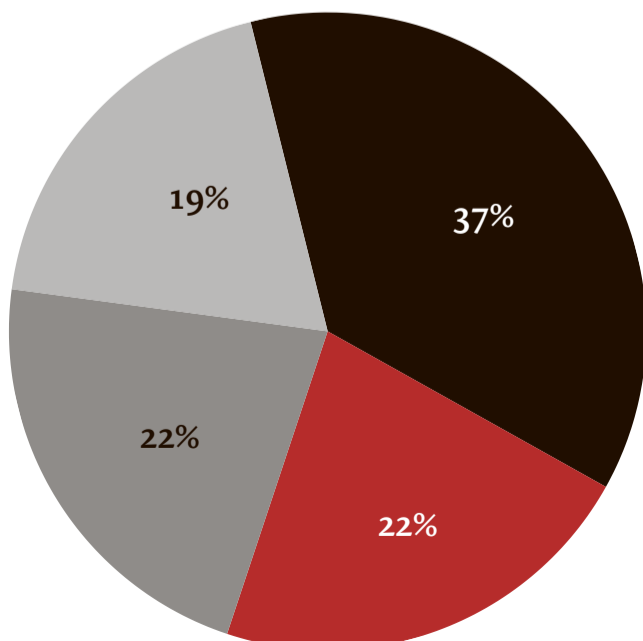
5.000 - 15.000

15.000 - 50.000

više od 50.000

Raspored srpskog stanovništva prema veličini grada/općina prema Popisu stanovništva 2021. (Foto: Dora Levačić i Ivica Družak/FINALIZACIJA)

Изложба о 'Просвјети' у
недавно отвореном Српском
културном центру у Глини

За генерације које долазе

Отварамо нову развојну етапу у којој се форматирају и назиру многи организацијски облици и нови програми које ћемо осмишљавати. 'Просвјету' нисмо чували за нас који сада живимо, него за генерације које долазе, каже потпредседник 'Просвјете' Синиша Таталовић поводом јубилеја кровне културне и просвјетне организације Срба у Хрватској

ОСАМДЕСЕТ година постојања, готово 2500 чланова, 58 пододбора и 76 штампаних издања, само су неки од показатеља важности Српског културног друштва 'Просвјета', кровне културне, просвјетне и научне организације Срба у Хрватској. 'Просвјета' је основана 18. новембра 1944. у згради глиног хотела Касина, а њен настанак треба разматрати у адекватном друштвено-политичком контексту, који произлази из учешћа Срба у антифашистичкој борби од њених почетака.

У Оточцу је, наиме, 10. новембра 1943. основан Српски клуб вијећника ЗАВНОХ-а на челу с РАДОМ ПРИБИЋЕВИЋЕМ и ДУШАНОМ БРКИЋЕМ. Тај је клуб Србима у Хрватској осигурао представништво те равноправност и једнакост с хрватским народом, што је потврђено на Трећем засједању ЗАВНОХ-а на којем је одлучено да хрватски и српски народ имају једнака појединачна и колективна права у сваком погледу. Нешто раније покренут је часопис 'Српска ријеч' и основано је Српско пјевачко друштво Обилић. Први председник Српског културно-просвјетног друштва 'Просвјета', како

је гласио првобитни назив, био је ДАНЕ МЕДАКОВИЋ, а потпредседници ПЕТАР ДРАПШИН и БОШКО ДЕСНИЦА. 'Просвјетин' статус потврђен је и на Главном одбору Срба у Хрватској који је одржан 29. и 30. септембра 1945., на којем је усвојена резолуција према којој је као један од главних задатака истакнуто уздизање српске културе путем СКПД-а 'Просвјета'.

Године 1945. основана је издавачка књижара 'Просвјета', годину касније Музеј Срба у Хрватској, а затим и штампарија, библиотека и архив. Успоредо с тиме на терену настају и бројни пододбори којима се прикључују чланови

ви предратних културних удружења као што су Српско коло, Српкиња или Привредник. Од године 1948. сједиште 'Просвјете' је у Бериславићевој улици у Загребу, у просторијама у којима је некад била добротворна задруга Српкиња. У тој се згради налази и богата збирка биста и умјетнина која је 2011. уписана у регистар културних добара РХ, а одољела је покушајима разношења у конфузним временима од 1970-их до почетка 1990-их.

'Просвјету' су након Другог свјетског рата међу осталима водили СТАНКО ЂАНИЦА ОПАЧИЋ, ДУШКО БРКИЋ, РАДЕ ЖИГИЋ, РАДЕ ПРИБИЋЕВИЋ и БОГОЉУВ РАПАЈИЋ, који су увелике допринијели њеном интелектуалном и моралном напретку. Иако су неки од њих ухапшени и одведени на Голи оток, а рад друштва био је пригушен, 'Просвјета' је опстала као просвјетитељска трансмисија партијске политике. Истакнути чланови у послератном периоду били су МИЛЕ ЈОКА, СВЕТОЗАР ЗЕЦ, НИКИЦА РАПАЈИЋ и БРАНИСЛАВ ЂЕЛАП. Године 1952. на Главној скупштини друштва мијења се његов назив и оно постаје Српско културно друштво 'Просвјета', а часопис 'Српска ријеч' постаје мјесечник 'Просвјета'. Почетком 1970-их рад пододбора и издавачког подuzeћа наставља се у тешким увјетима, па се неке од институција гасе, на примјер Музеј Срба у Хрватској, а штампарија прелази Борби.

Крајем 1960-их и почетком 1970-их година 'Просвјета' се залаже за заједништво Хрвата и Срба и супротставља се национализму, а 1971. објављен је зборник текстова 'Вјетром вијани. Споменица Српског културног друштва Просвјета', који уз детаљан приказ оснивања СКД-а 'Просвјета' и засједања АВНОЈ-а и ЗАВНОХ-а доноси фрагменте књижевног стваралаштва Срба у Хрватској. Уредник тог издања био је СТАНКО КОРАЋ, но оно је властима дало повод да по принципу реципроцитета уз Матицу хрватску, чији је рад обустављен 1972. због пропагирања прољећарских идеја, суспендирају и 'Просвјету'. Формална забрана рада успједила је 1980., али је 'Просвјети' дозвољен научни рад и прикупљање грађе, а Станко Кораћ у то вријеме успијева очувати сједиште и имовину друштва.

Крајем 1980-их, а поготово након вишестраначких избора 1990., појављују се иницијативе да се 'Просвјета' обнови, но просторије у Прерадовићевој биле су у то вријеме мета напада молотовљевим коктелима. Због притисака и лоше атмосфере бројни тадашњи активисти, укључујући и Кораћа, одлазе у Србију, а тадашњи председник друштва ДУШАН СТАРЕВИЋ из Бенковца због ескалације сукоба био је одсјечен од друштва.

'Просвјета' је обновљена 1992. захваљујући иницијативи Српског демократског форума, када је формиран Привременни одбор, а 27. фебруара 1993. одржана је изванредна Изборна скупштина друштва које је тада бројило 54 члана и формиран су Главни одбор и друга тијела. Први председник био је ВЕЛИМИР СЕКУЛИЋ, који ће бити дугогодишњи водитељ 'Просвјетине' Централне библиотеке.

'За потпредседнике су изабрани ЛАЗО МАМУЛА из Гомирија и МИОДРАГ МИЛОШЕВИЋ из Ријеке, док је Главни одбор био пун угледних људи, од министра у влади Чедомира Павловића до свеучилишних професора и бројних интелектуалаца. Суочавали смо се с оптужбама да смо колаборационисти, а покушавали су нам узурпирати и имовину. Укратко, била је

намјера да се 'Просвјету' развласти. На стојали смо развијати друштво као аутономну културну институцију и стварати услове за формирање музеја, научних и културних центара, библиотеке која је почела с радом 1996. године, али и развијати мрежу пододбора и омасовити чланство. Жељели смо развијати културу као предуслов афирмације Срба и ревалоризацијом културне баштине подсетити да су Хрвати највећа достигнућа постигли кад су били заједно са Србима', присјетио се своједобно Секулић.

За генералног секретара 1993. изабран је Душан РАДАКОВИЋ, а предсједник 'Просвјете' од 1996. био је СЛОВОДАН УЗЕЛАЦ, који је најзаслужнији за ширење пододбора, најприје у Загребу и Ријеци, Гомиру и Моравицама, да би до 2004. то постала разграната мрежа. Он је такођер покренуо Центар за културу те љетне и зимске школе.

Часопис 'Просвјета' обновљен је 1994. године с уредником МИЛОРАДОМ НОВАКОВИЋЕМ, а први календар штампан је 1995. у Словенији на ћирилици и прошверцан преко границе. Такве субверзивне акције касније нису биле потребне јер се издавачка активност несметано одвијала, па је тако с излажењем наставио и мјесечник за дјецу 'Бијела пчела', који је од 1994. уређивала Тања ОЛУИЋ, а потом Љерка РАДОЧИЋ. Издаваштво и уређивање часописа 'Просвјета' годинама води Чедомир Вишњић, а у низу истакнутих прегалаца свакако треба споменути Владимира Фундука из Карловца и Бранислава Куруцића, чији је допринос у развоју фолклора и културних манифестација нарочито дошао до изражања након реинтеграције Барање, источне Славоније и Срема, кад је 'Просвјета' окупила људе и културне установе из тих подручја и попримила облик у којем је данас познајемо.

Уз издаваштво, библиотечне и информативне дјелатности, 'Просвјета' је активна и у образовању на српском језику и ћирилици, а учествује и у заштити културног и споменичког блага.

'Нарочито се истичемо у културном аматеризму и организирању бројних културних манифестација у свим дијеловима Хрватске, а Српски културни центар у Загребу пројект је и потхват наше генерације који желимо оставити будућим генерацијама припадника наше заједнице и Загрепчанима као мјесто сусрета и прожимања различитих култура', нагласио је предсједник 'Просвјете' Миле Радовић у Глини на отворењу СКЦ-а, у којем је и спомен-соба 'Просвјете'. 'Вјерујем да смо у ових 80 година, унаточ многим проблемима и изазовима с којима смо били суочени, поставили добре темеље како би нове генерације могле лакше и боље остваривати нашу мисију очувања и развијања српског идентитета, притом не заборављајући прошлост и традицију, али окрећући се будућности, тражећи у њој своје мјесто', рекао је Радовић, који је увјерен да ће 'Просвјета' и даље бити стабилна и просперитетна институција Срба у Хрватској која ће заједно с другим српским организацијама осигурати дугорочни опстанак Срба на овим просторима.

О садашњем моменту 'Просвјете' за Новости говори њен потпредсједник СИНИША ТАТАЛОВИЋ.

— Сад кад је прошло 80 година од оснивања, можемо рећи да је 'Просвјета' испунила своју мисију и задатак да се брине о култури и образовању, традицији Срба у Хрватској, унаточ многим неповољним околностима у којима је дјеловала и околностима која нам нису биле склоне,

укључујући и седамдесете године кад је друштво било забрањено и деведесете кад смо обнављали рад друштва у врло неповољним ратним околностима. Тих година схватили смо да је СКД не само најстарија организација Срба у Хрватској с континуитетом, јасно уз прекид, него и организација која због традиције и укоријењености у наш народ у Хрватској има шансу не само да се обнови него да се развија као једна од централних организација наше заједнице – каже Таталовић.

— Данас у оквиру 'Просвјете' реализујемо низ програма и заједно с другим српским организацијама, посебно са снв-ом, чинимо снажну базу која је сада тако добро организирана и форматирана да гарантира да ћемо у будућности као друштво и као заједница моћи опстати на овим просторима развијајући свој идентитет и програме прилагођене новом времену у којем ће се наша култура и традиција прожимати с културом и традицијом већинског народа и других заједница које живе на овом простору. Излазимо из једног времена које је било тешко, а вјерујем да улазимо у боље, просперитетније вријеме, не само зато што живимо у Хрватској која је чланица ЕУ-а него и зато што живимо у околностима у којима су наши људи, посебно млади, све свјеснији свог идентитета и потребе чувања своје културне баштине, али и погледа у будућност у којој ће се наш идентитет градити у новим околностима – додаје Таталовић, који се кратко осврнуо и на будућност друштва.

— Кад су наши претходници оснивали 'Просвјету' 1944., па и кад смо је обнављали 1993., ми смо углавном били рурално становништво и тада се тешко комуницирало на даљину, за разлику од данас. Требамо искористити могућности да наше програме и заједницу окупимо око вриједности за које ћемо се залагати, не само у мјестима у којима живе припадници нашег народа него и у пуно ширем

Синиша Таталовић,
Миле Радовић, Душко
Љуштина и Чедомир
Вишњић

глобалном простору. Отварамо нову развојну етапу у којој се формирају и називу многи организацијски облици и нови програми које ћемо осмишљавати. Све ће бити подређено новим генерацијама које долазе јер 'Просвјету' нисмо чували за нас који сада живимо, него за генерације које долазе – истиче Таталовић.

Питали смо га и колико 'Просвјета' својим програмима утјече на видљивост српске заједнице.

— 'Просвјета' је свих ових година изузетно видљива, како на локалном нивоу, тако и на нивоу Хрватске, па и шире. Наши програми нису намијењени само нашем чланству нити су тако уско постављани да би привлачили само припаднике српске заједнице, него су пуно шири. Желимо бити видљиви за друге и инклузивни, што је и логично с обзиром на наш демографски потенцијал који ће у будућности бити још слабији због пада броја Срба. Осим тога, ми смо децентрализирали, па сваки од пододбора реализира неких десет до 15 програма у Хрватској и изван ње. То је изузетно велик број активности које имамо годишње и којима на одличан начин користимо ресурсе који су нам на располагању да бисмо сачували што имамо у смислу наших идентитета

Спомен-плоча која је
уклоњена са зграде
хотела Касина

и традиција и то приказали нашим сународницима и пуно ширијом јавности – каже.

Таталовић је коментирао и сурадњу са СПЦ-ом.

— Наш идентитет је слојевит и један од тих садржаја је и православни идентитет. Велик број припадника наше заједнице вјерници су СПЦ-а. То уважавамо, па у све наше програме укључујемо и свештенике, а неке програме реализујемо заједно с њима. Нашим пододборима препуштамо одлуку о томе кад ће и у којој мјери сурадњивати с парохијама СПЦ-а, но као друштво имамо одличну сурадњу с епархијама и митрополијом СПЦ-а гдје је подручје дјеловања нашег друштва – наглашава Таталовић.

О нужности сурадње 'Просвјете', снв-а и других српских организација и њеној важности за српску заједницу понешто нам је казао и предсједник снв-а Милорад ПУПОВАЦ.

— Показало се да је та сурадња веома корисна јер иако имамо различите организације, као и појединачну аутономију, кад су посриједи програми и средства или кадрови, ми требамо једни друге. Сурадња српских институција и организација се показала неопходном и корисном и то ћемо убудуће развијати – рекао нам је Пуповац.

О потреби сурадње 'Просвјете' и СПЦ-а свој став је подијелио с нама и даруварски парох у пензији Лука БОСАНАЦ, који је изузетно везан за српску заједницу у западној Славонији и који је 1990-их, како каже, био у систему обнове 'Просвјете' у Дарувару.

— Хтјели су да ме изабери и за секретара, али сам одбио јер као свештеник не бих имао времена да обављам те дужности. Одржавао сам сталну везу са 'Просвјетом' и помагао колико год је у мојој моћи и колико год је моје знање. Црква није само вјерска него и просвјетна установа која треба да шири знање, не само о вјери и религији него и знање које је важно за сваког човјека. Свештеник мора да буде широко образован, широких погледа и велике љубави према свом народу. Зато би за сваког свештеника требала бити морална обавеза да буде члан или да помаже раду 'Просвјете' јер оно што се ради у 'Просвјети' тиче се и живота цркве и самог свештеника – истиче Босанац.

На нужност очувања сјећања указао је и уредник издаваштва ЧЕДОМИР ВИШЊИЋ, аутор изложбе о раду 'Просвјете'.

— Све теме које се тичу Срба у Хрватској прекривене су дебелим слојем заборавља. Није тешко бити оригиналан и свјеж јер кад данас кажете да су потпредсједници били Петар Драпшин и Бошко Десница, то нитко не зна. Бројни документи показују судбине људи који су основали 'Просвјету' и утемељили нову српску заједницу у партизанској држави. И то партизанско водство Срба је 1950-их завршило на Голем отоку, иако је оптужница била намјештена и политичка – рекао нам је Вишњић. ■

Чланови пододбора из
Доњег Јаворња, 1962.
(Фото: скарт Просвјета)

Škola mira – izraz hrabrosti u ratu

Škola mira Mrkopalj nastala je zahvaljujući velikoj žrtvi i hrabrosti lokalnih ljudi, a opstala je jer se aktivno radilo na miru u najtežim, kontradiktornim okolnostima. Zasluguje mjesto u povijesti cijele Hrvatske: arhivsku građu o njoj trebalo bi prikupiti, adekvatno tretirati i sačuvati za sljedeće generacije

Plakat za Školu mira

KADA smo prvi put čule za Školu mira, činilo nam se da je riječ o maloj, skromnoj inicijativi. Međutim, što smo više istraživale, otvarala su se brojna pitanja: Kako je baš Gorski kotar ostao netaknut ratom? Odakle ideja za Školu mira? Tko je bio FRANJO STARČEVIĆ? Kako je škola u malom planinskom mjestu dobila financijsku potporu Vijeća Europe? Suočile smo se s bolnim pitanjima, zašto tek sada prvi put čujemo za Školu mira? Zašto Franjo Starčević, JOSIP BUTKOVIĆ, NADA GLAD, JOSIP HORVAT i drugi ljudi koji

su podržavali mir nisu dobili priznanja koja zaslužuju?

Franjo Starčević (1923. – 2011.), rođeni Mrkopaljac, aktivan u politici na lokalnoj razini, motiviran duboko usađenim vjerskim i moralnim uvjerenjima, svojom žrtvom je inspirirao druge. Bio je osoba sa svojim manama i vrlinama, vođena moralnim kompasom koji nije nužno bio odraz uobičajenih shvaćanja dosljednosti. Primjerice, dok je u jednom trenutku bio uz partizane, kasnije u životu će se protiviti onome što naziva komunističkom jednonumnosti. Pošto je bio dosljedan svojim uvjerenjima, 1971. godine gubi posao u Visokoj

pedagoškoj industrijskoj školi zbog podrške studentima u toku hrvatskog proljeća. Iako će u devedesetima, koje će donijeti nalet nacionalizma, ostati hrvatski patriota koji se zalaže za nezavisnost, Franjo će bez posustajanja tražiti mir sa 'našim' goranskim Srbima, diferencirajući ih od Srba koji učestvuju u onome što naziva 'Jugo-agresijom' nad Hrvatskom.

Možda je ponajviše poznat po prelaženju barikada ispred većinsko srpskog Jasenka usred ratne eskalacije ranih devedesetih godina. Pred odlazak prvi put nakon postavljanja barikada, izgovara: 'Poznajem te ljude. Idem provjeriti što se događa.'

Svojim neumornim radom osigurao je podršku utjecajnih pojedinaca iz inozemstva koji su jamčili vještine i financije za održavanje škole. Zahvaljujući osobnim poznavanjima, za života je proizveo mrežu volontera/ki, sudionika/ca, nastavnika/ca, umjetnika/ca, poljoprivrednika/ica, lokalnih političara/ki, pa čak i vojnog osoblja koji su svi zajedno aktivno radili na miru u Gorskom kotaru i održavanju škole iz godine u godinu.

Govoreći o svojim motivacijama da radi na miru, Franjo je 1991. godine za Radio Gorski kotar rekao sljedeće: 'Ako je jedno od bitnih obilježja svećeničkog života po-

ziv da propovijeda ljubav, ne samo prema prijateljima već i prema tzv. neprijateljima, upravo, da se ponovno vratim Bibliji i Isusu Kristu koji kažu 'Ljubi neprijatelja', je njegova zapovijed, tako je onda i kod mene. Svaki je čovjek, ma kako mu se dalo ime – prijateljsko ili neprijateljsko – jednako ČOVJEK. U tom pogledu i ja nastavljam poziv za koga sam se iš' o školovat i koga sam kasnije zamijenio drugim.'

Franjin život i organiziranje ljudi u Gorskom kotaru u toku rata danas nam mogu poslužiti kao primjer da je za izgradnju mira bitna aktivna zajednica, te da promjena ne zahtijeva okupljanje isključivo istomišljenika, već otvorenost za suradnju različitih perspektiva. Od naših sugovornika čuli smo da su Gorani uvijek spremni jedan drugome pomoći, a tako je bilo i tada. Iako se nisu uvijek slagali, bili su spremni podržati.

Početak Škole mira, razvoj, financiranje

Niz je preduvjeta koji su doveli do rađanja Škole mira, od predaje vojarnice i skladišta ratnog materijala JNA u Delnicama lokalnom stanovništvu 1991. godine, uspostave dogovora međusobnog mira oružja između predstavnika srpskih i hrvatskih goranskih sela 1992. godine, do njegovanja već ranije postojeće kulture održavanja manifestacija Svibanjski dani mira i Memorijala mira.

Snaga Škole mira Mrkopalj proizašla je iz Franjinog neumornog rada koji je bio, između ostalog, i čovjek od lokalnog utjecaja. On je bio taj koji je svakodnevno obilazio ljude i gradio veze prema lokalnom stanovništvu. Međutim, kako bi mir u Gorskom kotaru opstao, Franjo je smatrao da je bitno graditi veze sa ljudima van lokalne zajednice.

Jedna od ključnih ličnosti koje će Franjo upoznati ranih devedesetih, a koje će imati presudnu ulogu u omogućavanju rada škole, bio je WERNER WINTERSTEINER. On je već osamdesetih godina, kao sudionik mirovnog pokreta protiv nuklearnog naoružanja, uspostavio veze s mirovnjacima iz regije, uključujući BOGDANA OSOLNIKA, VESNU TERŠELIČ i SONJU LIHT. Inspiriran biciklističkom turrom do Mrkoplja, Werner je aktivirao svoju mrežu kontakata, što je rezultiralo velikim donacijama Vijeća Europe. Ubrzo se vratio s delegacijom austrijskih mirovnjaka.

Prva Škola mira u Mrkoplju održana je od 15. do 23. kolovoza 1994. te je okupila četrdesetero djece iz Rijeke, Zagreba i Gorskog kotara koja potječu iz hrvatskog, srpskog i bošnjačkog (izbjegličkog) kulturnog kruga, među njima i petero osnovaca iz Jasenka. Organizirane radionice u sklopu prve održane Škole mira jesu grafička, koju je vodio i jedan od začetnika ideje Škole mira, profesor Josip Butković, arhitektonska, etnološka, glazbena i ekološka pod vodstvom učitelja i predavača dr. MARIJANA VEJVODE, ĐURĐICE IVKOVIĆ, BORISA ROCEA, dr. SLOBODANA PROSPEROVA-NOVAKA, NADE DUIĆ KOWALSKI, prof. JASENKE TOPIĆ i drugih.

Početak 1995. godine u Područnoj školi Ivane Brlić Mažuranić u Jasenku održala se i jasenačka Škola mira u trajanju od tjedan dana za dvanaestero učenika pod vodstvom učitelja ALEKSANDRA RADAKOVIĆA i nekolicine polaznika prve ljetne Škole mira u Mrkoplju, sada u ulozi voditelja radionica, IVE GOBIĆ, LETICIJE LINARDIĆ i profesora Borisa Rocea.

Motiviran duboko usadenim vjerskim i moralnim uvjerenjima – Franjo Starčević

U proljeće 1995. godine u Mrkoplju se okuplja 110-ero djece iz Hrvatske, od Osijeka do Šibenika, i iz Austrije, iz Graza i Villacha, koja se raspoređuju u devet radionica po vlastitom izboru, što se nastavlja i ljeti, kada je na okupu u Mrkoplju 120-ero djece iz Čabra, Ravne Gore, Lokava, mjesta domaćina, Rijeke, Jasenka, Kraljevice i Vrgorca. Ljetni ciklus Škole mira nastavljen je tik iza vojne operacije na hrvatskim okupiranim područjima, koja je, izuzev rješenja hrvatskom narodu, donijela i nove dvojbe preostalom srpskom življu.

Proljetni ciklus Škole mira u Mrkoplju 1997. godine prvi put je ugostio osnovnoškolsku djecu iz Belog Manastira kao i srednjoškolsku mladež iz II. sarajevske gimnazije.

Hrvatska vojska pomagala je Školu mira donirajući obroke iz Vojarne Delnice za sve sudionike, uz osiguranu dostavu obroka na mjesta održavanja škole. Izvori financijske podrške Školi mira 1999. godine postaju sve neizvjesniji, rat je već bio završio i gasila se svijest o potrebi edukacije o miru. Franjo Starčević se za pomoć obratio savjetniku predsjednika za unutrašnju politiku Republike Hrvatske, IGORU DEKANIĆU, međutim odgovor nikada nije stigao. Financijska podrška za daljnje održavanje Škole mira u Mrkoplju stigla je od SOROŠEVOG Otvorenog društva koje je preuzelo poziciju glavnog donatora.

Prvi put Školu mira u Mrkoplju 2000. godine pohodilo je tridesetak osnovnoškolaca iz Vukovara, većinom srpske nacionalnosti, uz nešto Rusina, Slovaka i Ukrajinaca, dok se hrvatska grupa nije odazvala pozivu.

U predstojećim godinama javlja se zastoj u funkcioniranju Škole mira, nastoje se iznaći rješenja, Franjo 1. rujna 2006. šalje poziv za sastanak BORISLAVU BOŽIĆU, NIKOLI CAREVIĆU, IGORU CRNKOVIĆU, ZDENKI FABAC, RENATI LISAC i DAMJANU VASILJEVIĆU u Kući Škole mira 15. rujna. Idući pokušaj potencijalnog oživljavanja Škole mira događa se 26. rujna 2010. godine obraćanjem Franje Starčevića nadbiskupu riječkom dr. IVANU DEVČIĆU s idejom osnivanja ekumenskog centra, što je zapravo bilo drugo njegovo obraćanje istoj adresi jer na prvo pismo tri godine nije stigao odgovor. Odgovor je ovoga puta stigao, ali isključivo kao nadbiskupovo preusmjeravanje na drugu adresu.

Iako je Udruga građana 'Škola mira' Mrkopalj nastojala nastaviti s praksom koju je započeo Franjo i koja je općinu učinila poznatom i izvan hrvatskih granica, nakon njegove smrti 2011. godine u Školi mira više nije održan niti jedan program. Nažalost, krajem 2013. i početkom 2014. Kuća mira, uslijed teške financijske situacije Udruge građana 'Škola mira', ali i zbog propadanja same kuće, vraćena je Općini Mrkopalj, prema riječima predsjednika Udruge DANIJELA JEDRIŠKOŠOG. U listopadu 2022. godine načelnik Općine Mrkopalj JOSIP BROZOVIĆ je izjavio da će projekt dokumentaciju promijeniti iz Škole mira u izgradnju hostela i da je već pokrenut postupak prenamjene građevinske dozvole.

Kako je izgledalo pohađati Školu mira?

Donosimo isječak iz časopisa Škole mira koji se zvao 'Bulletin Board Club', iliti BBC. Tekst je iz šestog broja izdanog 1994. godine:

'Zajedničkim jutarnjim igrama djece, voditelja i voditeljica počinjao je svaki dan: igra upoznavanja, razgibavanja, međusobna povezivanja, razigravanja duševnih snaga. Na muzičkim sastancima djeca su udaraljka stvarala skupne ritmove koji su ih uvodili u arhitekturu, gdje su od mramornih, kamenih i drvenih elemenata slagala prema vlastitim zamislima građevine i pripremala

Kuća Škole mira u Mrkoplju

se za gradnju velike kupole od drvene građe koju će podići sljedeće godine.

— U etnološkoj radionici djeca su razgovarala sa starim ljudima iz sela, sabirala stare predmete, pribor i oruđa i crtala stare kućice i prilaze kućama.

— Na grafičkim sastancima upoznava su se sa slikarskim tehnikama i odmah ih primjenjivala u stvaranju, dok su na botaničkom izletu upoznala rijetko bilje Hrvatske koje raste upravo u Gorskom kotaru.

— Strah, čemu strah? Strah je djeci trebalo približiti tim prije što ga u naše nesretno vrijeme susreću u sebi, posebno srpska djeca, kako u obiteljima tako i u selima iz kojih nit u Gorskom kotaru nije iščeznuo. Radi izvornijeg doživljavanja, grupe u koje su raspoređena djeca po dobi pretvorile su se u grupe plemena s poglavicama, zapovjednicima, stražarima, uhodama i s vlastitim teritorijem – što je sve dovelo do međuplemenskih napetosti koje su se razrješavale pregovaranjem i sporazumima, dakle mirom.

— Tu bitnu osobinu međusobnosti i suživota upotpunili smo cjelodnevnim izletom oko planine Bjelolasice, čijim podnožjem se prostiru srpska i hrvatska sela. Posjetili smo u naselju Gomirje srpski manastir (pravoslavljeni), a u mjestu Ogulin hrvatski samostan (katolički).

— Nekoliko sati sadržali smo se u Jasenku.

— Zadnju večer Škole mira proveli smo uz vatru.

— Zadnji dan postavili smo izložbu slika i grafika, te starinskih predmeta i alata.

— Činu zatvaranja 1. škole mira prisustvovali su i roditelji djece.'

Zašto Školu mira ne smijemo pustiti u zaborav?

Značaj Škole mira Mrkopalj proizašao je iznutra, iz zajednice, sudionika/ca i voditelja/ica zbog čega i valjano oživljavanje Škole mira može proizaći samo i ukoliko se dogodi iznutra u suradnji s lokalnom zajednicom i stanovništvom. Upravo ono što Školu mira Mrkopalj odvaja od svih sličnih događaja koji su devedesetih bili organizirani za djecu (npr. Novigradsko proljeće) jest odmicanje fokusa od krajnjeg produkta i usmjeravanje na međuljudske odnose. Škola mira Mrkopalj bila je otvorena svima, bez obzira na razinu njihovih kreativnih sposobnosti. Kroz nju su otvorene vizure o razmjeru doprinosa primjene umjetnosti kroz različite aspekte, kao i značenje društvenog i mirovnog aktivizma. Osim samog Mrkoplja, njen je značaj širi pa njen primjer može biti smjerokaz i inspiracija novim nastojanjima rada na miru i obrazovanju za mir.

Aktivan mir nam je danas potreban isto onoliko koliko je bio potreban tada, uzimajući u obzir eskalaciju retorike ekstremne desnice i nacionalizma, kako u Hrvatskoj, tako i u regiji. Činjenica jeste kako su Franjo i ostali okupljeni oko Škole mira gradili mir kada to nije bilo poželjno i upravo zbog toga nisu poštovani i slavljani tada. S obzirom na to da kao društvo nismo izašli iz ratnog doba na spiritualnom nivou, još uvijek se borimo sa traumama i nismo se pomirili ni sa susjedima, a ni međusobno. Iz tog razloga Škola mira i dalje ne doživljava uvažavanje koje joj sljedeće.

Naše istraživanje je doseglo do skromnih rezultata. Ono što je možda njegov najvažniji ishod je spoznaja da dokumenti o školi nisu adekvatno zbrinuti, a veliki broj je propao. Ovu građu smatramo kulturnom baštinom države Hrvatske, ali i cijelog regiona i apeliramo na potrebu da se sva arhivska građa o školi prikupi i sačuva za sljedeće generacije. Potrebna su mnogo veća i opširnija istraživanja o Školi mira kako bismo uistinu shvatili značaj ovog projekta i prikladno ga svrstali u kulturu sjećanja hrabrosti u ratu – orden koji ne možemo ostaviti samo onima sa puškama u ruci. ■

* Tekst je skraćena verzija završnog rada nastalog u mentorskoj grupi '30 godina Škole mira Mrkopalj' na Mirovnim studijima 2024. uz mentorsku podršku Ive Zenzerović.

Polaznici na radionici u Školi mira

ИНФОРМАТОР

Цвијеће за жртве

Сјећање на страхоте

Кад год дођем на овакво мјесто, сјетим се невиних жртава, али и храбрих људи који су ме спасили, рекла је бивша логорашкиња Јованка Ранисављевић на комеморацији малим жртвама дјечјег логора у Сиску

ПОВОДОМ прошлосуботње комеморације, подсјећамо да је усташко-њемачки логор у Сиску био основан 3. августа 1942. по завршеним операцијама на Козари и Шамарици. У свом је саставу имао посебан логор који се службено називао Прихватилиште за дјецу избјеглица. Дјечји логор у Сиску, највећи те врсте у ндх, налазио се под покровитељством Женске лозе усташког покрета и Усташке надзорне службе. Непосредно управљање било је у рукама усташе и лијечника др. АНТУНА НАЈЖЕРА.

Прва група од укупно 906 дјеце у Сиску је стигла 3. августа 1942. Сљедећи дан стигло је још 650 њих, а у трећој групи, која је у Сисак допремљена 6. августа, било је 1.272 дјеце. У Теслићевој стаклари и у новоподигнутим баракама, тзв. Карантени, налазио се опћи сабирни логор за мушкарце, жене и дјецу. Ондје је током августа и септембра 1942. од родитеља, који су одабирани за присилни рад у Њемачкој, одузето 3.971 дијете. Тако је од 3. августа 1942. до 8. јануара 1943. у Сиску било заточено 6.693 дјечака и дјевојчица, Срба с Козаре, Баније, Кордуна и из Славоније.

— Ни сам не знам како, али преживио сам логор Јасеновац а за дјечји логор у Сиску сам итекако чуо и редовно долазим на комеморације. Многа дјеца која су убијена у Сиску била су са мном у збјегу на Козари, а неке од њих сам и познавао. Зато сам данас овдје. Са Козаре дио дјеце је послан у Јасеновац, а дио у Јастребарско и Сисак. Ја сам завршио у Јасеновцу, а имао сам тек осам година – рекао нам је Миле Вукмировић из Бања Луке који сваке године на гробиште гдје су сахрањени малишани у Сиску полаже цвијеће. ЈОВАНКА РАНИ-

САВЉЕВИЋ имала је тек три године кад је одведена у Јасеновац.

— Од сигурне смрти спасили су ме добри људи чија имена никада нисам успјела сазнати. Кад год дођем на овакво мјесто, сјетим се невиних жртава али и храбрих људи који су ме спасили. У Јасеновцу сам остала до самога краја, све до ослобођења логора. Мало тог се сјећам, имала сам тек три године, али трауме које сам проживјела осјећам и данас. Нажалост, у Јасеновцу је убијен мој отац Симо а у Сисак долазим сваке године да се поклоним дједи која овдје почивају, јер и ја сам тада била тек дијете – каже Јованка Ранисављевић.

Комеморацији у Парку Дијане Будисављевић у Сиску нису присуствовали само временски судионици тих драматичних догађаја већ и мноштво младих. Из Крњака је пристигао аутобус пун омладине, а зашто је дошла у Сисак, објаснила нам је Данијела Бунчић.

— Данас су ми осјећаји измијешани. Најприје смо присуствовали отвореној Српског културног центра у Глини а потом смо посетили спомен подручје дјечјег логора у Сиску. Из окружења радости и доброг расположења дошли смо послије подне у окружење туге. Жао ми је што се о овом злочину над дјецом премало говори. Њихова судбина спомиње се само у дане комеморације што није довољно, јер њихова жртва заслужује шири приступ. Многи из моје генерације не знају за те страшне злочине или знају врло мало. Обухватније понављање приче о злочинима над дјецом овдје у Сиску треба уродити да се сличне ствари никада више не догоде – рекла је Данијела Бунчић.

БЕРАНУ МАТИЋУ, специјалном изасланику председника Републике Србије за питање несталих, није први пут да се долази поклонити жртвама у Парк Дијане Будисављевић у Сиску.

— Мислим да је стратиште гдје се налазе гробови више од 2000 дјеце нешто најсветије у овом нашем свијету. Не само да морамо његовати сјећање на невиних жртве, већ и активно радити на томе да се патња дјеце смањи на нулти ниво. И данас смо свједоци убијања дјеце у Палестини и другим дијеловима свијета. Катаклизма нам се понавља јер не памтимо, не његујемо, немамо критички оквир, немамо едукацију о суочавању с прошлошћу.

Свима су пуна уста о демографији, а кад бисмо само зауставили болести од којих дјеца умиру, убијање и глад све би било другачије – рекао нам је Матић. Парастос на стратишту малишана одржао је парох сисачки, јереј Немања Ђурић, а на камено обиљежје страшног злочина положено је више стотина бијелих ружа.

■ Владимир Јуришић

Аутобуси повезују Книн

Први пут након неколико деценија покренуто је 29 аутобусних линија на подручју око Книна

СПРВИМ даном октобра, кроз села Шибенско-книнске жупаније по први пут након неколико деценија, поново вози аутобус. Како нам је недавно изјавио дојучан Огњен Вукмировић, из Книна према Шибенику ће прометовати осам линија дневно, а према Задру три. Бит ће повезана приградска насеља као и општине Цивљане, Кијево, Ервеник, Кистање и Бискупија. Кистање и кистањска села имаће аутобусе према Задру, Шибенику и Книну. Села око Книна и Книн бит ће повезани према Дрнишу, Шибенику, Задру и да се може стићи на сплитски аутобус. Настојало се поклопити што више линија које ће бити везане, казао је Вукмировић. Сви аутобуси возит ће преко книнске и шибенске болнице. Ања ШИМПРАГА, СДСС-ова саборска заступница, рекла је да је Шибенско-книнска жупанија међу првима направила нову мрежу жупанијског јавног линијског пријезова, што много значи становницима села книнског, дрнишког и скрадинског залеђа након пуно година запостављености. Истакнула је да је прометна повезаност важна и за демографску слику руралних крајева. — Ово је немјерљива ствар за грађане, али и пријевознике који имају сигурност сједећих седам година те могу планирати пословање, унапређивати возни парк и на такав начин становницима

Аутобусни колодвор у Книну (Фото: Хрвоје Јелавић/PIXSELL)

понудити квалитетнији пријевоз, али и користити еуропска средства. Изврстан је то примјер доброг односа државе, жупаније и општине/града према становништву, осигурава се пружање услуга од опћег господарског интереса, које су редовитије, сигурније, квалитетније или доступне уз нижи трошак од оних које би само тржиште могло понудити. Према информацијама с терена, и друге жупаније раде на мрежи јавног линијског пријезова. Битно је да општине и градови предложе линије према потребама становништва и посвете се томе како би најудаљенија мјеста у Лици или Загори била повезана са својим административним сједиштем те како не би плаћали по 50 еура некоме да их одведе до доктора или да подигне ионако малу пензију – објаснила је Шимпрага.

Предвиђено је, казала је, 29 линија с минимално пет полазака дневно, двије међужупанијске линије са Сплитско-далматинском и Задарском жупанијом, гдје дјеца с подручја општине Кистање без оптерећења могу размишљати о упису средње школе у Шибенику или Задру. Осим тога, навела је да убрзо почињу и радови на обнови и модернизацији жељезничке пруге Книн – Задар, дионице дуге 95 километара. Радовима ће бити обухваћена комплетна санација трачница и прагова, пролазних колосијека и скретница те санација жељезничко-цестовних пријезова.

■ Ања Кожул

80. ГОДИШЊИЦА НА ЖУМБЕРКУ

Након оснивања 1944., Жумберачка бригада је нарасла на више од хиљаду бораца

СТОТИЊАК антифашиста из Самобора, Загеба, Карловца и Метлике из сусједне Словеније окупило се 5. октобра у мјесту Жамарије на Жумберку и на тај начин обиљежило 80. годишњицу формирања Жумберачке Народно-ослободилачке ударне бригаде Народно-ослободилачке војске и Партизанских одреда Хрватске. О околностима и формирању јединице опширно је говорио ЈАНКО ЈЕЛЕНИЋ, потпредседник Удружења антифашиста Самобора, чији је отац био борац ове Бригаде, а присутнима су се поздравним говорима обратили МИРОСЛАВ ДЕЛИЋ, потпредседник САБА РХ и председник Удружења антифашиста Карловца, ЗРИНКА БРЕГЛЕЦ, прочелница Одјела друштвених дјелатности у Граду Самобору и АНТОН ЖУНИЋ, потпредседник Удружења антифашиста из Метлике.

У вријеме оснивања Бригаде, казао је Јеленић, војне снаге Совјетске армије већ су започеле операције за ослобођење окупираних земаља Средње Европе, на западу је заузет Рим, а 6. липња 1944. Савезници су се искрцали у Нормандији.

Nada

Društveni
magazin
Srpskog
demokratskog
foruma

NOVOSTI
HOBOCIJA

#1295, petak 11. 10. 2024.

ЛЕА ХОРВАТ Колективно становање остаје слон у соби

На једном сам представљању рекла публици 'замислите да мени сад факс да стан'. Сви су се почели смијати. У социјализму то није било смијешно. Мислим да откривање нечег еманципаторног у прошлости код људи може покренути питања

ЛЕА ХОРВАТ је повјесничарка запослена на Свеучилишту Фридрих Шилер у Јени. Дипломирала је повијест умјетности и компаративну књижевност на Филозофском факултету у Загребу те докторирала повијест на Свеучилишту у Хамбургу. У фокусу њеног истраживања су повијест становања и свакодневице, популарна култура и феминизам. На Свеучилишту Хумболдт у Берлину држала је колегије о колективном становању и феминистичкој повијести дома. Уређивала је и писала за феминистичке портале Муф и Крило. Покретачица је и уредница сајта Women* Write Balkans. Повод нашег разговора њен је докторски рад 'Тврда валута бетон: културна повијест колективног становања у социјалистичкој Југославији и земљама наследицама' који је прољетос објавила њемачка издавачка кућа Болау.

●
Кренимо од одласка из Загреба у Њемачку, гдје уписујете докторат. Како сте одабрали тему?
За то ми је био битан већ мој дипломски рад на тему дома у популарној култури 60-их у Југославији. Почела сам се бавити Југославијом која ми је до тада била непозната с циљем да сама створим слику о том периоду. Деведесето сам годиште, у школи се то прескочило, на факсу релативно мало тематизирало. На Еразмусу у Берлину сам сазнала да је тамо докторат бесплатан, пробала и добила стипендију. Рад би изгледао друкчије да сам га писала у Хрватској. Овако сам писала за људе који не знају пуно о Југославији и главна слика социјализма им је ддр.

●
Знам да је незахвална молба да нам укратко представите књигу, али можда можете рећи нешто о њеном главном фокусу?
Тема књиге је културна повијест колективног становања, значи не архитектуре у техничком смислу, него јавних расправа о колективном становању. Бави се социјалистичким и дјеломично постсоцијалистички периодом и простором више-мање цијеле Југославије. Постављена је широко, као панорама. Фокус 40-их и 50-их сам назвала 'градилиштем'. Расправа о колективном становању је још дијелом апстрактна и одвија се у архитектонским часописима и сличним медијима без отварања за ширу јавност. У 60-има ми је фокус на 'стану'. Пуно се гради, догађа се омасовљавање колективног становања и сви већ имају неко такво конкретно искуство или знају неког тко живи у таквом стану. Једна од главних тема је како намјестити тај нови стан. Бавила сам се приручницима за становање, женским часописима. У поглављу о 70-има и 80-има фокусирам се на 'насеље'. Расправа се опет води у оквиру струке, и то социологије града и културне антропологије. Не прича се само о рјешавању стамбеног питања, него и о функционирању таквих насеља као цјелина. У 90-има и 2000-тима се бавим 'сликом' колективног становања у популарној култури. Та тема више није на дневнополитичком реду, али и даље постоји потреба да

се о њој прича јер је као слон у соби присутна у постјугославенским градовима. Моја је теза да се то догађа кроз филм и литературу.

Становање кроз идеју друштвене једнакости

●
Јесте ли путовали на терен? Којим сте примјерима колективног становања посветили посебну пажњу?
Била сам у Љубљани, Сарајеву, Београду, Загребу, Сплиту и Подгорици и истраживала углавном у архивима и локалним библиотекама. У Скопје нисам стигла због короне, а у Приштину нисам ишла јер не знам албански. Нисам могла добити потпуни увид у ситуацију у та два центра па сам их у књигу укључила само преко секундарне литературе. Битно ми је да је то транспарентно. Највише сам се позабавила примјером Сплита 3 и Блока 5 у Подгорици и њиховом различитом рецепцијом. Сплит 3 је доста експониран као супер примјер колективног становања, док се Блок 5 мало спомиње у југославенском медијском простору.

●
Што је специфично за та два пројекта?
Сплит 3 је постао познат по свом урбанистичком концепту стамбене улице. Постојала је велика варијација објеката, од малих до небодера, спој идеје колективног и скоро па индивидуалног становања у једном оквиру. Блок 5 у позадини има комплексну идеју самоуправљања. Можда је најбитније то да су тлоцрти били флексибилни – било је мало носивих зидова и људи су могли заједно с архитектом размислити какав би им тлоцрт требао. Мислим такођер да оба примјера имају изражену идеју друштвене једнакости. Покушавало се изједначити предности и недостатке станова,

●
Постоји трансфер негативног наратива о колективном становању као гету у поп-културу. То се можда највише види у филмовима попут 'Рана' и 'Апсолутних сто', гдје је Нови Београд позадина за бруталност

Задњих пет година живимо у стану у склопу стамбене задруге. Сви чланови задруге имају у њој удио од 2000 еура, не посједују стан, плаћају стамбарину, али имају доживотно право становања.

Са станом долази и бесплатни сервис за поправке

свима дати нешто. У Блоку 5 се гледало да ако твој стан има терасу, онда му можда неки прозор није на најпогоднијој позицији. У Сплиту 3 се покушало свима дати прозор окренут према мору. Оба примјера имају и озбиљно схваћен јавни простор између зграда, али то је специфично за све примјере колективног становања у Југославији.

●
Одакле онда разлике у њиховој рецепцији?
Сплит 3 је добио награду Борбе, најважније награде за архитектуру и урбанизам у Југославији, а посјетили су га и о њему писали и западни истраживачи попут Џејн Јакобс. Архитектонски часописи и факултети су имали дужу традицију у Љубљани, Загребу и Београду него у остатку Југославије. Више се писало о примјерима из тих република.

●
Опћенито, колико је било међурејубличких разлика у пројектима и о чему су оне овисиле? Социјалистичко колективно становање се често представља као врло унифицирано, то му се истиче као мана.
И за хисторицистичке зграде се може рећи да су све исте – штуко, репрезентативна фасада, мање репрезентативно двориште. Смијешна је идеја да нема разлика међу зградама социјалистичког колективног становања и то је особито очито на југославенском примјеру. Најочитија асиметрија је између сиромашнијих и богатијих република у којима се више градило. Успјешније фирме из богатијих република су градиле у другим републикама, ријетко обрнуто. Разлике су дјеломице настајале и због децентрализованог суства самоуправљања у Југославији. За разлику од тога, у ддр-у или Чехословачкој је идеја била да постоји централизирана институција која развија један систем који се гради у тисућама примјера по цијелој земљи. С једне стране, идеја масов-

ног колективног становања и јест у томе да имаш предлажак према којем се штанца и тако појефтиније изградња. С друге стране, ако имаш више центара од којих сваки развија своју структуру, имаш више разноликости.

●
Писали сте о критикама колективног становања које се јављају још за вријеме Југославије у оквиру социологије града и антропологије. Одакле оне долазе? Аргументи о скорој пропасти колективног становања допрли су до Југославије из западних земаља, у првом реду Француске и сад-а. У Француској се у раним 60-има почело писати негативно о 'grand ensembles' у предграђима великих градова, у сад-у је дизање у зрак насеља Прит-Игои чарлс џенкс прогласио смрћу модерне архитектуре. Иако у југославенском контексту колективно становање није зјапало полупразно или показивало знакове гетоизације, тај се сценариј пројектирао на локалну ситуацију. Јавили су се гласови попут социологинје душице сеферагић који су у колективном становању видјели пројект којем нема спаса. С друге стране, културна антропологиња дуња рихтман-аугуштин покушавала створити свијест о томе да се у њима већ виде трагови и заједнице и индивидуализације простора. Било би занимљиво видјети како би се расправа даље развијала, али се то поглавље затворило с ратом. Апокалиптични наративи завршили су у слијепој улици, постало је битно да уопће имаш стан.

●
Деведесете и двијетисућите сте обрадили кроз приказ колективног становања у постјугославенској поп-култури. Како се та насеља приказују на телевизији?
Постоји трансфер негативног наратива о колективном становању као гету у поп-културу. То се можда највише види у филмовима попут 'Рана' и 'Апсолутних сто', гдје је Нови Београд позадина за бруталност. Морам признати да ми је, иако није ријеч о најсјајнијој серији, најзанимљивији приказ колективног становања у крими-серији 'Мамутица', која не игра на исту карту. У њој нису стигматизирани људи који живе у насељима Новог Загреба, него они који живе на њиховим рубовима или изван. Сумњивци су у серији увијек придошлице па она пуно више говори о ксенофобији и национализму у друштву.

●
Лице експлоатације је неперсонално

●
Раније сте споменули да колективно становање на нашим просторима остаје слон у соби. Можете ли мало појаснити што је потиснуто око теме?
Постоји напетост јер је с једне стране у друштву антисоцијалистичка

клима, а с друге живиш у стечеви-ни социјализма и та су насеља дио свакодневице јако пуно људи, док мноштво има проблем са стамбеним питањем и било би више него сретно са станом у Новом Загребу. Осим тога, те су зграде већ старе и намеће се питање хоће ли се и како обнављати, а да се не продубе неједнакости међу имућнијим и мање имућним квартовима.

Можемо ли очекивати пријевод књиге на хрватски?

Требала би бити преведена следеће године у издању Средње Еуропе. Мени је то свакако битно. У Њемачкој има другачију публику и отворила је другачије расправе него што би то било на простору бивше Југославије.

Какве су реакције њемачке публике?

Сватко долази с другим питањима, овисно о властитом искуству и полазиштима. То ми је особито очито у настави и најзанимљивије ми је причати о томе с млађим људима, посебно онима из Западне Њемачке који о колективном становању имају само негативне предрасуде из медија (мјесто злочина и сиромаштва). С друге стране, има људи који су особно и емоционално везани за та насеља. Многи су позитивно изненађени визуалном разноликошћу југославенских примјера у упоредби с онима из ддр-а. На једном сам представљању рекла публици 'замислите да мени сад факс да стан'. Сви су се почели смијати. У социјализму то није било смешно. Мислим да откривање нечег еманципаторног у прошлости код људи може покренути питања. Зашто

нам послодавац не би дао стан? Зашто не бисмо опет то имали?

Споменули сте да реакције на тему књиге овисе о властитим полазиштима читатеља.

Мислим да не рефлектирамо довољно из којег кута причамо или се нама причало о повијести. Ако имаш идеју да је колективна станоградња била ружна, неугледна архитектура, можда гледаш из перспективе некога тко је до 1945. живио у палачи. Више немаш десет спаваћих соба него мали стан. Али ако долазиш из перспективе некога тко није имао текућу воду и централно гријање, такав стан ти је вау. Одрасла сам на селу, без централног гријања, колективно становање није било моја свакодневица па је и књига, поглед извана, покушај да се приближим таквом типу стана.

Више од десет година живите у Берлину. Преко медија и другова гастарбајтера дуго слушамо о стамбеним проблемима тамо. Каква су Ваша искуства?

Један од првих станова у којима сам живјела у Берлину је био релативно повољан и на површини ок, али заправо је припадао неком инвестицијском фонду из Лондона, нитко га није одржавао и станарина се годишње повећавала за пет посто. Иселили смо чим смо нашли нешто боље. Цијели је тај пословни модел темељен на томе да се људи стално исељавају јер сваки пут можеш повисити станарину. Лице експлоатације је неперсонално, не видиш свог злочестог похлепног газду него анонимну инстанцу инвестицијског фонда.

Јесте ли нашли неко сретније рјешење?

Задњих пет година живимо у стану у склопу стамбене задруге. Сви чланови задруге имају у њој удио од 2000 еура, не посједују стан, плаћају станарину, али имају доживотно право становања. Са станом долази и бесплатни сервис за поправке. У Берлину је сада ужасно тешко добити стан. У стамбеној задруги је то лакше и висина плаће није ултимативни критериј. Такођер се види да ту људи не исељавају често, у нашој згради је стабилна друштвена структура. Гледа се и, рецимо, да не може једна особа добити трособни стан. Има сличности с колективним становањем. Неке групе су и даље искључене, али у овом ужасно бруталном систему је то ипак благо позитиван примјер.

Против редуktivног писања о Балкану

Тренутно предајете и истражујете нову тему – повијест кафе на јужној периферији Хабсбуршке Монархије из перспективе рода и рада.

Кава је на први поглед јако питома тема и прве реакције су пуно позитивније него кад сам се бавила социјализмом. Али мислим да се на ту тему може отворити пуно доста неугодних питања, поготово везаних уз експлоатацију, империјалне динамике, почетке социјалистичких идеја и радничког покрета. Бавим се различитим аспектима рода, рада и кафе, уласком жена у каване и почетком судјеловања у јавним просторима, женама које су посједовале своје гостионе и каване, и колонијалним подтекстом кафе. Тренутно радим на поглављу о конобарицама у радничком покрету. Јако ми је занимљиво преиспитати слику о Хабсбуршкој Монархији коју сам добила у школи и у друштву које склоно романтизирању Аустро-Угарске. Истраживање је још на почетку, надам се да ће књига бити готова за пар година.

На никад прежаљеном феминистичком порталу Муф писали сте о дијелу тема које касније долазе у ваш академски фокус. Зашто вам је Муф био важан?

Био ми је важно што постоји медиј који се бави женском популарном културом без патронизирајућег приступа. Такођер, кроз улогу читатељице па ауторице и чланице уредништва открила сам да ми је битно писати из особне перспективе, а не скривати се иза хињене неутралности. Крећем од ствари које ме преокупирају у свакодневици и покушавам их политизирати и схватити у ширем контексту.

С Аном Секулић сте недавно покренули и портал Women* Write Balkans?

Наду ми дају људи из повијести који су у безизлазној и потлаченој ситуацији покушали нешто промијенити. Своју задаћу видим у проналаску таквих прича и раду на њиховој видљивости

Комбинирамо истраживачко и литерарно, нагласак је на сторителingu – добро испричаној причи. Ја сам у Берлину, Ана у Питсбургу и имале смо жељу да се обрачунамо с редуktivним писањем о Балкану (корупција, приступни преговори и сличне теме) и умјесто нужне, али досадне критике створимо простор за теме које сматрамо битнима. У фокусу су нам жене, транс и небинарне особе, углавном с Балкана, људи који су подзаступљени међу онима који на енглеском пишу о Балкану.

Пишете о Југославији и Балкану иако преко десетљећа не живите овдје. Недостаје ли вам нешто?

Кад сам дошла у Њемачку, нису ми били јасни сентименти дијаспоре која је стално ишла на море у Хрватску. Сад сам ја та особа. Највише ми недостаје дружење с драгим људима. Недостаје ми и лакоћа истраживања. Морам на послу тражити додатна средства да дођем у Хрватску и читам у књижници. Мало је неприродно. Кад о том размишљам, јасно видим да је мој боравак у Њемачкој економска миграција – није то најбољи оквир за живот и рад него једноставно онај у којем си тај живот и рад могу приуштити.

За крај – што вам даје наду?

Иначе сам оптимистична особа и доста ми ствари даје наду. Увијек су у питању људи. Прошле године смо са студентима били на екскурзији у Сарајеву. Имали смо смијешан буџет, нас 20 се згурало у уред моје колегице Аиде личине рамић на Институту за повијест, скухали су каву за све и имали смо сјајну расправу о локалној екоисторији. Не романтизирам мањак средстава, али ми је супер да људи од мало тога могу направити пуно. Тог се сјетим кад упаднем у самосажалење. Наду ми дају и људи који нешто покрену кад се чини да се политичка клима погоршава, људи из повијести који су у безизлазној и потлаченој ситуацији покушали нешто промијенити. Своју задаћу видим у проналаску таквих прича из прошлости и раду на њиховој видљивости.

Odjeća iz druge ruke

Procenjuje se da modna industrija uzrokuje skoro deset posto globalnih emisija ugljika. Istovremeno, u second hand radnjama možete naći kvalitetnu odeću, unikatne komade, obuću, nameštaj i druge predmete po povoljnim cenama, što onda smanjuje i bacanje i spaljivanje odjeće

Second hand shop 'London'
u Zagrebu (Foto: Sanjin
Strukić/PIXSELL)

EUROPLJANI godišnje u prosjeku koriste gotovo 26 i bacaju oko 11 kilograma tekstila. Polovna odeća može se izvoziti izvan Europske unije, ali se uglavnom (87 posto) spaljuje ili odlaže na odlagalištima. Još u 2018. EU je usvojila paket mera za cirkularnu ekonomiju koji će, prema zahtevima Europskog parlamenta, osigurati da se tekstilni otpad odvojeno prikuplja u svim državama članicama najkasnije do 2025. godine.

Brza moda glavni je razlog povećanja potrošnje. Ona je djelomično potaknuta društvenim mrežama i industrijom koja modne trendove predstavlja većem broju potrošača i brže nego u prošlosti. Kupovina polovne garderobe i stigma koja je prati često su usko povezane sa društvenim normama koje se tiču statusa i ekonomske moći. Na Balkanu, gde su ekonomska nestabilnost, inflacija i oskudica česti pratioci života, kupovina u *second hand* radnjama može delovati kao potreba, a ne kao izbor. Ipak, to nije uvek slučaj.

Iako mnogi kupuju polovne stvari iz potrebe, danas je to često način da se izrazi individualnost, posebno među milenijalcima i generacijom Z. U takvim radnjama možete pronaći unikatne i *vintage* komade koji odstupaju od aktualnih modnih trendova. Za ljubitelje *second handa*, kupovina nije samo ekonomičan izbor, već prilika da se otkrije nešto posebno i drugačije.

— Brojne su predrasude o kupovini u *second hand* prodavnicama – od toga da su sve stvari u njima loše kvalitete jer su iznošene, da je polovna roba 'prljava', da nema dovoljno izbora, da je kupovina u *second hand* prodavnici pokazatelj našeg niskog ekonomskog statusa, a s tim u vezi i da je sramota kupovati u njima. Specifičnost *second hand* radnji je u tome što se u njih ne ide po konkretnom komadu odeće, već po principu 'šta nađeš, našao si'. Nekad ne pronađete ništa, a nekad otkrijete pravo blago, što i jeste draž ovih prodavnica. Ipak, ko ume da traži, u *second handu* se mogu pronaći izuzetno kvalitetni komadi, a neretko i oni sa etiketama. Lanci *second hand* prodavnica imaju stroge standarde po pitanju higijene, a i živimo u vremenu veš-mašine pa to i nije neki segment koji treba toliko da nas brine – govori KRISTINA DORIĆ, sociološkinja iz Novog Sada.

Kristina se ponosno hvali svojom Pradinom krpicom, kupljenom za samo 450 dinara, dok ANĐELKA PEJIĆ, još jedna ljubiteljka *second handa*, kaže da

su neki od njenih najdražih komada iz takvih prodavnica.

— Moram da priznam da sam veliki obožavalac *second hand* trgovina. Ne mogu tačno da se setim kada sam

Brojne su predrasude o kupovini u second hand prodavnicama – od toga da su sve stvari u njima loše kvalitete jer su iznošene, da je polovna roba 'prljava', da nema dovoljno izbora, govori sociološkinja Kristina Dorić

počela kupovati u njima, ali znam da nikad nisam imala taj osećaj stigme i sramote što nosim nešto što nije novo. Neki od meni najdražih komada odeće su upravo iz *second handa*, a tamo idem u potrazi za 'klasičnim' komadima: sakoima, hlačama i suknjama. Jedini problem koji imam je što ne znam tamo kupovati bez mame. Ne znam kako uspe da pronađe baš ono što meni treba i što će mi se svideti. Naši odlasci u *second hand* izgledaju tako da ja sednem na neku fotelju ili stolicu, a ona mi samo donosi šta da probam. I nikad nije promašila, za razliku od mene – nekoliko puta sam išla sama, ali retko sam uspela da iskopam nešto dobro kao što ona to uradi – govori Anđelka Pejić te dodaje da osim *second hand* trgovina voli i da razmenjuje odeću sa drugaricama.

Ako joj je nešto malo ili jednostavno dosadilo, a u dobrom je stanju, prosleđuje dalje.

— Isto tako volim dobiti od nekoga odeću i rado je nositi. Mislim da u ovom momentu u ormaru imam više odeće koja je 'nasleđena' i iz *second handa* nego nove iz trgovine – kaže ona.

Globalna industrija odeće oslanja se na fabrike širom sveta, od Azije do

Latinske Amerike, ali uslovi u kojima se ta odeća proizvodi često su nepravedni. Radnici, uglavnom žene, suočavaju se sa niskim platama i neadekvatnim radnim uslovima. Istraživanja pokazuju da mnogi od njih rade prekomerne sate, ali i dalje ne zarađuju dovoljno za život. Kampanje poput Clean Clothes, pokrenute 1989. godine, bore se za prava radnika u tekstilnoj industriji, zagovarajući bolje uslove rada i poštene plate. Cilj ovih kampanja je da se osigura poštovanje osnovnih prava radnika i postigne transparentnost u globalnom lancu snabdevanja.

KUPOVINA u *second hand* prodavnicama ima i ekološke prednosti – smanjuje potražnju za novim proizvodima, čime se štede resursi i smanjuje zagađenje. Pored toga, polovna odeća je često pristupačnija i nudi jedinstvene komade koji se ne mogu lako pronaći u redovnim prodavnicama. Procenjuje se da modna industrija u svetu uzrokuje skoro deset posto globalnih emisija ugljika, što je više od međunarodnih letova i pomorskog saobraćaja zajedno. Prema podacima Europske agencije za okoliš, kupovina tekstila u Uniji 2020. proizvela je oko 270 kilograma emisija

ugljičnog dioksida po osobi, što znači da su tekstilni proizvodi u EU-u uzrokovali 121 milijuna tona emisija stakleničkih plinova.

Na Balkanu, iako je sindikalna organizovanost u tekstilnoj industriji relativno niska, sve više ljudi prepoznaje važnost etičke i ekološke potrošnje. Online platforme poput Vinteda, Etsya, eBayja, Depopa i Vestiaire Collectivea omogućavaju jednostavniju kupovinu polovnih stvari, čineći *second hand* kupovinu pristupačnijom i popularnijom širom sveta.

— Kako će okruženje reagovati na našu odluku da kupujemo polovnu garderobu zavisi isključivo od okruženja koje smo sami izabrali. U okruženju koje visoko vrednuje materijalne stvari, može doći do negodovanja i zgražavanja. Ipak, u okruženju koje vrednuje individualizam, slobodu svake osobe da se izrazi na svoj način i ekološku svest, to nije slučaj. Ipak, najviše zavisi od nas samih – da li se mi stidimo toga, pa izmišljamo priče gde smo pronašli neki komad za koji nas svi pitaju ili imamo finansijsko samopouzdanje koje cena krpice ne može da poljulja – govori Kristina Dorić te dodaje da joj je primarno da njena garderoba bude čista, opegлана i uredna.

U *second hand* radnjama možete naći kvalitetnu odeću, obuću, nameštaj i druge predmete po povoljnim cenama, što je idealno za one koji žele da uštede. Kada su globalni opskrbni lanci neprozirni, potrošačima često nedostaju značajne informacije o tome gde je njihova odeća proizvedena. Na etiketi majice često može pisati 'Made in China', ali u kojoj je od hiljadu fabrika u zemlji proizveden ovaj odjevni predmet? Ili još veće pitanje je pod kojim uslovima radnika? Samo po sebi, saznanje gde je neki komad odeće napravljen neće vam reći pod kojim okolnostima. Ipak, to je vitalni instrument kada dođe do kršenja ljudskih prava. Radnici i zagovaratelji radničkih prava mogu mnogo brže utvrditi koji brendovi tamo proizvode i početi angažovati te brendove da poprave situaciju. I naravno, znati gde se te fabrike nalaze – ključno je za bilo kakvo značajno poboljšanje sigurnosti rada. Za radnike u Indiji i Indoneziji informacije na platnim listama toliko su nepouzdana da mnogi radnici niti ne znaju kakav je odnos onoga što primaju s onim što im je na platnoj listi.

U zemljama centralne, istočne i jugoistočne Evrope prisutan je i komparativno niži stepen sindikalne organizovanosti, pogotovo kada govorimo o sektoru tekstilne proizvodnje. Kada govorimo o raspodeli troškova na primeru jedne majice, ispada da je cena jedne majice u maloprodaji 17 eura, profit brenda 3.61 eura, troškovi materijala 3.40 eura, troškovi transporta 2.19, posredniku bi pripadalo 1.20, profit fabrike bi bio 1.15, uključujući režijske troškove od 0.27 eura, a plata radnici bi iznosila 0.18 eura. Drugim rečima – luksuzni brendovi, jeftina praksa.

U industriji koju pretežno pokreće ženski rad, istraživanje spomenutog Clean Clothes Campaigna također naglašava rodnu diskriminaciju u plaćama. Na primer, u Indiji žene u proseku zarađuju 88 posto onoga što dobiju muškarci. Podaci otkriveni u izveštaju 'Out of the Shadows' pojačavaju potrebu da robne marke i vlade poduzmu hitne

Volim dobiti od nekoga odeću i rado je nosim. Mislim da u ovom momentu u ormaru imam više odeće koja je 'nasleđena' i iz *second handa* nego nove iz trgovine, kaže Anđelka Pejić

mere te ispunje zahteve za povećanje transparentnosti i korištenje referentnih vrednosti minimalne plate za sprovedenje životne plate u čitavoj industriji.

TEKSTILNA industrija, iako značajan deo globalne ekonomije, ima ogroman negativan uticaj na životnu sredinu. Brza moda, kao njen deo, predstavlja jeftinu i sezonski orijentisanu proizvodnju, ali dolazi sa visokim ekološkim i socijalnim troškovima. Uz spomenutu emisiju ugljičnog dioksida, proizvodnja odeće zahteva velike količine resursa poput vode, energije i pamuka. Količina odeće koju stanovnici EU-a kupuju porasla je za 40 posto u samo nekoliko godina, što je potaknuto bržom dostupnošću mode na tržištu. Odeća sada čini između dva i deset posto ukupnog ekološkog otiska potrošnje u Evropskoj uniji. Iako se potrošnja događa unutar granica Unije, njene posledice često se osećaju u trećim zemljama, gde se većina proizvodnje odvija. Procesi poput proizvodnje sirovina, pređenja vlakana, tkanja i bojenja zahtevaju ogromne količine vode i kemikalija, uključujući pesticide za uzgoj sirovina poput pamuka. Tako

Anđelka Pejić (gore), Kristina Dorić (dolje)

je za jedan pamučni džemper potrebna količina vode dovoljna za piće jednoj osobi tokom dve i po godine. Pritom pranje, sušenje u sušilici i peglanje zahtevaju vodu, energiju i kemikalije, dok se tokom pranja otpuštaju mikroplastike koje dospevaju u okoliš.

Prema podacima austrijske kompanije Lenzing Group, koja proizvodi vlakna na bazi drveta, tekstilni predmeti napravljeni od više od dva tipa vlakana trenutno se smatraju neregistriranim. Ovo sve navedeno dodatno komplikuje proces, jer je odeću potrebno razvrstati po boji, a zatim ukloniti metalne delove poput patentnih zatvarača, dugmadi i nitni. Stručnjaci ističu da su ovi procesi relativno skupi i zahtevni, iako su u Evropi već pokrenuti pilot projekti za unapređenje tehnologije reciklaže. LISA PANHUBER iz organizacije Greenpeace navodi da su projekti obećavajući, ali da tehnologija za sada ostaje u ranoj fazi razvoja.

Kao odgovor na ove izazove, *second hand* kupovina nudi održivu alternativu zasnovanu na ponovnoj upotrebi. Neki od tipova ponovne upotrebe su i humanitarni bazari za razmenu odeće ili pak akcije koje omogućavaju zimsku odeću onima kojima je najpotrebnije. Ovaj koncept smanjuje otpad, šteti resurse i smanjuje emisije štetnih gasova, dok istovremeno omogućava finansijske uštede za potrošače. Upravo zbog toga *second hand* postaje sve popularniji širom sveta. Povećati svest potrošača, pogotovo mladih žena, o povezanosti odeće koju kupuju i života radnica koje je proizvode, te o prednostima etičkog konsumerizma i 'spore' mode koja ceni kvalitetu proizvodnje samo su neki od primarnih koraka kojima bi se trebalo baviti u budućnosti. Svi mi, kao društvo. ●

Namještaj iz 'druge ruke'

Сто биолога у Карину

Каринско море никада досад није било тако суставно проучавано, каже Давид Дианежевић, организатор пројекта у којем су млади биолози из Хрватске, Србије и БиХ истраживали ботанику, микроалге, мале сисавце, шишмише, кукце, рибе, птице, гмазове и водоземаце

Радио се у мањим секцијама

ПРЕКО сто младих биолога из Хрватске, Србије и Босне и Херцеговине судјеловало је ове године у истраживачко-едукацијском пројекту 'Карин 2024.' Све их је окупила Удруга студената биологије – биус. На теренском истраживању најмањег мора на свијету, како се говори за заљев који дијеле Бенковац и Обровац, студенти биологије имали су ријетку прилику за искуствено учење. На својим факултетима у градским срединама не могу лако доћи у директан дотицај с различитим скупинама флоре и фауне. Зато су у првој седмици маја и задњој седмици августа живописним Карином кружили вриједни истраживачи и истраживачице, примјењујући специфичну методологију и посебан приступ према свакој врсти организма. Били су подијељени у мање секције према афинитетима. Окушали су се у баратању мрежама за шишмише, учили су како функционира електрориболов за истраживање слатководних риба, како се ради с вршама и мрежама потегачама те како се постављају пасивне клопке и свјетлос-

не пирамиде за кукце. Давид Дианежевић, организатор пројекта, за Наду говори да су у Карин ишли у два наврата како би могли уочити разлику у сезоналности: како је када се природа тек буди, како је у узаврелој сезони те које су разлике у фауни. Истраживали су што ће наћи у кориту Каришнице када је у прољеће текла, а што у августу када тамо воде готово да и нема, осим у локвицама. Пазили су, каже, да покрију укупну биоразноликост тог подручја.

Наш 23-годишњи суговорник, фришки дипломац с биолошког одсјека Природословно-математичког факултета, годинама је љетовао у Ровањској. Био је неколико пута у Карину па је имао предоцбу какав је то крај. Заједно с колегицом мајом Периновић из Задра дошао је на идеју да велики терен одрже баш тамо. Схватили су, говори, да је то идеално подручје. Прије свега, привукло их је затворено море које нема карактеристике отвореног. У непосредној близини налазе се пресушујући водотоци – Каришница и Бијела, а у њима

прегршт занимљивих бескраљежњака и краљежњака. Осим тога, ту је и вегетација која је карактеристично приморска. Такођер, у самој близини је Велебит, шуме и све што је одлика горских предјела. Није далеко ни Зрмања као већа ријека. Шпиље су им исто биле близу за подземну фауну. Другим ријечима, на тако малој површини обухватили су све што их је интересирало.

— Само подручје је занимљиво с аспекта и биљака и животиња, управо зато што се налази на контакту медитеранске и алпинске биогеографске регије. Ту долази до крижања елемента који су карактеристични за само морска подручја и само за горска подручја. Управо је зато на таквим мјестима биоразноликост изузетно висока и интересантна за проучавање. Шире подручје Каринског мора, а и само Каринско море, никада досад није било суставно проучавано, нити је имало некаквих већих запажања по питању биоразноликости – објашњава Давид.

Изненађујуће откриће за истраживаче била је слана мочвара између утока Каришнице и Бијеле у Каринско море, у народу познатија као љековито блато. На каринској плажи свако љето се могу срести људи који одређене дијелове тијела мажу том смјесом јер вјерују да лијечи реуматска обољења. Та природна појава је права ријеткост. Давид говори да на цијелој источној обали Јадрана сланих мочвара нема много, мање од 50. На првом мјесту зато што је велик дио обале бетониран, нарочито таква мјеста која су у повијести сматрана леглима комараца. Наша обала је више-мање каменита, па стога ваља чувати мочварне оазице. Група за ботанику фокусира се на биљни свијет који се ту може пронаћи.

— Студентима је било занимљиво гледати и шпиље које се налазе око Карина, било да је то извор Бијеле, било

да је извор Каришнице, јер су такођер шпиље. Или неке шпиље које су мало повученије, још даље од мора, ближе Крупи или у залеђу Крушева. Тамо су пронашли велике колоније шишмиша које су заштићене на европској разини. Нажалост, стигли смо прекасно да видимо једну врсту лептира. Далматински окаш је ендемска врста лептира која живи на ливадама око Каришнице и Бијеле. Једна група је радила с алгама с професорицом с факултета и с Јавном установом Натура Јадера. Истраживало се које се микроалге налазе у ступцу воде и на којој дубини, а које долазе као обраштај на морским цвјетницама. Имали смо групу за мале сисавце, групу за шишмише, групу за лептире, различите друге кукце. Имали смо скупину за рибе, скупину за птице, за гмазове и водоземце – набраја Давид.

Када се говори о Каринском мору, неизоставне су асоцијације на лош сустав одводње у големом викенд насељу. Све куће и даље имају септичке јаме, а сав њихов садржај, или већи дио, преко подземних вода пронађе свој пут до мора. Давид говори да су цуре које су биле задужене за роњење коментирале како је прилично слаба видљивост када се рони ноћу. Могуће је, објашњава он, да то има везе с канализацијом, а може бити и због затвореног мора и мањка циркулације. — Примјер лоше праксе у том смислу је Обровац, којем припада дио Каринског мора. Обровац сву своју канализацију, ако то можемо назвати канализацијом, пушта у Зрмању. Дефинитивно је море било пуно чистије и угодније за купање у петом мјесецу, то могу из особног искуства рећи – говори Давид.

Најмање море тако трпи нерегулирано обитавање све већег броја људи. Заборавља се да се свом својом површином налази у еколошкој мрежи Натура 2000. Заштићено је због морских врста које тамо обитавају. А читаво то подручје, како објашњава биолог, заштићено је према директиви о птицама, па спада под подручје еколошке мреже сз Далмација и Паг. Ријеке Каришница и Бијела такођер су под заштитом управо због шишмиша и далматинског окаша, као и због одређених биљних заједница који се налазе на сланој мочвари.

Студенти који су истраживали овај терен направит ће у првој половини 2025. зборник свих радова. Детаљно ће извјестити гдје су и када били те што су точно пронашли. Уврстит ће и географске координате. Зборник ће бити јавно доступан на страницима њихове удруге, открива Давид Дианежевић. С обзиром да шире подручје Карина није толико истражено у односу на друге дијелове приморја, резултати добивени овим пројектом представљаће смјернице за очување природе тога краја и допринијети праћењу стања бројности и распрострањености врста, поручују из биус-а. Једнако важан дио овог пројекта је промоција и популаризација биологије, особито међу дјецом и младима.

Пројект се одржао у сарадњи с Јавном установом Натура Јадера, Парком природе Велебит, Пучким отвореним училиштем Обровац, Хрватским ботаничким друштвом, Хрватским биоспелеолошким друштвом и Удругом за заштиту шишмиша Трагус. ●

Gdje su danas Pišonja i Žuga

Kazivanja frontmena Zabranjenog pušenja Seje Sexona o pjesmama, politici, ljudima i životu, u knjizi 'Pamtim to kao da je bilo danas' zabilježio je poznati sarajevski novinar Boro Kontić

Bilo je to pred početak rata 1990-ih. Mjesto događaja bio je jedan, po svemu sudeći rođendanski tulum četrnaestogodišnjaka u jednom gradiću na moru, i netko je odjednom, da pokrene valjda već pomalo uspavane klince, pustio kasetu s pjesmom koja je kod dvojice prijatelja s proslave izazvala instant

reakciju oduševljenja. Glas koji se prolamao ispod brzovozeće gitarske linije bio je pomalo mangupski, pankerski uzvikujući: 'Dobit ćete razglednicu iz afričke zemlje, safari, zbogom žohari... Pišonja i Žuga, dva vjerna druga.' Čitav život kasnije, ove 2024. godine, jedan od ta dva nekadašnja prijatelja doznat

'Pamtim to kao da je bilo danas'

će pozadinu istinite priče iz navedene pjesme 'Balada o Pišonji i Žugi', kao i njezin epilog: riječ je bila o dva sarajevska mangupa sedamnaesetogodišnjaka iz 1980-ih. Imali su navadu ukrasti autobus s parkirališta jedne firme, koji se tad palio na dugme (starter), pa se njime u gluho doba provozati pustim ulicama i pokupiti usput ako treba koga poznatog: 'Hajde upadaj.' Početkom 1990-ih, Pišonja se prijavio u rat, ratovao prvo u Hrvatskoj, a kasnije sudjelovao i u obrani Sarajeva. Poginuo je 1992. u gradskom naselju Azići. Žuga je pak rat proveo u Metkoviću, obitelj mu je bila odande. Malo prije proglašenja pandemije korona virusa došao je u Sarajevo da susretne društvo i doživio srčani udar – na parkiralištu. Na mjestu gdje je sve počelo. Jedna je to od brojnih pomalo neobičnih, pa i bizarnih, melankoličnih, gorkih i slatkih storija, pretočenih u rok pjesme koje možemo pročitati u knjizi 'Pamtim to kao da je bilo danas' (Buybook, Sarajevo / Zagreb 2024.), a čija nam značenja približava DAVOR SUČIĆ, poznatiji kao Sejo Sexon, autor tih pjesama, osnivač i gitarist sarajevskog Zabranjenog pušenja. Bend se raspao i prije početka rata u BiH, ali ga je Sejo obnovio i od druge polovice 1990-ih radi i stvara nove albume u Zagrebu.

Sejina kazivanja o pjesmama, politici, ljudima i životu, kao aktivni sugovornik u knjizi bilježi poznati sarajevski novinar i osnivač Media Centra BORO KONTIĆ, inače inicijator imena kulturne emisije 'Top lista nadrealista' i aktivni sudionik umjetničke scene s početka 1980-ih, poznate u Sarajevu i tadašnjoj Jugoslaviji kao Novi primitivizam. Tristotinjak stranica voze nas Boro i Sejo pripovijedajući o pjesmama i albumima Zabranjenog pušenja, onog prijeratnog i ovog poslijeratnog, dok na tim stranicama skiciraju biografske priče o ljudima iz oba vremena. Pritom Sejo kao pouzdani frontmen nekad i sad, ni u jednom trenutku ne bježi od politike, štoviše, njegov jasno profiliran klasni i politički stav imponira dubljim i preciznim uvidom u ova naša posttranzicijska društva i njihove poremećene vrijednosti.

Ove se godine navršilo punih 40 godina od objavljivanja albuma 'Das ist Walter', kada su klinke s Koševa svojim pankerskim stavom i tekstovima zainteresirali muzičku javnost. U tom sarajevskom kvartu sve je počelo, s onodobnog kraja grada, gdje prema Sejinom kazivanju s jedne strane ulice 'stanuju djevojčice kojima miriše koža' (opjevane na drugom albumu benda), dok s druge strane ulice počinje selo. Govoreći o glazbenim uzorima Sejo navodi uz Azru i pankere The Clash, zatim zbog političke poetike BOBA MARLEVA, BOBA DYLANA i BRUCA SPRINGSTEENA.

Zanimljiviji dio knjige razgovora – vođenih od septembra 2023. do marta 2024. – tiče se i poznate afere u glazbenim krugovima 'Crko Maršal'. Bend je dospio na nož javnosti jer je NELE KARAJLIĆ, pjevač Pušenja, na jednom koncertu u Rijeci uzviknuo upravo tako, aludirajući na pojačalo koje je otkazalo poslušnost. 'Crko Maršal', a maršal je mogao biti samo – Tito. 'Pritom smo i mi na svom primjeru 'slučaja Maršal' iskusili političku opresiju i paranoju', kazuje u knjizi Sejo.

Nakon toga otkazani su im svi koncerti, nitko ih nije zvao, mediji su ih anatemizirali. Premda su malo

Sejo Sexon i Boro Kontić
(Foto: Neva Žganec/PIXSELL)

prije toga snimili i odličan drugi album 'Dok čekaš sabah sa šejtanom' (1985.) on se nije reklamirao i tako se slabo prodavao. Pomogao im je u kritičnom trenutku redatelj EMIR KUSTURICA, dobitnik Zlatne palme u Cannesu 1985. za film 'Otac na službenom putu'. Postao je ni više ni manje nego basist Zabranjenog pušenja, pojavio se s njima na bini, 'otopio led' oko grupe. Sejo pak u svojim razmišljanjima o umjetnosti konstatira da 'muzika i umjetnost, neprimjetno, malim koracima pomjeraju događaje i ljude' i kaže da ne može vjerovati da 'sva ta dobra muzika, filmovi, knjige, neće barem malo civilizirati i uzdići naša društva'. Zapravo, pitanje je koliko je doista bilo tako. Drugi dio knjige odnosi se na poslijeratno djelovanje grupe gdje se također vodi razgovor o pjesmama, ali i više od toga. Saznaje se ponešto i o Sejnim obiteljskim vezama, primjerice to da je njegov otac RATIMIR također bio muzičar ili to da je nakon preseljenja u Zagreb upoznao suprugu, fotografkinju SAŠU MIDŽOR SUČIĆ. Čitamo filmsku priču o snimanju 'Top liste nadrealista', emisije koja je putem skeča, gega, humora, upozorila na rat i raspad države, a snimala se i u opkoljenom Sarajevu u kojem je Sejo proživio cijeli rat i čak bio ranjen. 'Top lista' ostaje zasebna literarna tema.

Fanove Zabranjenog pušenja zanimat će i odnos Seje s prijeratnim autorcem iz grupe, pjevačem i koautorom nekih pjesama NENADOM JANKOVIĆEM – Neletom koji je Sarajevo napustio uoči rata 1992. Sejo je Neletu zamjerio što je prodao Televiziji Srbije njegove pjesme kao vlastito djelo. 'Fonografska prava su prodana u Srbiji na Neletovo ime. To je bio kraj. Prevario je ljude koji su stvarali taj bend', kaže u knjizi Sejo. 'Uza sve to što mi se desilo, njegovi nastupi su bili krajnje negativni. Prema gradu, ljudima, prošlosti, žrtvama', zaključuje Sejo Sexon.

Lijepo je, idući prema kraju, primijetiti na stranicama knjige toliko osjetljivosti za društvene teme i toliko nedvosmislene angažiranosti Seje koji je nedavno nastupio i na humanitarnom koncertu u Zagrebu za Gazu. Autorov stav, a Sejo je ovdje ipak glavni protagonist knjige, u zaključku je sljedeći: 'Kad se malo promisli, sve se ovo moglo i očekivati. Sve se to vidjelo u ratu. I karijerizam, i profiterstvo, i negativna selekcija, i guranje neškolovanih i nepismenih ljudi (...) Ja to više ne vidim samo kao plod politike i sistema. To je danas više produkt mentaliteta, i to svih naroda koji ovdje žive. Jednostavno, predugo je trajalo to ispiranje mozga i obaranje kriterija. Utoliko je naš zadatak teži.' ●

DVOKORAK NAPRIJED

Književnice
i nogomet 4

PIŠE Ivana Perić

GISELDA ZANI bila je urugvajska pjesnikinja, autorica kratkih priča i filmska kritičarka. Rođena je 1909. u Genovi. Iz Italije je izbjegla, a umrla je 1975. u Argentini koja joj je postala treća domaja nakon Italije i Urugvaja. Brojni njezini intervjui u zaboravljenom urugvajskom sportskom časopisu Rush 30-ih je predstavljaju i kao jednu od prvih kroničarki urugvajskog nogometa.

Godine 1934. Rush je u svoje redakcijske redove uključio Zani, prvu ženu nogometnu reporterku, tada 25-godišnjakinju koja se potpisivala suprugovim prezimenom WELKER. Ovako ju je najavilo uredništvo u 33. broju časopisa, u kojem je objavljen njen prvi tekst: 'Zanimljivom reportažom spisateljica Giselda Welker započinje suradnju u Rushu. Žene sve više probijaju barijere u ovom uznemirujućem i tjeskobnom modernom životu, pa nije čudno da ulaze i u polje sportske kritike, do sada u našoj sredini i bez razloga rezervirane za mušku aktivnost. Giselda Welker, energična i dinamična spisateljica.'

Tijekom 30-ih Zani je napravila 23 'udarna' intervjua s prvoligaškim nogometašima za Rush, sve redom priče za naslovnicu časopisa. Među najvećim zvijezdama koje je intervjuirala bio je JOSÉ NASAZZI, kapetan urugvajske reprezentacije koja je 1930. pobijedila na prvom Svjetskom nogometnom prvenstvu. Zanimljivi su i njeni drugi intervjui, dio kojih je digitaliziran i dostupan u online arhivi urugvajskih autora i autorica. Kad je 1934. intervjuirala MARIJA STIPANČIĆA, u razgovor je uključila i njegovog brata, pa su pričali o izrađivanju barki, o roditeljima Jugoslavenima. U intervjuu s MARCELINOM PÉREZOM upoznajemo i njegove drugare psa i mačku, a Zani za Péreza konstatira da bi bilo prikladnije da se zove Modestino jer je iznimno skroman.

Iz digitalne arhive časopisa Rush

Osim digitalnih arhiva nacionalnih biblioteka, za upoznavanje s nogometnim djelovanjem književnica, preporučujemo i knjigu DAVIDA WOODA 'Nogomet i književnost u Južnoj Americi', objavljenu 2017. godine. Prva je to knjiga koja se bavi sustavnim proučavanjem odnosa između nogometa i književnosti diljem Južne Amerike. Wood je jedno iscrpno poglavlje u knjizi posvetio i književnicama, a u njemu spominje književnice koje su s početka 20. stoljeća bile pionirke nogometno-književnog tematiziranja, poput brazilskih pjesnikinja ANNE AMÉLIE DE QUEIROZ CARNEIRO DE MENDONÇA i GILKE MACHADO koje smo već spominjali u ovoj rubrici. Wood bilježi i porast književnica koje pišu o nogometu od 80-ih naovamo, kao i sve veću istraživačku posvećenost pionirkama pisanja o nogometu. Kao značajan noviji izvor nogometnih tekstova argentinskih književnica Wood navodi internetsku stranicu Gambeteando palabras (Dribling riječima), pokrenutu 2008. kao portal za pisanje i analiziranje nogometne književnosti.

Od novijih književnih djela posvećenih nogometu spomenimo i roman 'Poule D' francuske književnice YAMINE BENAHEM DAHO, objavljen 2014. godine. Radi se o jednom od rijetkih romana u francuskoj književnosti koji govori o ženskom nogometu. Svjedočenje amaterske nogometašice viđeno iz perspektive književnice dobro ocrtava sve individualne i kolektivne izazove u ženskom sportu. Priča je to o Mini, učiteljici u tridesetima koja odlučuje ispuniti san iz djetinjstva ulaskom u amaterski nogometni klub. Mina želi tehnički napredovati, ali i prijateljevati, pa joj mali tim iz predgrađa Pariza postaje novi dom, a nogomet igra koju valja ponovno osmisliti, učiniti svojom. Ne ide lako, ali Mina po putu shvaća da nije sama, i da se krug drugarica proteže puno dalje od njenog predgrađa. ●

GORSKI KOTAO

PIŠE VALENTINA VUKADINOVIĆ

Ječmena kaša
s bundevom i vrganjima

KADA pomislim na jesen u tanjuru, uvijek su tu bundeve i gljive. Te dvije namirnice donose one prave jesenske okuse i boje pa sam ih sljubila u toplo jelo 'na žlicu' s ječmom i puno povrća. Ječmena kaša s bundevom i vrganjima je jelo koje sam pripremala na našoj manifestaciji posvećenoj bundevi, Bundevijadi u Vrbovskom. Ovo krepko, jesensko jelo je zamirisalo cijelu sportsku dvoranu u kojoj se održava Bundevijada, a brojni posjetitelji koji su kušali, bili su puni riječi hvale. Vjerujte, ječam, bundeva i vrganji se idealno ljube u ovoj rapsodiji okusa. Jelo sam obogatila slaninom i kobasicama, a koristila sam i večer prije namočeni ječam, svježe korjenasto povrće, hokaido tikvu, konzervirani slanetak, grah i rajčicu te vrganje. Ono što svakako preporučujem kod kuhanja ovog jela je često miješanje jer će time jelo postati kremasto.

Sastojci (za 4 osobe):
ulje ili svinjska mast
100 g dimljenog špeka te 2 do 3 dimljene kobasice
1 i pol šalica namočenog ječma (šalica od 250 ml)
2 srednje glavice luka i 2 režnja češnjaka
četvrt glavice korijena celera (ili pola manje)
3 do 4 mrkve i 1 jabuka
pola manje hokaido tikve (može i muškata)
po 1 mala limenka slanutka, crvenog i bijelog graha
pola male limenke pelat sjeckane rajčice (ili 1 velika svježa rajčica oguljena i nasjeckana)
100 g vrganja (može i zaleđenih ili 2 do 3 šake suhih koje je potrebno namočiti)
sol i papar
žličica mljevene slatke paprike

malo ljutog mljevenog čilija (opcionarno)
1 dl bijelog vina
suha majčina dušica i list peršina
sjemenke bundeve i bučino ulje

Priprema:
Nasjeckajte luk, špek, korjenasto povrće i tikvu (hokaido ne morate gultiti, kuha se s korom pa je samo operite i očistite od sjemenki). U zagrijanu posudu za kuhanje stavite nasjeckan špek i kratko ga popržite. Dodajte masnoću (ovisno koliko je špek pustio svoje masnoće) i stavite nasjeckani luk. Popržite luk do zlatnožute boje pa mu dodajte protisnuti češnjak. Čim češnjak zamiriši, dodajte nasjeckanu mrkvu i korijen celera i hokaido tikvu te sve miješajte dok se lagano ne poprži. Možete doliti malo vode.

Zatim dodajte namočeni ječam i miješajte dok se ne obloži povrćem. Dolijte bijelo vino pa kratko prodinstajte uz miješanje dok alkohol ne ispari. Dolijte vode (ili temeljca) koliko je potrebno da sastojci budu prekriveni i neka lagano krčka uz povremeno miješanje. Kada je povrće malo omekšalo, dodajte kobasice narezane na kolutiće i stavite sastojke iz limenke (slanetak, obje vrste graha te pelat sjeckanu rajčicu). Sada je varivo već gusto pa je potrebno često miješati. Ukoliko volite rjeđe, dodajte još vode. Ogulite i sitno nasjeckajte jabuku pa dodajte u varivo i na kraju stavite vrganje. Kuhajte još 15 do 20 minuta.

Začinite jelo s mljevenom paprikom i stavite malo čilija ako volite pikantno. Na kraju posolite i popaprite pa pospite nasjeckanim listom peršina. Poslužite posuto bučnim sjemenkama i s malo bučinog ulja po vrhu.

Dobar tek! ●

IMPRESSUM

Godina IV / Zagreb / petak, 11. 10. 2024.

Nada #068

Društveni
magazinSDF srpski
demokratski
forumIZDAVAČ
Srpski
demokratski
forumZA IZDAVAČA
Jelena NestorovićGLAVNA
UREDNIKA
NOVOSTI
Andrea RadakUREDNIKA NADE
Tamara OpačićREDAKCIJA
Nikola Bajto, Vedrana Bibić,
Katarina Bošnjak, Nina Čolović,
Anja Kožul, Jelena Mirić,
Ivana Perić, Olja Savičević
Ivančević, Anja Vladislavljević
i Valentina VukadinovićGRAFIČKI UREDNIK
Ivica Družak / FINALIZACIJADIZAJN
Parabureau /
Igor Stanišljević
i Tena KrižanecNada je financirana sredstvima
Savjeta za nacionalne manjine
Vlade Republike HrvatskeREDAKCIJA
Draškovićeva 25
10 000 Zagreb
nada@sdf.hr
www.sdf.hr

Janjo Jelenc (Foto: Јадранка Радатовић)

Жумберачки одред је био претходница јединице. Убрзо након оснивања, на јесен 1944. бригада је нарастала на више од хиљаду бораца. На крају 1944. Бригада је имала 993 бораца, 772 су били сељаци, 162 радника, остали су били интелектуалци, обртници и намјештеници. Хрвата је било 937, Срба 18, а остало су били Словенци, Муслимани, Нијемци, Руси и Пољаци. Бригада је ратни пут завршила на потезу од Драганића преко јасканског, жумберачког и самоборског подручја, а 9. маја 1945. налазила се на територију данашњег Новог Загреба.

■ М. Цимеша

Почаст палима

Борци су погинули 1943. године приликом пробоја од Мркопља, Равне Горе преко Сењског

МОРАВИЧАНИ и антифашисти и ове су године на гробљу Св. Терезе у Моравицама већ традиционално одали почаст једанаесторици бораца Девете словенске ударне бригаде. Своје животе за слободу народа и народности Југославије пали борци положили су 1943. године приликом пробоја фронта од Мркопља, Равне Горе преко Сењског гдје су се водиле највеће борбе, настављајући преко Моравица и Брода на Купи даље према Кочевју, рече-

Гробље Св. Терезе у Моравицама

но је на комеморацији. Том приликом ода-на је почаст палим моравичким борцима и народном хероју СРЂАНУ УЗЕЛЦУ на гробљу у Улици Илије Петровића.

Одавању почести присуствовали су чланови Здружења борцев за вредноте ноб-а из Кочевја, Заједнице удруга антифашистичких бораца и антифашиста Приморско-горанске жупаније са својим предсједником Динком ТАМАРУТОМ, као и Мјесни одбор Моравице с предсједником МИЛНОМ МАМУЛОМ. Одавању почести присуствовао је доградоначелник Врбовског Ђорђе Бусић.

■ Н. Ј.

Годишњица Треће мославачке

Обиљежена је 80. годишњица оснивања Треће бригаде Никола Демона у Трновитичком Поповцу

УОРГАНИЗАЦИЈИ Заједнице удружења антифашистичких бораца и антифашиста Бјеловарско-билогорске жупаније (ЗУАБА), Савеза антифашистичких бораца Републике Хрватске (САБА) и Удружења бораца и антифашиста Града Гарешнице, обиљежена је 80. годишњица оснивања Треће партизанске мославачке бригаде Никола Демона у Трновитичком Поповцу код Гарешнице. Поред чланова и чланица антифашистичких удружења, скупу су присуствовали представници Општине Берек, Вијећа српске

Свечаност код Гарешнице

националне мањине Града Кутине и Гарешнице, вснм-а Бјеловарско-билогорске жупаније те замјеник жупана из редова српског народа Саша Лукић који је пренио поздраве скупу жупана Марка Марушића (хдз) и истакнуо значај обиљежавања овог важног догађаја као и дао подршку настојању да се са оваквим радом настави у будућности. Своје учешће у обиљежавању овог значајног историјског догађаја узели су својим културно-умјетничким наступом чланови Српског културног друштва Просвјета - пододбор Гарешница, куд Пријатељи Бе-

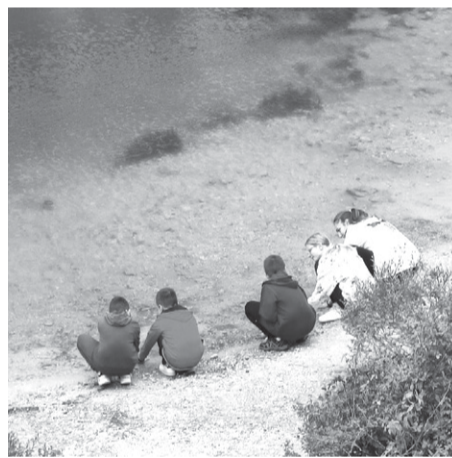
реkte ИСИДОРА ИВАНЧЕВИЋ која је извела рецитацију посвећену борбеном путу ове знамените партизанске јединице. Дружење узваника настављено је у мјесном друштвеном дому.

■ З. Витановић

‘Програм плус’ у Сплиту

Градско Вијеће српске националне мањине организира провођење едукативног програма

СРПСКО народно вијеће у сарадњи с Вијећем српске националне мањине Града Сплита, организира провођење едукативног програма под називом ‘Програм плус’. У склопу програма, у просторијама вснм-а, током цијеле школске

Посјета извору ријеке Цетине (Фото: вснм Сплит)

године 2024/2025. одржават ће се бесплатне подуче из математике и енглеског језика за ученике основних школа. За све остале информације сви заинтересирани се могу јавити на број телефона 091/52 96 234. Сплитско Вијеће је протеклих мјесеци провело пројекат ‘Креативно љето у вснм Сплит’ који је финансирао Управа за сарадњу са дијаспором и Србима у региону Министарства спољних послова Републике Србије. Дјеца су у склопу љетног дружења у просторијама вснм Сплит научила ћирилично писмо, те су се упознала са српским народним причама и епским пјесмама.

Дјеца су се упознала и с појединим музичким инструментима (труба, гитара, кларинет и синтесажер). На крају првог дијела Креативног љета у вснм Сплит дјеца су уз помоћ учитељице, родитељима и члановима Вијећа приказала што су све научила кроз љетно дружење. У склопу програма 28. септембра организован је излет за дјецу у Цетинску крајину. У склопу излета посјетили су манастир Драговић, те обишли извор ријеке Цетине и град Врлику.

■ Г. Б.

Обједињене жртве

Трилогијом ‘Трпиња извори постојања’ аутор Ђорђе Прокић објединио је податке о страдалим у ратовима

ПРОМОЦИЈА књиге ‘Трпиња извори постојања’, 89-годишњег аутора Ђорђе Прокића, одржана је 2. октобра у Парохијском дому у том месту. Реч је о трећем издању књиге, која говори о трпињским жртвама у 20. веку. Према речима аутора, који годинама живи у Америци, последњим издањем комплетирана је трилогија која на 500 страница обухвата не само имена страдалих Трпињаца за време Првог и Другог светског рата, као и током 90-тих година, него говори о њиховом пореклу и професијама, док је уводно издање, поред наведеног, било посвећено народним обичајима и навикама, односно начину живљења мештана Трпиње.

— Сметало ми је што нема сећања на погинуле Трпињце у споменутом периоду. Дошао сам на идеју да објединим попис свих жртава – испричао је током промоције Прокић, који је у младости био запослен као општински писар. Управо дотицај с матичним књигама и подацима о прецима, пробудио је у њему идеју за прикупљање података који би будућим генерацијама остало као трајно сведочанство. Првенствено се базирао на истраживање о Трпињцима-староседеоцима, а потом је обухватио остале који су касније насељавали то подручје. У комплетирању документације значајно му је помогла архива, похрањена у Музеју жртава геноцида у Београду, а уско је везана уз информације о страдалим Ромима, који су у времену које аутор обрађује, живели на подручју Трпиње. На трећем издању радио је готово четири године.

— Био је проблем прикупљање података, с обзиром да нисам желео да књига садржи списак са именима жртава, него и део њихове генеалогije – испричао је овај врешни, али изузетно виталан Трпињац с америчким држављанством. Свакодневно истражује па тако сваки његов долазак у Трпињу готово да подразумева одлазак у установе и институције које садрже до-

Ђорђе Прокић – први десна

ИНФОРМАТОР

кументацију историјских података, па је тако недавно истраживао и оне везане уз учене људе свог краја. У том контексту најавио је четврто издање књиге, којим би обухватио информације о истакнутим појединцима родног места. Најновија Прокићева књига изашла је у издању Архива Војводине.

■ Сенка Недељковић

Научни скуп

Тридесетак учесника из Хрватске, Србије и БиХ бавило се темом прошлости и културе Срба у Хрватској

УОРГАНИЗАЦИЈИ Заједничког већа општина, у Вуковару је 4. и 5. октобра одржан други по реду Међународни научни скуп под називом 'Прошлост и култура Срба у Републици Хрватској'. Вековна присутност српског народа на простору који је омеђен државним границама Републике Хрватске изродила је специфичну културу која је производ генерацијског саживота са припадницима других народа и која има низ специфичности у односу на културу Срба који живе на простору матичне државе, али су прошлост и култура Срба у Хрватској тек површно истражени, па је намера организатора путем оваквих скупова говорити о најзначајнијим сегментима историје. Председник Одбора за културу Вељко Максић је у име организатора истакао да је циљ овог скупа да се расветли прошлост Срба на подручју Хрватске с обзиром да је она често у друштву маргинализована. Током два дана присутнима се са

Са скупа у Вуковару

различитим етнолошким, историјским и књижевним темама обратило око 30 учесника, истраживача из Хрватске, Србије и Босне и Херцеговине са исто толико тема.

— Приликом покретања скупа зацртали смо да буде традиционалан и да сваке године окупља истраживаче, научне и културне раднике те заљубљенике у прошлост и културу српског народа из Хрватске – истакао је Максић.

Док је утицај средине развио специфичну културу Срба у Хрватској, не треба заборавити ни утицај Срба на развој целокупног хрватског друштва, којем су и сами припадали. Упркос томе, питање српског

народа из Хрватске је у својеврсној научној теми. Један од учесника и предавача на скупу био је и др. Бошко Бранковић, професор на Филозофском факултету у Бања Луци. Његово предавање акценат је имало на борбу Срба за црквено-школску аутономију у покрајинама Босни и Херцеговини од 1896. до 1905. године и улогу митрополита добробосанског НИКОЛАЈА МАНДИЋА. Осврнуо се и на важност истраживачког рада на споменутој теми.

— Српски народ има своју историју у рх и битно је да она буде истраживана. Све док се научници баве прошлосту Срба на овом подручју, она није у потпуности на маргинама – сматра бањалучки професор. Програм, који је одржан у простору Српског дома, финансиран је средствима Канцеларије за људска права и права националних мањина Владе Републике Хрватске.

■ С. Недељковић

О деци и родитељима

Познате глумице Мирјана Карановић и Јана Милосављевић одиграле су дуодраму Гидионов чвор

ГЛУМИЦЕ МИРЈАНА КАРАНОВИЋ и ЈАНА МИЛОСАВЉЕВИЋ представиле су вуковарској публици 27. септембра публици дуодраму Гидионов чвор, америчке списатељке ЦОНЕ АДАМС, која отвара важна питања школства и цензуре у школама. Драмски текст, директно отвара проблематику деце која живе у савременим околностима као и утицају родитеља, школе, друштвених мрежа и интернета. Мирјана Карановић у улози је мајке која три дана након смрти сина, долази на договорени информативни разговор с наставницом, коју глуми ЈАНА МИЛОСАВЉЕВИЋ. Карановић, која је утеловила бројне ликове на филмском платну и позоришној сцени први пут је боравила у Вуковару, а говорећи о представи, рекла је да је реч о истицању времена у којем чак ни стручњаци, родитељи, а ни наставници, не знају како да се суоче с децом која живе у новом добу.

— У овој представи се разматра одговорност родитеља и наставника у односу на то

како се понашају ученици. Ово је време у којем постоје нови утицаји за разлику од времена када сам ја одрасла, а нажалост ни родитељи, али ни стручњаци немају решења на проблеме које је донео развој технологије. Не живимо више у класичним структурама где се знало шта раде отац, мајка, учитељ, а шта ради комшија, ствари се више не гурају под тепих, све је на отвореном и ми не знамо како да се носимо с тим – рекла је о представи Карановићева.

Какав одјек је до сада имала порука представе на публику, говорила је Јана Милосављевић, која је и режирала драму, нагласивши да је и сама као мајка схватила да сценарио отвара многа питања. Милосављевићева је мишљења да представа може да помогне родитељима, да утиче на преиспитивање родитељства и освешћивање и родитеља и наставника по питању односа са децом.

— Представа је мени лично помогла, јер сам мајка седмогодишњег дечака. Текст ме је навео да преиспитам своје родитељство и васпитне методе које сам до тада примењивала. Захваљујући овој улози променила сам приступ према сопственом детету и сада ми је најбитније да моје дете има поверења у мене и да ми каже уколико постоји проблем – закључила је млада глумица.

■ С. Н.

Приче уз ватру

Аутор књиге Алесандар Тутуш нагласио је да његове приче чини слагање фрагмената из дјетињства

УДВОРАНИ Библиотеке СКД-а Просвјета у Загребу одржана је промоција књиге прича АЛЕКСАНДРА ТУТУША 'Приче уз ватру' коју су заједнички издали Српска књижевна задруга из Београда и СКД 'Просвјета' из Загреба. О књизи су говорили ДРАГО КЕКАНОВИЋ и ЧЕДОМИР ВИШЊИЋ. 'Тутуш је човјек који проговара из дубина идентитета и код нас је до сада био непознат', рекао је Чедомир Вишњић. Сам Тутуш, нагласио је да његове приче чини слагање фрагмената

Глумице на сцени

ната из дјетињства. Основа прича је историја и народна мултимедија – усмено приповиједање, пјевање и гуслање, што је била замјена за школу и образовне институције. Приче имају историјску позадину, па тако 'прстен у пржини' говори о догађају из 1780. кад су Турци провалили из БиХ и били дочекани од хајдука. Подсјетимо да је овај књижевник и есејист рођен у Книну 1974. године, да је дјетињство провео у Буковици и Далматинској Загори да би 1995. завршио у прогнанничкој колони. Дипломирао је филозофију на Универзитету Црне Горе.

Први роман који је написао '671' објавио је 2018. године на тему отмице путника из влака на линији Београд – Бар 1993. године Штрпцима у БиХ, коју је у кратком играном филму 'Човјек који није могао шутјети' екранизирао НЕБОЈША СЛИЈЕПЧЕВИЋ, освојивши Златну палму у Кану. У другом роману 'Молитва под морем' бави

Вишњић, Тутуш и Кекановић

се темом покоља над српским народом у НДХ. Промјене које је донијело колективно искуство пандемије инспирало га је у стварању дистопијског романа 'Тунел' 2021. година. Живи између Београда, Даблина гдје је провео неколико година и Книна гдје обнавља породичну кућу.

■ Н. Ј.

Ветеран шампион

Атлетичар из Топуског Никола Лукач освојио је у Бару двије златне те по једну сребрну и брончану медаљу

УБАРУ, у Црној Гори, одржано је 33. Балканско првенство у атлетици за ветеране. На том такмичењу, у категорији ветерана од 80 до 85 година, наступио је и атлетичар, маратонац и ветеран из Топуског НИКОЛА ЛУКАЧ и освојио четири медаље, двије златне те по једну сребрну и брончану. Лукач је био један од преко 40 ветерана и ветеранки из Хрватске који су заједно са колегама из Словеније аутобусом и особним аутомобилима путовали на ово првенство. На првенству су наступили ветерани из 23 земље.

Златне медаље и прва мјеста Лукач је освојио у својој категорији у трчању

Први на постољу – Никола Лукач

на 200 и 400 метара, сребрну медаљу је освојио у трци на 100 метара док је брончану медаљу освојио у штафети. У категорији ветерана од 80–85 година Лукач је остварио и нови балкански рекорд у трци на 400 метара од једне минуте, 38 секунди и 8 десетинки (1:38:08). Лукач иначе наступа на доста ветеранских атлетских такмичења, а наступао би и на више али су му недостатне финансије лимитирајући фактор пошто сами такмичари финансирају своје наступе, пут и боравак. Сљедеће, 34. Балканско првенство у атлетици за ветеране одржат ће се идуће године, 2025., 29., 30. и 31. августа у Вараждину.

■ М. Ц.

Пријем за атлетичара

Представници ЗВО-а организовали су пријем за младог атлетичара Николу Бусића

ПРЕДСЕДНИК и секретар Заједничко већа општина ДЕЈАН ДРАКУЛИЋ и Винко ЛАЗИЋ организовали су 2. октобра пријем за младог атлетичара Николу Бусића из Негославаца. Већ неколико година Никола се бави атлетиком, односно трчањем, остварујући одличне резултате на домаћим међународним такмичењима. Никола похађа први разред средње Техничке школе Никола Тесла у Вуковару и члан је Атлетског клуба 'Маратон' Вуковар. Тренутно се такмичи у кадетској селекцији, у чему му свесрдно као тренер помаже СРЕЋКО ИЛИНЧИЋ, некад успешан југословенски атлетичар и дугогодишњи тренер.

— Задовољан сам резултатима које је Никола постигао. Још је млад такмичар и следећих сезона очекујемо још већи напредак. Никола је перспективан и талентован, упија знање, редовно долази на тренинге и већ постиже помало неочекиване резултате – истакао је поносно тренер.

Крајем септембра, Бусић је у Загребу наступио за државну репрезентацију, а поред Хрватске, такмичиле су се и репрезентације Словеније, Чешке, Словачке и Мађарске. Млади атлетичар заузео је шесто место у категорији 12 такмичара, генерације 2009. годиште.

— Све то ми је било доста изазовно, али успевам некако да ускладим све обавезе које имам, како у школи, тако и на тренинзима – испричао је овај скромни дечак, који је, пре него што се озбиљније посветио атлетици, тренирао фудбал.

— Када сам задобио повреду, одлучио сам да се посветим озбиљније атлетици и нисам пожалио – присетио се Никола. Председник Заједничког већа општина, Дејан Дракулић истакао је да Веће, у складу с програмским активностима подржава успешне младе појединце, припаднике српске заједнице, било да је реч о образовању, култури или спорту. Том приликом, представници зво-а честитали су Николи на досадашњим резултатима и пожелели успех у будућим такмичењима, те му уручили прикладне поклоне.

■ С. Н.

Догађања напретек

Фолклорни ансамбл 'Чувари традиције барањских Срба' наступио је на многим догађањима

НАКОН што је другог августовског викенда ове године беломанастирски Фолклорни ансамбл (ФА) 'Чувари традиције барањских Срба' гостовао у мјесту Српски Семартон код Темишвара, чланови су добили двонедјељну паузу, а онда су почетком септембра наставили с пробама за активности и наступе који су их очекивали прошлог мјесеца. Дана 11. септембра, председница ФА Светлана ЖАРКОВИЋ била је на конференцији у Вуковару, гдје је представљен наставак пројекта 'Жене са истока 4'. Пројект ће проводити уж 'Негославчанке' уз подршку СНВ-а, средствима Уреда за људска и мањинска права.

Три дана касније, 14. септембра, чланице ФА учествовале су на осмој 'Школи фолклора' у организацији зво-а, одржаној у Трпињи, а 20. септембра један дио чланства учествовао је на фишијади у организацији Вијећа српске националне мањине обж у беломанастирској Барањској српској кући. У суботу, 21. септембра, ансамбл је гостовао у барањском општинском средишту Поповцу на манифестацији под називом 'Карашница нас спаја' у организацији поповачке Удруге жена 'Маска'. У тој манифестацији учествују мјеста из Мађарске и Хрватске кроз које или поред којих протјече барањска (а не много познатија валповачка) рјечица Карашница. Само дан касније, у недјељу, Фолклорни ансамбл је у беломанастирском Етнолошком центру барањске баштине био суорганизатор осмог 'Сабора културног и

народног стваралаштва Срба Славоније, Барање и западног Срема', којега традиционално организирају вуковарски 'Чувари српског идентитета'.

Посљедње септембарске недјеље, 'Чувари традиције барањских Срба' учествовали су на манифестацији 'Збор крајишника и пријатеља' у мјесту Ковилово које припада београдској Општини Палилула. Беломанастирци су имали свој штанд на коме су изложили барањска старинска јела.

■ Јован Недић

СКУД на 'Винском маратону'

Представили смо се 'Играма из Ниша', каже председница СКУД-а др. Светлана Пешић

ПОСЉЕДЊЕГ септембарског викенда, у Змајевцу, барањској винској пријестолници настањеној углавном Мађарима, одржан је 'Вински маратон', једна од најпопуларнијих винско-забавних манифестација у Хрватској. На њој пријављени 'маратонци', помоћу винске карте, проналазе змајевачке подруме те пробају и оцјењују вина локалних винара. Побједник је онај ко први прође све подруме, скупи 21 печат и то донесе на провјеру код благајне у Католички сурдук. Ове године организатори су припремили награде за побједника, побједницу и најбржу екипу (3+ чланова). Осим винских маратонаца, у Змајевцу су били добродошли и сви остали посјетиоци јер је та манифестација, на мађарском језику позната и као 'Бор маратон', нудила богат програм: креативне радионице, сајмове, наступе куд-ова из Хрватске и других земаља, концерте, изложбе, представе, такмичења те богату гастрономску понуду, праћену – наравно – квалитетним барањским винима. У петак, с почетком у 'фертаљ пет' поподне, кренула је од Дома културе према позорници у Католичком сурдуку поворка фолклорних група, а у пет сати почео је умјетнички програм. Ове године у фолклорном наступу судјеловао је и беломанастирски Српски куд 'Јован Лазић'. — Осим нашег Друштва, у програму су учествовала још четири куд-а: 'Харка' из мађарског града Харкања, Плесна скупина 'Госпојице и момци' из Батине, куд 'Чардаш' из Сузе и куд 'Слога' из Миричине код Грачанице у Босни и Херцеговини. Ово је први пут да је наше Друштво позвано да учествује на 'Винском маратону'. Позив смо са задовољством прихватили. Представили смо се 'Играма из Ниша'. Домаћини су нас и остале фолклораше одлично угостили, послужен је гулаш од дивљачи, добро зачињен како и приличи мађарској кухињи, а није изостало ни пробање вина – каже председница скуд-а др. Светлана Пешић.

■ Ј. Недић

Stogodnjak (759)

11. 10. – 18. 10. 1924: zanimljivu priču priča Boško Strika, upravnik 6. zagrebačke pošte i povjerenik gradskog Etnografskog muzeja, koji je nedavno boravio u Srbiji, obilazeći mjesta Prvog srpskog ustanka. Tako je, kaže, dospio do crkve i starog groblja u Topoli. 'Tu sam slučajno otkrio jednu zasutu nadgrobnu ploču. Kad sam očistio zemlju s ploče imao sam što vidjeti; na njoj je, na starom slavjansko-srpskom jeziku bilo ispisano: 'Ovdje počiva raba Božja Poleksija, kći Gospodara Georgija Petrovića, Vrhovnog Vožda srpskoga naroda. Mati im Jelena gospođa. Lepo je sahranila i Stevana dete na desnu stranu 1812. godine, meseca... (nečitljivo)...' Odmah mi je bila jasno da je to grob dvoje Karadordeve djece, umrle nedugo iza rođenja, o čemu se malo znalo...' ispričao je Strika. Sve to kazao je u Oplencu, na audijenciji kod kralja. Toga dana kralj je Striku zadržao na ručku i pritom mu zahvalio na otkriću.

* iznenadna i strahovita noćna oluja uhvatila je nespremnu posadu jednog talijanskog jedrenjaka, na moru kod Dubrovnika. Četiri mornara nestala su valovima, kapetan i njegov pomoćnik uspjeli su održati na koritu broda, a u njegovoj utrobi ostao je zarobljen jedan 16-godišnji član posade. Pred jutro brodolomce na jedrenjaku je ugledala posada jednog broda koji je plovio za Gruž. Vrlo brzo su uspjeli spasiti kapetana i njegovog pomoćnika, ali do 16-godišnjeg dječaka nikako nisu mogli doprijeti, jer je more i dalje bilo nemirno. Stoga su odlučili da jedrenjak otegle do gruške luke gdje se u spašavanje uključilo nekoliko stotina ljudi. Dječak je spašen tek kad je jedrenjak podignut u zrak i na njemu izbušen otvor kroz kojeg se brodolomac, nakon 12-satne agonije, uspio provući i tako se spasiti od sigurne smrti.

* nevjerojatna priča stiže iz Gornjeg Milanovca. Tamo su hajdučki jataci pokrenuli zanimljiv posao – ucijenjene hajduke skrivaju kod sebe, ali uz uvjet da im to bjegunci – dobro plate! Takvu je sudbinu doživio i odbjegli robijaš Dragutin Bojović. Glava mu je bila ucijenjena na 50.000 dinara. On se, međutim, osjećao sigurnim jer je – kako je mislio – bio kod jataka koji mu se kleo na bezuvjetnu odanost. Međutim, ispostavilo se da je jatak čekao da ucjena poraste dvostruko, što se i dogodilo, pa su Bojovićevi dani slobode bili odbrojani. Kad je bjegunac to spoznao pobjegao je iz jatakovе kuće, ali ne zadugo. Jatak ga je, naime, uspio dostići i svezati, a potom ga i predati žandarima, ne zaboravivši reći da mu se novac od ucjene – pošalje na kućnu adresu!

* Slobodu misli, kao najljepšu građansku slobodu i najveću demokratsku tekovinu, kao jamstvo svih političkih i socijalnih akcija novinarski kongres naglasio je svojom rezolucijom o zakonu o štampi i drugim rezolucijama, oštro pritom protestirajući protiv nazadnih odredaba koje su usmjerene protiv slobode javnog mišljenja... samo su neki od naglasaka nedavnog novinarskog kongresa i rezolucija koje su na njemu donesene.

■ Đorđe Ličina

Obrana i zaštita profita

Rat u Ukrajini označio je kraj višedesetljetne politike razoružanja Njemačke, a Rheinmetall postaje ključni igrač u evropskoj obrambenoj industriji, s naglim porastom prihoda i proizvodnje oružja, što mijenja geopolitički pejzaž i obrambene strategije EU-a

DRAGI Andrius, Komisija u kojoj ćemo zajedno služiti bit će pozvana da donosi odluke koje će oblikovati naš Kontinent i našu Uniju u desetljećima koja dolaze. U vremenima velike globalne nestabilnosti i velikih očekivanja Evropljana moramo biti dorasli toj odgovornosti, napisala je 17. rujna predsjednica Evropske komisije URSULA VON DER LEYEN na početku svoga 'pisma misije' bivšem premijeru Litve ANDRIUSU KUBILIUSU. Bivši šef jedne od baltičkih država, koje se od početka ruske invazije na Ukrajinu ubrzano militariziraju, bit će prvi povjerenik Evropske unije za obranu (i svemir) ikada, a Von der Leyen je u nastavku pisma objasnila koji su njegovi zadaci kako bi se realizirao ultimativni cilj stvaranja 'istinske Evropske obrambene unije'.

Jedan od prvih zadataka bit će da u prvih sto dana mandata formulira prijedlog o budućnosti evropske obrane u kojemu će 'identificirati ulagačke potrebe kako bi se evropski obrambeni kapaciteti realizirali u punom spektru putem zajedničkih investicija i time pripremili Uniju i njezine države članice za najekstremnije nepredviđene situacije'. Povjerenik za obranu radit će i na stvaranju 'istinskog jedinstvenog tržišta za obrambene proizvode i usluge', 'poticati zajedničku nabavu evropske opreme' i 'predlagati akcije za smanjenje barijera prekogranične suradnji'. 'Kao što stoji u Draghijevom izvještaju, želim da radite i na povećanju okrupnjavanja potražnje za obrambenom opremom', a 'zajedno s državama članicama i NATO savezom promovirate daljnju standardizaciju i harmonizaciju', napisala je predsjednica Evropske komisije, dodavši da od Kubiliusa očekuje i da 'potiče javno i privatno investiranje u obranu u suradnji s Evropskom investicijskom bankom, drugim financijskim institucijama i privatnim bankama'.

To su neki od zadataka novog evropskog povjerenika za obranu, funkcije od koje se donedavno zaziralo zbog konsenzusa da obrana spada u ekskluzivni djelokrug država članica. Jedino što tom doktrinom nije obuhvaćeno pitanje je evropske obrambene industrije, odnosno industrije oružja. Stoga i novi povjerenik neće imati ulogu u vojnim operacijama, već upravo u koordiniranju industrije, putem mršavog Evropskog obrambenog fonda, teškog osam milijardi eura do 2027. godine, ali još više putem drugih politika kao što je Evropski program obrambene industrije (EDIP), kojim će EU prvi put zajednički financirati nabavu oružja, s predloženim budžetom od najmanje 100 milijardi eura.

Von der Leyen je u pismu spomenula i bivšeg talijanskog premijera i bivšeg predsjednika Evropske središnje banke MARIJA DRAGHIJA, koji je u svom nedavnom izvještaju 'Budućnost evropske konkurentnosti' kao ključan element te konkurentnosti naveo upravo ulaganje u industriju oružja. Stoga ima logike da je mandat evropskog povjerenika za obranu formuliran više kao da je raden za menadžera nego za uobičajenog ministra obrane, a sva je prilika da nije u pitanju samo dojam. Portal Politico, primjerice, prije nekoliko dana objavio je da Andrius Kubilius neće ni biti 'pravi' evropski povjerenik za obranu te da umjesto njega taj posao već radi upravo jedan menadžer s 'puno više novca i moći' od njega. Taj je menadžer, kažu, ARMIN PAPPERGER, glavni izvršni direktor njemačkog oružanog giganta Rheinmetall, čovjek koji je već naveliko sklapao dogovore s državama od Ujedinjenog Kraljevstva do Južne Koreje i Japana, dok je Kubilius još čitao pismo predsjednice Komisije.

Rat u Ukrajini priskrbio je lani Rheinmetallu prihode od 7,2 milijarde eura, a u ovoj godini očekuje se porast na deset milijardi. U prvoj polovici godine kompanija je zabilježila više od 400 milijuna eura profita, a u knjizi narudžbi su ugovori vrijedni preko 48 milijardi eura

Armin Papperger već je godinama vodeći zagovarač veće obrambene potrošne na razini Evrope, štoviše, i sam glasnogovornik kompanije Politicu je rekao da je Rheinmetall 'glavni pokretač konsolidacije evropske obrambene industrije'. Kompanija osnovana 1889. u Düsseldorfu, danas s 34 tisuće zaposlenih, sve donedavno nije naročito kotirala na tržištima dionica, da bi joj se od početka rata u Ukrajini vrijednost uvećala za pet puta, dok ovih dana intenzivno ulazi i na tržište SAD-a.

Papperger se u ožujku 2023. u Kijevu susreo s ukrajinskim predsjednikom VOLODIMIROM ZELENSKIM, koji mu je zahvalio na dotadašnjoj pomoći i dogovorio daljnje 'produbljenje i intenzifikaciju' partnerstva, a nešto manje od godinu dana kasnije Rheinmetall i ukrajinska vlada dogovorili su zajednički projekt proizvodnje šesteroznamenkastog broja artiljerijske municije u postrojenju koje će biti locirano u samoj Ukrajini. Na konferenciji o obnovi Ukrajine koja je održana u Berlinu u lipnju ove godine potpisan je memorandum o razumijevanju koji uključuje i isporuku oklopnih vozila Lynx do kraja godine, te u bliskoj budućnosti i proizvodnju tih vozila u Ukrajini.

Rat u Ukrajini priskrbio je prošle godine Rheinmetallu prihode od 7,2 milijarde eura, a u ovoj godini očekuje se daljnji porast na deset milijardi. U prvoj polovici ove godine kompanija je zabilježila više od 400 milijuna eura profita, a u knjizi narudžbi zapisani su ugovori vrijedni preko 48 milijardi eura. Uloga Rheinmetalla u naoružavanju Ukrajine toliko je ključna da je u srpnju američki CNN, citirajući 'neimenovane zapadne izvore', objavio da je ruska vlada na Pappergera planirala atentat. Osim od vlade Ukrajine, Rheinmetall je uzeo i najveći dio kolača namijenjenog modernizaciji njemačke vojske, čak trećinu od 100 milijardi eura koje je kancelar OLAF SCHOLZ prvi put spomenuo u svom čuvenom 'Zeitenwende' govoru u Bundestagu krajem veljače 2022., najavljujući povijesni preokret u vanjskoj i obrambenoj politici Njemačke. U lipnju je kompanija s njemačkom vladom potpisala najveći dosad ugovor vrijedan 8,5 milijardi eura za opskrbu obrambenih snaga municijom, a nešto kasnije i onaj težak 3,5 milijarde za proizvodnju 6.500 oklopnih vozila.

UVELJAČI je u Unterluessu u Donjoj Saskoj svečano otvoreno gradilište nove, 300 milijuna eura vrijedne tvornice Rheinmetalla sa čijih bi traka 2025. trebalo biti izbačeno 50 tisuća artiljerijskih granata, s planom da se u idućim godinama proizvodnja poveća na 200 tisuća. Nakon što je održao govor u kojemu je konstatirao kako 'ne živimo u vremenima mira', kancelar Scholz potom je, zajedno s ministrom obrane, premijerkom Danske i Arminom Pappergerom, zabio lopatu u tlo šumovitog parka prirode na kojemu će izniknuti tvornica oružja. Mjesec dana kasnije, komentirajući izgradnju tvornice, vicekancelar i ministar ekonomije ROBERT HABECK iz stranke zelenih rekao je da se Njemačka 'ne može vječno oslanjati na Amerikance da plate račun svaki put kada treba pribaviti nužne materijale'. No kako je u svibnju objavio tabloid Bild, eksplozivno ulaganje u vojne kapacitete u idućim godinama sused će se s problemom manjka vojnika, kojih Bundeswehr trenutno ima 180 tisuća, barem 20 tisuća manje nego što će ih biti potrebno. Ministar obrane BORIS PISTORIUS rekao je stoga da vlada razmatra različite modele kako doskočiti tom problemu, a jedan od njih je uvođenje vojnog roka. S

Njemačka je prošle godine bila sedma država svijeta po ulaganju u vojsku i druga u Evropi nakon Ujedinjenog Kraljevstva. Potrošila je više od 60 milijardi eura, što je dva i pol puta više od prosječne potrošnje u periodu između 1953. i 2023.

Armin Papperger, Mette Frederiksen, Olaf Scholz i Boris Pistorius polažu kamen temeljac za novu Rheinmetallovu tvornicu u Unterluessu (Foto: Philipp Schulze/DPA/PIXSELL)

idejom se složio i Armin Papperger, koji je Bildu tada rekao da bi 'obavezna vojna služba imala pozitivan učinak na spremnost (naše) nacionalne obrane'.

Osim širenja proizvodnje u zemlji i inozemstvu, Rheinmetall je 2022. obavio akviziciju španjolske tvornice Expal, čime je postao najveći proizvođač granata u Evropi. O širenju proizvodnje intenzivno pregovara i s nizom Njemačkoj susjednih država, naročito onima baltičkima iz kojih dolazi povjerenik za obranu Kubilius, ali i dalje, sve do Južnoafričke Republike i Australije. Prema statistikama NATO saveza prošle su godine sve tri baltičke države premašile obavezu ulaganja u naoružanje od minimalnih dva posto BDP-a, a upravo u Kubiliusovoj Litvi Rheinmetall gradi centar za logističku podršku vozilima koje će isporučivati Ukrajini. U lipnju je kompanija s vladom te zemlje dogovorila i izgradnju tvornice granata.

Tijekom vrtoglavo produktivnog prošlog ljeta, Rheinmetall je potpisao ugovor i s talijanskom kompanijom Leonardo za proizvodnju tenkova, a taj dogovor je CEO Leonarda ROBERTO CINGOLANI prokomentirao konstatacijom da taj ugovor 'predstavlja fundamentalan doprinos kreiranju evropskog obrambenog prostora'. Malo nakon toga, u kolovozu, objavljeno je i da Rheinmetall kupuje američkog proizvođača dijelova za vojna vozila Loc Performance, u akviziciji teškoj skoro milijardu dolara. Financial Times objavio je da će združene

kompanije potencijalno dobiti 60 milijardi dolara narudžbi za američku vojsku, s obzirom na to da se s još samo jednom natječu u utrci za razvoj novog oklopnog vozila koje će zamijeniti dosadašnjeg Bradleyja, čijih je 89 primjeraka kupila Hrvatska. Rheinmetallu se preko bare smiješi i ugovor za proizvodnju vojnih kamiona u vrijednosti od 16 milijardi dolara.

Uz Ukrajinu, Evropska unija je i drugi najveći opskrbljivač Izraela oružjem, a najveći evropski opskrbljivač upravo je Njemačka. U prošloj godini, uglavnom nakon Hamasovog napada u listopadu, Njemačka je izvoz oružja u Izrael povećala za deset puta u odnosu na godinu ranije (326,5 milijuna eura), a među prodanim oružjem su i Rheinmetallove haubice koje izraelska vojska koristi u Gazi. Prema podacima Transnacionalnog instituta iz Amsterdama od oko pola milijarde eura kojim evropski građani putem subvencija industriji financiraju izraelski genocid u Gazi, najveći dio, oko 170 milijuna eura, dobio je upravo Rheinmetall. Sve u svemu, nezabilježen rast njemačkog proizvođača oružja i uloga njezinog CEO-a kao neformalnog ministra obrane Evropske unije zorno svjedoče o definitivnom kraju višedesetljetne politike razoružanja Njemačke, a time i Evrope. Ta je politika započela nakon Drugog svjetskog rata, a nakon pada Berlinskog zida 1989. godine potrošnja na obranu nastavila se smanjivati, prema jednoj studiji Fondacije Friedrich Ebert za još oko 60 posto. Od gotovo 300 tisuća poslova u industriji ostala je samo trećina, a korporacije poput Rheinmetalla selile su proizvodnju u inozemstvo, dijelom i zato da bi izbjegle njemačke restrikcije na izvoz oružja.

Sve donedavne vlade, i konzervativne i socijaldemokratske, držale su se konsenzusa, da bi se ta politika preko noći preokrenula nakon invazije Rusije na Ukrajinu. Uz stranke establišmenta na militaristički vlak brzo su se ukrcali i zeleni, iz čijih su redova i sadašnji ministar ekonomije i ministrica vanjskih poslova, sektora koji su tijesno povezani s industrijom oružja. Njemačka je prošle godine bila sedma država svijeta po ulaganju u vojsku i druga u Evropi nakon Ujedinjenog Kraljevstva. Potrošila je više od 60 milijardi eura, što je dva i pol puta više od prosječne potrošnje u periodu između 1953. i 2023. godine. ■

Andrius Kubilius (Foto: Wikimedia Commons)

JUSEF ALHELU

Čitav palestinski narod se kažnjava zbog napada Hamasa

Nova generacija mladih u Gazi zapravo nije ni glasala za Hamas. Ne podupire čitava populacija Gaze Hamas. A i nije baš da imaju izbora. Palestinske vlasti nisu prisutne. Međunarodnim snagama nije dopušten ulazak u Gazu. Čak i kad Palestinci prosvjeduju i odupiru se mirno i nenasilno, Izrael nastavlja svoju politiku

JUSEF ALHELU je palestinski novinar i politički analitičar baziran u Londonu. Rođen je u Gazi, u kojoj još uvijek živi većina njegove obitelji. Od 2007. radi kao dopisnik i izvjestitelj za razne međunarodne medije, među kojima su Real News Network, BBC i Electronic Intifada. Iz Gaze je izvještavao tijekom rata 2008. i 2012., a o Gazi svakodnevno piše i danas, kako u različitim medijima, tako i na Instagram profilu na kojem ga prati milijun ljudi. Za ovaj se razgovor nalazimo u Zagrebu – Alhelu je na malu medijsku turneju Balkanom krenuo u želji da o Gazi govori svima koji ga žele čuti.

Iz Gaze i o Gazi izvještavate skoro 20 godina. Što se kroz to vrijeme promijenilo, što je ostalo isto?

U Gazi sam rođen, u Gazi sam prvo radio kao novinar, izvještavao sam tijekom prvog i drugog rata (2008. i 2012.). Imao sam dovoljno sreće da sam kasnije dobio stipendiju na Sveučilištu u Oxfordu, mogao otići u inozemstvo i baviti se dalje novinarstvom. Kad razgovaramo o tome što je isto, a što se promijenilo, sad mogu reći da mi raniji izraelski ratovi djeluju kao šala u usporedbi s ovim najnovijim. Isto je to da Izrael još uvijek okupira Gazu, unatoč tome što tvrde da su povukli svoje snage iz Gaze još 2005. godine. Gaza je veliki zatvor, nemamo ni morsknu ni zračnu luku, potpuno smo odsječeni od svijeta. Izrael i dalje kontrolira Gazu iz zraka, s mora, sa zemlje. I dalje u Gazi koristimo izraelsku valutu, šekel. Izrael kontrolira internet, struju, vodu, sve resurse.

S vremena na vrijeme Izrael je provodio nove invazije, ratove pod izlikom samoo-

brane, ciljajući na pokrete otpora, posebno na Hamas. U svakom ratu koriste različita oružja, Gaza je postala laboratorij za vojne kompanije. Dvije trećine stanovništva u Gazi izvorno su izbjeglice ili potomci izbjeglica koji se žude vratiti na svoju zemlju. Gazu se smatra glavnim gradom palestinskog otpora upravo zbog te migracije. Polovica stanovništva su mladi ljudi, a oni su u posljednjih 20 godina oko sebe vidjeli samo nasilje i destrukciju. Gaza je bila pod

Više od 65 posto kuća i zgrada Gaze je uništeno. Ljudi su zatim i na jugu više puta tjerani da se ponovno evakuiraju. Otišli su u Rafu, pa iz Rafe u Han Junis, pa u Deir Al Balah itd. Sve to kretanje događa se unutar istih 40 kilometara, a nigdje nema sigurnog mjesta

teškom opsadom, okupacija je ciljala na sve ljude podjednako. I obala Gaze je pod opsadom, čak su i ribari mete. Možete zamisliti psihološki učinak svega toga. Izrael budućnost Palestinaca čini sumornom, pokušava ih do kraja istjerati s njihove zemlje. Najnoviji napor u tom smjeru dio su etničkog čišćenja koje Izrael provodi još od 1948. godine, i zasad su svakako najintenzivniji i najstrašniji.

Sve je uništeno

Najmanje 42 tisuće ljudi ubijeno je, a oko sto tisuća ranjeno u Gazi u posljednjih godinu dana, a to su konzervativne procjene. Većina infrastrukture je uništena, kronični je nedostatak bazičnih resursa, ljudi gladuju. Većina stanovništva trenutno je stjerana na 12 posto teritorija Pojasa Gaze, a nedavno je izraelska vojska (IDF) izdala nove naredbe za evakuaciju na sjeveru pojasa. Kako se provode te evakuacije i kako biste vi opisali stanje u Gazi?

Kada je započeo ovaj genocidni rat, Izrael je izdao neke naredbe za evakuaciju stanovnika na sjeveru, tjerao ljude da se evakuiraju na jug. Oni koji su otišli na jug sada se ne mogu vratiti svojim kućama. Ali svejedno, nemaju se ni čemu vratiti jer tih kuća više nema. Sve je uništeno. Više od 65 posto kuća i zgrada Gaze je uništeno. Ljudi su zatim i na jugu više puta tjerani da se ponovno evakuiraju. Otišli su u Rafu, pa iz Rafe u Han Junis, pa iz Han Junisa u Deir Al Balah i tako dalje. Dok su se evakuirali, mnogi od njih su ubijeni. Po njima su Izraelci pucali i granatirali ih. Dakle, to je u najmanju ruku

vrlo ponižavajuće putovanje. Sve to kretanje događa se unutar istih 40 kilometara, a nigdje nema sigurnog mjesta. Gaza nema bunkera, nema utvrđenih zgrada, nema skloništa. Ljudi su raseljeni u improviziranim izbjegličkim kampovima, šatorima. To ih ne štiti ni od vrućine, ni od zime, ni od bombi. U više su navrata bombe teške tonu bačene na civile u šatorima. Ti ljudi nisu samo ubijeni, njihova su tijela doslovno isparila od takvih udara.

Govorili ste već u intervjuima kako se radi o kolektivnom kažnjavanju čitavog palestinskog naroda.

Da, čitav narod kažnjava se zbog napada Hamasa 7. oktobra, a nova generacija mladih u Gazi zapravo nije ni glasala za Hamas. Ne podupire čitava populacija Gaze Hamas. A i nije baš da imaju izbora. Nema alternative. Palestinske vlasti nisu prisutne. Međunarodnim snagama nije dopušten ulazak u Gazu. Čak i kad Palestinci prosvjeduju i odupiru se mirno i nenasilno, Izrael nastavlja svoju politiku. Izrael ne dopušta uspostavu palestinske države, ne daje prostor za dijalog. Tijekom ovog genocida ubijene su i stotine civila na Zapadnoj obali, a napadi židovskih doseljenika su se povećali. Ubrzalo se i širenje ilegalnih židovskih naselja. U izraelskim je zatvorima sada oko 12 tisuća palestinskih političkih zatvorenika, među kojima je najmanje 300 djece. To su također taoci koje Izrael drži, drži ih bez konkretnih optužbi, bez suđenja. Izraelska vlada provodi viziju koju ima odavno, a ta je istjerati, uništiti Palestine. Povijest nije započela 7. oktobra, ljudi su patili i pate zbog kolonijalizma, okupacije i masovnog ubijanja proteklih 76

godina. I sve se to i dalje odvija pod izlikom izraelske samoobrane.

O izraelskom pravu da se brani i dalje slušamo u mejnstrim medijima, kako američkim i britanskim, tako i hrvatskim. Kako ocjenjujete izvještavanje medija o Gazi i Palestini općenito?

Znamo da su zapadni mediji prije bili pristrani i jako skloni Izraelu, ali porastom utjecaja društvenih mreža ne mogu baš ignorirati patnju Palestinaca. Tisuće i tisuće užasnih videa ubijene palestinske djece i masakriranih civila sada cirkulira svijetom putem mreža. Građani i novinari na društvenim mrežama ipak su prisilili dio mejnstrim medija da mijenjaju način na koji izvještavaju o Palestini, zato što će s vremenom izgubiti na kredibilitetu ako ne uključuju palestinski narativ. Postoje i mediji poput Al Jazeera, koji su svijetao primjer za cijeli svijet, uvjerljivo dosljedni i vjerodostojni. Nažalost, iako pružaju neke mogućnosti, društvene mreže također cenzuriraju svaki sadržaj koji zagovara palestinska prava. Ja primjerice imam milijun pratitelja, a trebao bih imati najmanje deset milijuna, ali ne mogu doći do tog broja zbog ograničenja i cenzure koju nameće algoritam. S druge strane, izraelski vojnici, plaćenici iz različitih dijelova svijeta, dijele snimke svojih zločina na društvenim mrežama i njihovi računi ostaju necenzurirani, za njih nema ograničenja. To jasno pokazuje pristranost i licemjerje i u toj domeni.

Najmanje 175 novinara i novinarki ubijeno je u Gazi od 7. oktobra, prema pro-

cjenama Palestinskog ministarstva zdravlja. Posljednja žrtva je 19-godišnji Hasan Hamad, kojemu su izraelski vojnici više puta prijetili smrću zbog njegovog novinarskog rada. Kao što ste i sami rekli, novinarima iz Gaze, posebno onima koji svakodnevno objavljuju na društvenim mrežama, dugujemo detaljno dokumentiranje genocida. Kakve sve borbe vode vaši kolege u Gazi?

Toliko je novinara ubijeno u Gazi u samo godinu dana, više nego u posljednjih trideset godina bilo kojeg rata na svijetu. Komitet za zaštitu novinara navodi da se radi o najsmrtonosnijem sukobu za novinare od 1992. godine, kada su počeli voditi evidencije. Postoji toliko stvari koje jednostavno ne bismo nikad doznali da nije novinara iz Gaze koji stalno riskiraju živote i nastavljaju izvještavati. Općenito, živjeti u Gazi je rizik svakoga dana za svakoga, ubija se civile, liječnike, humanitarne aktiviste, međunarodno osoblje. Ali novinari su dodatno izloženi i dodatno ih se progoni, kao opravdanje za njihova ubojstva navodi se da blisko surađuju s Hamasom, što su laži i tim smo lažima svi već zasićeni.

Međunarodna zavjera šutnje

O svemu ovome pričamo u Hrvatskoj. Kako vidite europsku odgovornost oko genocida u Gazi? Što su europske zemlje trebale učiniti, što trebaju dalje činiti?

EU ima važnu ulogu jer američka administracija nije uspjela biti pošten mirovni posrednik. Nisu ozbiljno pritisluli Izraelce.

Dakle, EU se treba zalagati za prekid vatre, ali i za kraj okupacije. EU se treba zalagati za odgovornost, za kažnjivost. Izrael je napadao bolnice, škole, groblja. Izraelski vojnici su silovali žene, ponižavali i izgladnjivali civile. Jedina stvar koju još nisu napravili je bacanje nuklearne bombe na Gazu, sve drugo je učinjeno. Bilo koja zemlja sada može pokušati učiniti to što Izrael radi u Gazi i pravdati se da je Izraelu pred očima svih nas bilo dopušteno da to učini. Palestinci se smiju kada netko spomene međunarodno pravo. Ljudi koji su studirali međunarodno pravo sada spaljuju knjige jer su iznevjereni. Kažu da je UN laž, da je sve laž. Svijet nas je iznevjerio. Postoji međunarodna zavjera šutnje. Imam obitelj u Gazi, osjećam se krivim dok jedem, osjećam se krivim jer sam na sigurnom, osjećam se sebično. Idem u kolo i ponavljam da se Palestinci samo žele odmoriti od sveg ovog nasilja.

Sve što Izrael mora učiniti jest prekinuti okupaciju. U tome mogu pomoći i europski građani. Važno je vršiti pritisak na političare i vlade, zahtijevati bojkot, nametanje sankcija i prestanak izvoza oružja Izraelu. A čuo sam da su oružje izvozile i Hrvatska i Srbija. Znam da su ljudi zauzeti svojim životima, znam da će se pravdati da nemaju kulturu prosvjedovanja, ali barem bismo trebali razvijati neku vrstu suosjećanja. Učite o palestinskoj kulturi, zovite Palestince da surađuju s vama, povežite sveučilišta, informirajte se, organizirajte. Drago mi je da su ljudi u Hrvatskoj počeli pomalo educirati sami sebe, i mislim da će nova generacija nekako pomoći promijeniti narativ. Ako išta, barem vjerujem da će djeca ove generacije za 20 godina pitati svoje roditelje zašto nisu ništa učinili da spriječe ovaj genocid.

Izrael sve intenzivnije napada i na novom-starom frontu u Libanonu. Nismo proroci, ali što mislite, kako će se situacija dalje odvijati, pošto puno toga u skorije doba ovisi o unutarnjim američkim i izraelskim političkim preslagivanjima?

Da, u Libanonu se sada koriste iste taktike kao u Gazi, naredbe za evakuacije, bombardiranje, razaranje, ubijanje civila, liječnika, novinara. Na snazi je i dalje izraelska nekažnjivost, potpuna nekažnjivost. Mislim da su Amerikanci shvatili da Izrael gubi vrijeme, da samo ubijaju civile bez ikakvog političkog progressa. To je neodrživo, ali može potrajati još neko vrijeme. Promjena bi mogla doći s izborima u SAD-u, moguće je da će američka administracija tada početi gurati prema prekidu vatre. Što se izraelskog društva tiče, ono mora zaustaviti krvoproliće, mora shvatiti da Palestinci nisu kolateralne žrtve, da nisu brojevi. Ovi zločini će samo stvoriti više mržnje, više bijesa. Način na koji Izrael vodi politiku je strateški stvarno naopak, dugoročno poguban za izraelsko društvo. Izrael je svojom politikom stvorio na desetke tisuća novih boraca među Palestincima, a to Židove ne čini sigurnijima i zapravo dovodi do porasta antisemitizma. Izraelsko društvo trpi i ekonomske posljedice ovog rata, i postoji šansa da NETANJAHU bude svrgnut, prisiljen odstupati sa svoje pozicije u nadolazećim mjesecima. To bi bio prvi korak prema miru. A prava sloboda dolazi tek s prestankom okupacije i pritom se vraćam na globalnu solidarnost, na daljnju zajedničku borbu. Nitko od nas nije slobodan dok Palestinci nisu slobodni. ■

INTERNACIONALA

Odlazak posljednjeg heroja

Vojvodanski partizan i političar Petar Matić Dule (1920. – 1924.) bio je posljednji od 1.322 jugoslavenska narodna heroja. Od njega i njegovih suboraca potiče poznata parola ‘ni zrno žita okupatoru’

SA tačno 104 godine i tri meseca preminuo je PETAR MATIĆ znan kao DULE, i tako zaključao vrata živih narodnih heroja i heroina Jugoslavije. Orden koji, nažalost, nije poneo sa sobom u zemlju jer mu je za vreme MILOŠEVIĆEVE vlasti ukraden, baš kao i ostalo ordenje. Simbolično, umro je 4. oktobra, dan pre nego se obeležava dan rušenja Miloševića sa vlasti. Simbolično jer nije dočekao da taj 5. oktobar bude prekretnica u politici Srbije, ali i Vojvodine koja je stranputicom nacionalizma krenula na isti taj datum, nakon ‘jogurt revolucije’, 1988.

U zvaničnoj biografiji stoji da je rođen u sremskom gradiću Irigu i to 7. jula 1920., a članom KPJ postaje u junu 1940. godine. Ono sa čim se te biografije ne bave jesu detalji, a o njima je autoru ove kratke priče pričao upravo Dule Matić, u sklopu zajedničkog zadatka sa Savezom antifašista Srbije – snimanja razgovora s prvoborcima i prvoborkinjama kako bi sećanje na njih ostalo i nakon smrti. Dule priznaje da se politički angažovao pre ulaska u Partiju, zahvaljujući svom ocu i delu porodice koji su bili protiv aktuelnog političkog režima. ‘Mi smo prvo, 1937., osnovali radnički fudbalski klub. To je dovelo do nečega neočekivanog – da su na naše utakmice dolazili seljaci, ne toliko zato što su bili zainteresovani za sport, nego kao neka vrsta demonstracije političke podrške’, prisećao se Dule. On je bio sekretar kluba, a kao drugu oblast svog političkog delovanja naveo je zadružnu

omladinu na čijem čelu je bio. Nezadovoljni izbornim rezultatima i pobedom režima 1938. godine organizuju demonstracije koje je ugušila novosadska specijalna policija. Dule je dobio dojavu da će biti uhapšen zbog čega beži i to je pamtio kao krštenje za sve što je usledilo.

Nakon aprilskog rata 1941. Matić je kao sekretar Mesnog komiteta, a potom i sekretar Sreskog komiteta KPJ za Irig pripremao ustanak. U Iriškoj partizanskoj četi prvi je politički komesar, a 1942. za vreme neprijateljske ofanzive na Frušku goru biva ranjen u nogu. Matić je tokom 1943. komandovao brigadom koja je u jeku borbi prebacila u istočnu Bosnu 1.000 dobrovoljaca iz Srema i 100 seljačkih kola punih hrane, odeće i sanitetskog materijala po čemu je VELJKO BULAJIĆ snimio ‘Veliki transport’. Učestvovao je u oslobađanju Bijeljine i u pokušaju oslobađanja Brčkog. Na Bulajićev film Dule je imao sitnih zamerki. ‘Osnova je realna, a umetnički deo je obogaćenje i prilagodavanje filmskim principima. Možda je najdrastičnije to da su oni u filmu u Savi bili sa kamama, ali kame nismo imali’, rekao nam je. U borbama brigade sa Nemcima na Fruškoj gori, 17. jula 1944. godine, biva ranjen u grudi i ubrzo prebačen u Italiju na lečenje, a nakon toga i na Vis na koji je došao brodom, iako je mogao avionom. ‘Hteo sam da vidim more’, objasnio nam je.

Bio je komadant Šeste vojvodanske brigade koja je učestvovala u oslobađanju Beograda. Usledio je period školovanja, dužnosti u JNA, kao i politički angažman. Bio je narodni poslanik Skupštine Srbije i narodne Skupštine, dok je od 1982. do 1986. bio i član Predsedništva CK SKJ. Zbog sukoba sa rukovodstvom SR Srbije 1988. godine izlazi iz Partije. Bio je nosilac brojnih ordena. Izdvajamo Partizansku spomenicu, Orden

jugoslovenske zvezde s lentom, a ordenom Narodnog heroja odlikovan je 20. decembra 1951. godine. Svi ordeni su mu ukradeni, a zbog sukoba sa rukovodstvom SDB je čak tražio da mu se uzme ordenje, da ga se uhapsi, rekao je. Na kraju su ukradeni. ‘U moj stan su dolazili ili lopovi ili policija. Nisu ništa odneli sem dva pištolja, a onda je moja supruga uzela moja dokumenta i sva odlikovanja i odnela u Arandelovac i to je sakriveno dosta dobro. Sva ta odlikovanja su ukradena. Nekoliko meseci je policija držala stražu oko vikendice, ali to je bio izgovor. Sva su odlikovanja odneta. Informisao sam policiju i nikad nisam dobio informaciju šta se sa tim desilo’, ispričao je Matić. Za kraj napominjemo da poznata parola ‘ni zrno žita okupatoru’ dolazi upravo od Duleta i njegovih saboraca jer su palili višak žita i pšenice.

■ Dejan Kožul

Izborni cugcvang u BiH

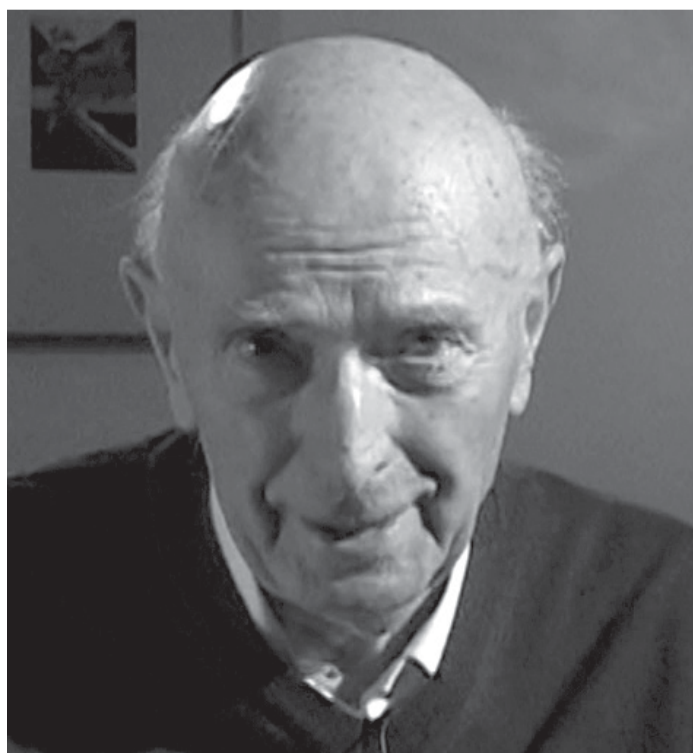
UTUROBNOJ atmosferi dva dana nakon katastrofalnih poplava, i uz izlaznost manju od 50 posto, u nedjelju, 6. oktobra, održani su lokalni izbori u Bosni i Hercegovini. Birali su se gradonačelnici, načelnici općina i vijećnici u općinskim i gradskim vijećima u Federaciji BiH, odnosno odbornici u skupštinama opština u Republici Srpskoj, kao i zastupnici u Skupštinu Brčko distrikta. U Jablanici, Konjicu, Kiseljaku, Kreševu i na tri biračka mjesta u Fojnici izbori su odgođeni zbog poplava. Na izborima za načelnike natjecalo se ukupno 87 političkih subjekata i 386 kandidata, dok je na listama za gradska i općinska vijeća, te skupštinu Brčko distrikta ponudeno 262 politička subjekta i 25.703 kandidata. Centralna izborna komisija zabilježila je 3.400.204 registrirana birača s pravom glasa. Nakon što su objavljeni prvi nepotpuni podaci, po starom dobrom običaju, svi su proglasili pobjedu, potencirajući mjesta na kojima su ostvarili dobre rezultate, i skrivajući ono što su izgubili. Na izborima u BiH pitanje pobjednika i gubitnika je uvijek relativno, a rezultati su posljedica svojevrsnog, šahovskim terminom rečeno cugcvanga (*zugzwang*), odnosno pozicije iznude u kojoj je igrač koji vodi prisiljen da svakim slijedećim potezom pogoršava svoju situaciju, koja neminovno završava porazom. Slično tome, političke stranke u BiH, nakon izbora, često se nalaze u situaciji u kojoj su prisiljene na koalicije, koje uglavnom nisu u skladu s njihovim programskim ciljevima, ali su matematički nužne za formiranje vlasti.

Pravilnije je govoriti o relativnim pobjednicima, odnosno gubitnicima, mada je najpreciznije reći da su i na ovim izborima pobjedu odnijele nacionalne stranke. Riječima predsjednika RS-a i SNSD-a MILORADA DODIKA – ili možda izreci iz stripa Alan Ford – ‘Banju Luku nismo izgubili, ali je nismo ni dobili.’ Na čelu Banje Luke ostao je dosadaš-

nji gradonačelnik DRAŠKO STANIVUKOVIĆ iz PDP-a, koji je konkurenciju porazio osvojivši više glasova nego svi ostali zajedno. Međutim, u ostatku entiteta RS, Dodikov SNSD nastavio je dominirati, osvojivši najviše načelničkih mandata u 46 ili možda 47 lokalnih zajednica, dok su bastioni oporbe, poput Bijeljine, Teslića i još desetak manjih mjesta, ostali u rukama SDS-a. Po jednog načelnika u manjim mjestima će imati Ujedinjena Srpska, Demos, SRS i SP. Na sličan način, SDA je s izuzetkom Vogošće pometena u Sarajevu, dok je u ostatku Federacije zabilježila blagi porast, naročito u manjim i ruralnim sredinama. Prema dosad dostupnim podacima, SDA će postaviti načelnike u 31 općini, ali uglavnom u manjim gradovima, poput Bužima, Kaknja, Kalesije, Visokog, Busovače, Jajca itd. Možda najupečatljiviju pobjedu pod zastavom SDA-a osvojio je IBRO BERILO reizborom za načelnika Trnova, iako se već mjesecima nalazi u pritvoru zbog teških optužbi za korupciju. U Srebrenici je nadmoćno pobijedio kandidat SNSD-a MILOŠ VUČIĆ, prevashodno zahvaljujući golemom prilivu birača iz Srbije, koji su na dan izbora masovno prelazili granicu i glasali u općini u kojoj inače ne žive.

Ni u Hercegovini nije bilo većih iznenađenja, s obzirom na to da je HDZ BiH nastavio svoju dominaciju, koja se ogleda i u činjenici da je u nekoliko općina njihov kandidat bio i jedini, osvojivši ukupno 17 općina, uključujući Orašje, Livno, Posušje, Široki Brijeg, Ljubuški, Čitluk, Čaplinju, Neum, i Stolac. U Mostaru je HDZ-ova koalicija prema dosad objavljenim podacima osvojila 42 posto glasova, a Tomislavgrad je pripao Hrvatskom nacionalnom pomaku. SDP je ostao jak u tradicionalno lijevo orijentiranoj Tuzli, a imat će načelnike u još pet općina, uključujući sarajevske Stari grad i Novo Sarajevo, u kojem je tijesnu pobjedu odnijela dosadašnja gradonačelnica Sarajeva BENJAMINA KARIĆ. Sarajevski gradonačelnik naknadno se bira u Gradskom vijeću. Stranka Narod i pravda osvojila je Ilijaš i Ilidžu, dok je načelnik Novog grada, najmnogoljudnije sarajevske općine, ostao predsjednik SBiH SEMIR EFENDIĆ, a SRĐAN MANDIĆ iz Naše stranke zadržao je načelničku poziciju u Općini Centar. Drugim riječima, Sarajevo većinski ostaje u rukama takozvane ‘Trojke’, odnosno saveza SDP-NS-NiP, koja zajedno sa HDZ-om BiH drži vlast na državnoj (plus SNSD i sateliti) i razini Federacije BiH, dok je SDA u oporbi. Među najvećim gubitnicima je NiP ELMEDINA DINE KONAKOVIĆA, koji je zabilježio velik pad u odnosu na prošle izbore, osvojivši više nego dvostruko manje glasova. A najveći gubitnik je DF Željka Komšića, koji nije uspio osvojiti niti jednu načelničku poziciju, potpuno krahiravši i na izborima za općinske vijećnike pa će na lokalnim razinama nastaviti egzistirati kao beznačajan politički faktor. Uspjeh ‘Trojke’ u Sarajevu, ali i rast SDA-a u ostatku Federacije vjerno odslikavaju podjelu u glasačkom tijelu, naročito između urbanih i ruralnih sredina, koja sugerira da će politički pejzaž u FBiH i dalje biti fragmentiran, sa snažnim utjecajem lokalnih specifičnosti. Dominacija Dodikovog SNSD-a u RS-u nagovještava nastavak dosadašnje politike konfrontacije i blokada, što sveukupno za Bosnu i Hercegovinu i dalje znači više istoga. Drugim riječima – cugcvang, pa ko koga zajebe.

■ Eldin Hadžović

Matić je nakon Miloševićevog uspona napustio Savez komunista (Foto: Dejan Kožul)

Ekstremni nastavak makronizma

Barnierova vlada preživjela je glasanje o nepovjerenju. Premijer kojeg je Macron nametnuo kao najveći problem ističe dugove i deficit, ali stvarni Damoklov mač ovisnost je o ekstremnoj desnici

SAMO dva tjedna nakon preuzimanja vlasti, nova francuska vlada premijera MICHELA BARNIERA preživjela je 8. listopada izglasavanje nepovjerenja u parlamentu, koje je na dnevni red stavila ljevičarska koalicija Novi narodni front (NFP), inače i pobjednica izbora održanih početkom ljeta. Prijedlog je dobio samo 197 od potrebnih 289 glasova, a ključnu ulogu odigrali su zastupnici ekstremno desnog Nacionalnog okupljanja (RN), čijih se 125 zastupnika suzdržalo od glasanja kako bi novoj vladi 'dali šansu'. Takav ishod

francuskoj je vladi ujedno dao zeleno svjetlo da se uhvati ukoštac s trenutno najvećim problemom, donošenjem proračuna kojim će pokušati smanjiti dug zbog kojega je Francuska dobila formalnu packu Evropske unije. U inauguracijskom govoru novi ministar financija ANTOINE ARMAND predstavio je proračun najavivši da će on biti 'u skladu s EU pravilima'. To znači da će se njime putem smanjenja državne potrošnje i uvođenja novih poreza pokušati smanjiti državni deficit i nacionalni dug. 'Damoklov mač koji nam visi iznad glava naš je kolosalni dug', rekao je Barnier zastupnicima u obraćanju parlamentu 1. listopada, osvrćući se na činjenicu da je

Većina Francuza misli da Vlada neće izdržati do kraja mandata
(Foto: IMAGO/Andrea Savorani Neri/ImagoStock&People)

uoči prijevremenih izbora u lipnju Francuska od Evropske komisije dobila direktivu da započne proceduru za smanjenje prekomjernog duga zbog prekoračenja maksimalnog deficita od tri posto. Deficit je ove godine bio veći od šest posto, a nova ga vlada uz pomoć povećanja proračuna za 60-ak milijardi eura u idućoj godini planira smanjiti na pet, a onda i na tri posto 2029. godine. Barnier je rekao i da će se 40 milijardi eura namaknuti reduciranjem javne potrošnje, a 20 milijardi dodatnim opozivanjem korporativnog sektora i najbogatijih pojedinaca. Izlažući program nove vlade, kao dio mjera za dekarbonizaciju energetskog sektora najavio je ulaganja u nova nuklearna postrojenja, kao i nove pregovore sa sindikatima o reformi mirovinskog sustava. Rekao je da nema namjeru opozvati zakon kojim je prošle godine predsjednik države EMMANUEL MACRON podigao dob za umirovljenje sa 62 na 64 godine, te najavio podizanje minimalne plaće za dva posto i mjere za suzbijanje rasizma i antisemitizma. Za daljnje jačanje represivnog sustava 'na ulicama i na granicama' bit će pak zadužen novi ministar unutarnjih poslova, tvrdolinijaš BRUNO RETAILLEAU iz redova Republikanaca, stranke koja je na izborima osvojila manje od šest posto glasova. Također pripadnika Republikanaca Barniera, koji je obnašao niz visokih dužnosti i u Francuskoj i u Evropskoj uniji, Macron je postavio za premijera 21. rujna unatoč tome što je najviše glasova dobila koalicija NFP predvođena Nepokorenim Francuskom JEAN-LUCA MÉLENCHONA. Nizom proceduralnih manevara i uz glasove saveznika, ali i prešutnu podršku ekstremno desnog Nacionalnog okupljanja, Macron je prvo odbio imenovati (umjerenu) kandidatkinju NFP-a LUCIE CASTETS, a potom na vlast instalirao manjinsku vladu izbornih gubitnika kojom je, kako je Mélenchon rekao, osigurao 'nastavak makronizma'. Poručujući da želi da nova administracija bude 'vlada jedinstva', Macron se istovremeno mučio pronaći ministre, od kojih su mnogi neiskusni ili su obnašali samo lokalnu vlast, dok je jedini član kabineta koji nije desničar ministar pravosuđa, (bivši) socijalist DIDIER MIGAUD. Budući da opozicija ima većinu u parlamentu, nova francuska vlada može pasti na bilo kojem zakonskom prijedlogu, pa tako i onom o proračunu, a rekordna izlaznost i rezultati izbora pokazali su da većina Francuza želi razlaz s politikama makronizma. Također, u anketi provedenoj sredinom rujna samo 52 posto ispitanih bili su zadovoljni Macronovim izborom premijera, a čak 74 posto ispitanih rekli su i da Barnier neće izdržati do kraja mandata.

■ Tena Erceg

PERSONA NON CROATA

Foto: Newscom

Kanadsko-američki računalni i kognitivni znanstvenik te kognitivni psiholog GEOFFREY HINTON dobitnik je ovogodišnje Nobelove nagrade za fiziku, zajedno s američkim fizičarom JOHNOM HOPFIELDOM. Pionirski rad dvojice znanstvenika započeo je 1980-ih te polazeći od neuronskih mreža i statistika položio temelje modernoj umjetnoj inteligenciji, omogućavajući razvoj točnog računalnog jezičnog prevođenja, tehnologije za facijalno prepoznavanje i chatbotova umjetne inteligencije poput Chat gpt-a, Geminija ili Claudea. Hinton je prošle godine napustio Google i učestalo započeo upozoravati na opasnosti od umjetne inteligencije, od širenja dezinformacija ili poremećaja tržišta rada do prijetnje samoj ljudskoj vrsti.

■ J. B.

Represija u Pakistanu

PAKISTANSKE vlasti posljednjih dana nasilno suzbijaju oporbene prosvjede i masovno uhićuju pripadnike pokreta za promicanje prava etničkih Paštuna. Stotine policajaca suzavcem i pendrecima okomilo se na pristaše Pakistanskog po-

kreta za pravdu (PTI), stranke zatvorenog bivšeg premijera IMRANA HANA, koji su se početkom oktobra okupili na prosvjedima u Islamabadu i Lahoreu. Uhićeni su deseci članova stranke, a stotine su optužene prema pakistanskim zakonima o terorizmu. Hanove pristaše izašle su na ulice tražeći njegovo oslobođenje, apelirajući na ostatke neovisnog pravosuđa u zemlji. Han je u zatvoru od augusta 2023. zbog više od 100 optužbi za korupciju i terorizam za koje tvrdi da su mu politički podmetnute. Ranije je osuđen na deset godina zatvora zbog odavanja državnih tajni, ali pakistanski sudovi su tu presudu poništili. Ministarstvo unutarnjih poslova iznenada je 6. oktobra objavilo da će vlada zabraniti Pokret za zaštitu Paštuna (PTM), organizaciju koja se dugo i nenasilno zalagala za prava te etničke skupine. Osim u Pakistanu, Paštuni žive i u susjednom Afganistanu, gdje su najveća etnička skupina. PTM je bio vrlo kritičan prema pakistanskom vojnom establišmentu i njegovoj ulozi u zlostavljanjima i nestancima ljudi u područjima Pakistana u kojima dominantno živi paštunsko stanovništvo. Ministarstvo je u kratkom priopćenju obrazložilo da je PTM proglašen terorističkom organizacijom zbog 'određenih aktivnosti koje štete miru i sigurnosti zemlje'. Pakistanska komisija za ljudska prava osudila je tu zabranu, naglašavajući da je PTM miroljubiva organizacija. Odluku vlade opisali su kao 'netransparentnu i neopravdanu'. PTM se nedavno počeo mobilizirati u velikom broju i planirao je trodnevno nacionalno okupljanje ovoga tjedna, kao odgovor na pogoršanje sigurnosne situacije i porast militantnih napada u regiji. Pozvali su na suprotstavljanje zlostavljanjima koja je vojska počinila nad Paštunima, a u tome su ih podržale i PTI i druge oporbene stranke, koje su pristale pridružiti se okupljanju.

Prosvjedi i nezadovoljstvo u Pakistanu rastu i zbog recentnog dogovora pakistanske vlade s Međunarodnim monetarnim fondom (MMF), koji 'pomaže' zemlji sa zajmom od sedam milijardi dolara. Razdoblje oštre inflacije, iscrpljenih deviznih rezervi i drugih gospodarskih šokova gurnulo je Pakistan na rub bankrota. Nakon dila s MMF-om, cijene električne energije trostruko su povećane u nekim dijelovima zemlje, a cijena mlijeka u Karačiju premašila je cijenu tog artikla u Parizu. Mnogi Pakistanci sada troše više od polovice svojih prihoda samo na hranu. Vlada je najavila da planira povećati ukupne porezne prihode za oko 40 posto tijekom fiskalne godine 2024/2025., a prema novim proračunskim planovima osim općeg povećanja poreza od 40 posto, pakistanski dužnosnici planiraju povećati i poreze na dohodak od poljoprivrede i unutar maloprodajnog sektora. U Pakistanu dominira neformalno zapošljavanje te je samo oko pet od preko 240 milijuna stanovnika ove zemlje zasad podlijevalo porezu na dohodak, pa je opće nezadovoljstvo građana tom odlukom vlade posve razumljivo. Premijer Šebaz Šarif, čija je koalicijska vlada na vlasti tek sedam mjeseci, poziva građane na strpljenje i obećava da će doći stabilnija vremena. Međutim, u zemlji koja godinama tetura iz jedne krize u drugu, kroz političke nemire i represiju manjina, ekonomske ponore i porast siromaštva, smrtonosne poplave i ekološke katastrofe, čini da su rezerve strpljenja među mnogim građanima iscrpljene.

■ Ivana Perić

Biostaklima protiv raka kostiju

U Sveučilištu Aston opisan je pokus s bioaktivnim staklima zasićenima galijevim ionima: u otopinama sa zdravim koštanim stanicama i stanicama raka kostiju biostakla u kratkom roku ubiju 99 posto karcinogenih stanica

PRIJE dvadesetak godina, nakon jednostavne laparoskopske operacije koljena, pomoću štaka sam izlazio iz bolnice. Na izlazu sam susreo djevojku koja je također hodala pomoću dvije štake. Tamo gdje je prije bila noga, vidio se samo velik zavoj. Čuo sam da joj je dan ranije noga amputirana zbog vrlo agresivnog raka kostiju. Na moje zaprepaštenje, djevojka je bila vedra i šalila se s osobljem koje je očigledno dobro poznavala. Meni se slika tog nasmiješenog lica usjekla u pamćenje i često se sjetim tog susreta.

Rak kostiju (osteosarkom) vrlo je agresivan oblik karcinoma i uglavnom se javlja kod mladih osoba. Ovisno o tome u kojem je stadiju otkriven, liječi se raznim kombinacijama kirurških zahvata i kemoterapije. Uklanjanje dijela koštanog tkiva ostavlja operiranu kost vrlo krhkom. Zbog toga se već desetljećima traže postupci za učvršćivanje i ozdravljenje oštećenih kostiju. Kad su oštećenja posljedica raka kostiju, osim konstrukcijskih poboljšanja kosti treba voditi brigu i o tome da se spriječi daljnje širenje karcinogenih stanica, ukoliko ih je ostalo nakon operacije.

Jedan je od najčešćih tretmana ozbiljnih oštećenja kostiju presađivanje koštanog materijala sa zdravog dijela kostura na oštećeni dio. Prednost ove metode jest to da ne može doći do odbacivanja implantata, ali se ujedno stvara rana na drugom dijelu tijela.

Metoda presađivanja može se značajno unaprijediti tako da se umjesto koštanog tkiva upotrijebe sintetski materijali. Jedan od takvih materijala su biostakla. Ona su dobar odabir, jer lako otpuštaju ione potrebne za vezivanje uz kost i njenu regeneraciju. Pored toga, mogu se kombinirati s 3D printanjem, postupkom u kojem se oštećena kost snimi, a potom računalo upravlja tiskanjem materijala tako da se dobije točan oblik implantata. Koliko su važne ove metode govori i podatak da se u SAD-u u periodu od petnaestak godina oko dva milijuna ljudi tretiralo postupcima presađivanja koštane mase.

Upotreba bioaktivnih stakala u tretmanu oštećenih kostiju poznata je dulje vremena. Sve je započelo prije nešto manje od šezdeset godina slučajnim susretom jednog pukovnika američke vojske i profesora sa Sveučilišta Florida koji su zajedno putovali autobusom vraćajući se s nekog stručnog sastanka. Taj susret doveo je u konačnici do toga da se stakleni materijal upotrijebi u eksperimentima s kostima živih organizama. Profesor LARRY HENCH se bavio otpornošću stakala na utjecaj radijacije. Pritom je stvarao stakla različitih struktura i poroznosti. U razgovoru koji su vodili tokom putovanja, pukovnik, koji se upravo bio vratio iz Vijetnama, rekao je da je tisuće ekstremista ranjenih vojnika moralo biti amputirano, jer je organizam odbacivao sve materijale za regeneraciju i potporu kostiju. Zbog toga je predložio HENCHU da napusti radijaciju i da

se posveti eksperimentima s kostima. HENCH ga je poslušao i napravio silikatna stakla sa značajnom količinom iona fosfora i kalcija. Proizveo je staklo u obliku malih kockica u čijim su šuplinama bili pohranjeni spojevi fosfora i kalcija. U kontaktu s tjelesnim tekućinama miševa, u početnim stupnjevima istraživanja, ioni kalcija i fosfora prešli su na površinu stakla i čvrsto se vezali na tretiranu kost. Pokazalo se da je bilo lakše slomiti kost nego od nje odvojiti vezano staklo. Nakon toga su uslijedili brojni eksperimenti s različitim strukturama stakala i različitim ionima. Danas biostakla možemo definirati kao vrstu keramike s bioaktivnim komponentama. Te su aktivne supstance oksidi kalcija, natrija, silicija i fosfora. U kontaktu s tjelesnim tekućinama, na staklu se formira sloj kalcija i fosfora. Taj sloj veže se uz kost i potiče rast kosti. Osim što popunjava rupe izazvane traumom ili bolešću, učvršćuje i podupire cijelu strukturu. Poznato je da biostakla pokazuju i antimikrobnu aktivnost. Nažalost, zbog krhkosti samih stakala, njihova upotrebljivost prilično je ograničena. I pored tih ograničenja mnogim su pacijentima biostakla pomogla u liječenju oštećenja kostiju. Prije desetak godina profesor HENCH rezimirao je situaciju u njihovoj kliničkoj upotrebi: 'Moramo se sjetiti kako prije četrdesetak godina nije bilo zamislivo da postoji sintetski materijal koji živo tkivo neće odbaciti. Sada su biostakla klinička realnost koja je pomogla desecima milijuna ljudi.'

Nedavno je istraživačka grupa sa Sveučilišta Aston u Birminghamu, u Engleskoj, opisala svoje pokuse s bioaktivnim staklima zasićenima galijevim ionima u znanstvenom radu objavljenom u časopisu 'Biomedical Materials'. Pokusi su pokazali da u otopinama sa zdravim koštanim stanicama i stanicama raka kostiju galijeva biostakla u roku od nekoliko dana ubiju 99 posto svih karcinogenih stanica. Zdrave stanice bile su uništene u daleko manjem broju, zato što su stanice raka metabolički puno aktivnije u prikupljanju nutrijenata i minerala potrebnih za svoj život, tj. za rast tumora.

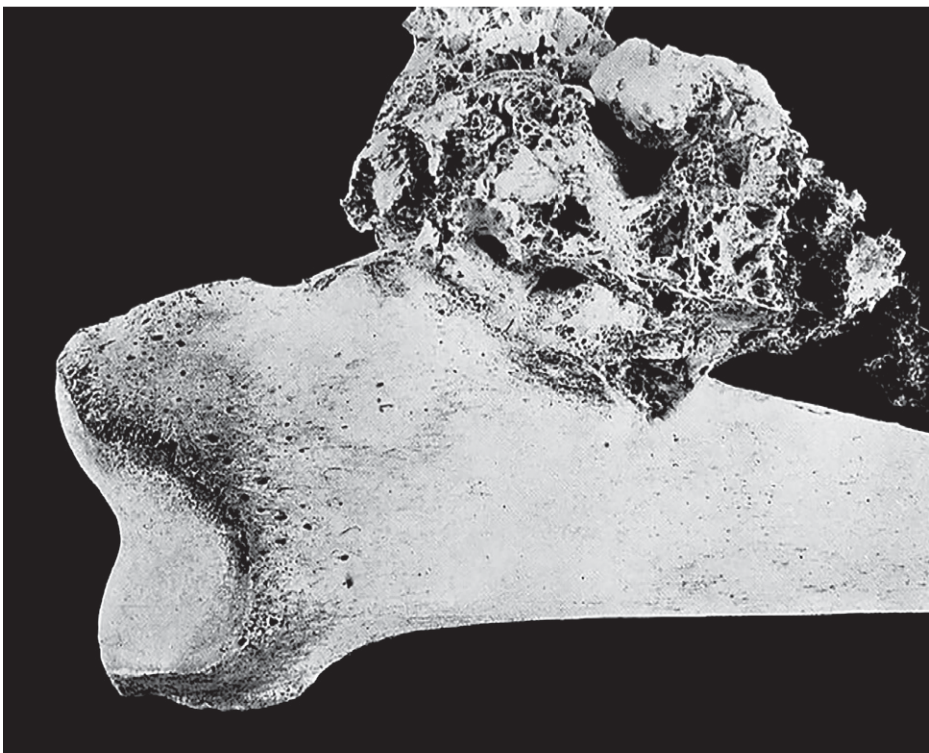
Galijevi ioni toksični su i kao takvi su vrlo interesantni za tretiranje raznih tipova karcinoma. U slučaju raka kostiju galijevi ioni, osim što uništavaju stanice raka, također usporavaju proces resorpcije koštanih stanica. To je važno zbog toga što pacijenti imaju malu gustoću kostiju i povećanu mo-

gućnost lomova. Galijevi ioni se već duže vrijeme koriste u medicini. Na primjer, galijev nitrat (u prodaji poznat kao Ganit) u upotrebi je kao intravenozan lijek za hiperkalcemiju koja je povezana s metastazama na kostima. Druga formulacija galija, ona u obliku galijevog maltolata, uzima se oralno da bi se zaustavilo širenje zloćudnih stanica, posebno onih karcinogenih. Prednost metode s galijevim biostaklima u tome je da se galijevi ioni donose točno na mjesto gdje je karcinom, za razliku od oralnog tretmana. Takvim tretmanom se značajno smanjuje negativni utjecaj galija na zdrave stanice, kako je to neizbježno kod oralne upotrebe.

Naši se kosturi neprekidno obnavljaju. Mrtve stanice se resorbiraju, a istovremeno nastaju nove. Za te procese najbitnije su dvije vrste koštanih stanica: osteoblasti (stvaraju stanice) i osteoklasti (uklanjaju stanice). U navedenim pokusima pokazalo se da strada i jedan mali dio osteoblasta, tako da bi galijevo svojstvo da usporava resorpciju dalo dodatnu dobru kvalitetu budućim tretmanima *in vivo*.

Do sada su biostakla bila rađena s konstruktivnim jedinicama veličina nekoliko desetaka mikrona. Uz sve dobrobiti koje ova metoda daje pacijentima, ostaje problem izdržljivosti tih implantata na ciklička opterećenja. Normalan život zahtijeva kretanje, a kretanjem se ciklički opterećuju svi dijelovi kostura. Stakla općenito nisu elastična i pod opterećenjem lako pucaju. Ti su problemi rano uočeni, pa su rađeni eksperimenti u kojima su stakla kombinirana s polimerima. No, ni ta rješenja nisu se pokazala dugotrajno stabilnim. Zbog toga su se istraživači okrenuli nanomaterijalima kao mogućim potporama biostaklima. U toku su mnogobrojna istraživanja u kojima se kombiniraju stakla s ugljikovim nanostrukturama, čime bi se mogla povećati fleksibilnost implantata. Naime, ugljikove nanostrukture kao što su nanocijevi i grafen iznimno su čvrsti i fleksibilni materijali i kao takvi su idealni kandidati za potporu biostaklima.

U eksperimentima s galijem istraživači su razvili nekoliko novih struktura s ciljem da poboljšaju rast kostiju uz istovremeno liječenje karcinoma. Eksperimenti *in vitro* bili su vrlo uspješni. Za klinička istraživanja oni predlažu da se galijeva biostakla formuliraju u pastu koja bi se direktno stavljala u zahvaćeni dio kosti. Brzina kojom se ove metode razvijaju pruža nadu da će mnogi mladi ljudi u skoroj budućnosti izbjeći sudbinu djevojke s početka ovog teksta i nastaviti svoj život kao i svi njihovi vršnjaci. ■

Osteosarkom bedrene kosti, iz vremena staroegipatske 5. dinastije (Foto: Wikimedia Commons)

MAKSIMIR
I MIROGOJ

Goran Simić

RANIJE mi se nije dešavalo da za nečiju smrt saznam kad je već prekasno da se stigne na sahranu. A sad mi se to već drugi put desilo. Kod mene se čini da me vijesti nađu kasnije nego u vrijeme kad nije bilo ovoliko sredstava za donošenje vijesti. Ranije je telegram bio pouzdano sredstvo, sad kad je nestao iz upotrebe, vijesti kasne zbog inflacije vjesnika.

Pjesnik GORAN SIMIĆ je otišao iz svijeta živih na dan 29. septembra, a ja sam saznao nakon sahrane. Goran je preminuo u Sarajevu, u bolnici na Koševu, nedaleko od kuće gdje je dugo živio. Otkazala su mu pluća i jetra, nakon dva dana u bolnici preminuo je. Sahrnjen je u porodičnog grobnici na groblju Sveti Marko. Na osmrtnici je u vrhu petokraka, to u Sarajevu nije zabranjeno.

Goran Simić je bio moj drug od 1978. Upoznali smo se u Strugi, i otada smo bili svojta. Goran je tih godina upoznao AMELU MULIĆ, studenticu anglistike u Sarajevu. Poslije te Struge, moje Sarajevo je bilo nezamislivo bez Gorana i Amele. Više puta sam boravio po više dana u njihovoj kući u Nahorevskoj ulici iznad Pionirske doline. Ta kuća više ne postoji, srušena je, u ratu je bila na liniji razgraničenja.

Nekad bih ostao sam u gradu, pa bih se do te kuće vraćao kasnije. Kroz otvoren prozor često sam gledao kako Goran i Amela plešu uz muziku koja se tiho čula. Bili su sretna zajednica, toliko su bili opušteni da sam se hvatao u uvjerenju kako im moje gostovanje nije teret. Bila je velika radost kad su dobili kćerku. Dali su joj ime LUNA, to je bila prva osoba s tim imenom koju sam znao. Četiri godine kasnije rodio im se sin DARIJE.

Goran je rado igrao fudbal, i bio dobar igrač. Navijao je za Sarajevo. Dvapat sam s njime na Koševu gledao utakmice, obje su završene bez golova. Kazao mi je kako me više neće voditi na utakmicu, jer kad god ja gledam, ekipe igraju bunker.

Bio je putnik, živio je u Francuskoj, Švajcarskoj, Holandiji, radio je kao disk-džokej. Bio je i ostao hipik, neko je rekao za njega da je posljednji hipik Sarajeva.

Rat je cijelu familiju zatekao u Sarajevu. Tri miliona granata su kao Sarajlije preturili preko glave. Kad je BORIS A. NOVAK sa društvom iz PEN kluba Slovenije dopremao pomoć za pisce u Sarajevo, Goran je, zajedno sa FERIDOM DURAKOVIĆ, tu pomoć raznosio na adrese pisaca. Pred sam kraj rata, napustila je Sarajevo najprije Amela s djetecom, a nakon nekoliko mjeseci i Goran. Odselili su se u Kanadu, u Toronto. Da se odsele pomogla im je SUSAN SONTAG. U Kanadi su počeli nov život. Tu je Goran objavio prve knjige na engleskom, prve prevode je načinila Amela. Kasnije je bilo i drugih prevodilaca, a onda je Goran počeo pisati na engleskom.

Na jednom od prvih boravaka u Evropi, svratio je u Zagreb, i nekoliko dana boravio u stanu moje familije. Iz uzajamnih ispovijesti shvatili smo koliko smo se zagubili u svijetu. Poklonio mi je svoju knjigu 'Sarajevska tuga', koju je objavio Međunarodni centar za mir u Sarajevu 1993. Ona stoji na samom početku sarajevske ratne književne vrste. Te pjesme nisam znao ni da je pisao. Ovdje neka bude objavljen 'Lament nad Vijećnicom':

*Kada je gorila Državna Biblioteka tri dana
avgusta grad se gušio u snijegu.*

Goran Simić i Amela Simić,
rođena Mulić, u Sarajevu 1993.
Fotograf nepoznat

*Tih dana ni jednu olovku nisam mogao pronaći
u kući a i kad bih ih uhvatio više nisu imale
srca.*

*Čak i gumice za brisanje su ostavljale crni trag.
Tužno je gorila moja domovina.*

*Oslobođeni tijela gradom su lutali likovi iz
romana
miješajući se sa prolaznicima i dušama
mrtvih boraca.*

*Vidio sam Vertera kako sjedi na srušenoj
ogradi groblja,
Kvazimoda sam viđao na džamijskim
minaretima,*

*Raskoljnikov i Merso su danima nešto tiho
razgovarali u podrumu,
Gavroš je šetao u maskirnoj uniformi
a Joserien je već uveliko trgovao sa
neprijateljskom stranom.
Da ne pomijem mladog Sojera koji se za
džeparac
bacao u rijeku sa Principovog mosta.*

*Tri dana živio sam u avetinjskom gradu sa
strašnom sumnjom
da je u gradu sve manje živih i da granate
padaju samo zbog mene.*

*Zatvorio sam se u kuću i razgledao turističke
vođiče.
Izašao sam onoga dana kada je radio javio da
je iz podruma biblioteke narod odnio deset
tona uglja.*

I mojoj olovci se vratilo srce.

U Zagrebu mi je Goran nadugo opisivao tu stravu koja je trajala barem tri dana. Knjižni blokovi, tabaci knjiga i listovi sablasno su lebdjeli nad Miljackom i padali na razna mjesta u gradu. Danas mi je žao što se nisam sjetio da snimim taj njegov opis knjižne strave, bio bi to jedinstven komentar uz 'Lament nad Vijećnicom'.

RAT je Gorana Simića ranjavao drukčije nego druge stanovnike Sarajeva. Njegova dva brata bili su u dvjema zaraćenim vojškama: STOJAN je bio u armiji Bosne i Hercegovine, a NOVICA je bio u vojsci RADOVANA KARADŽIĆA, kao visoki oficir iz JNA promijenio je kapu i postao komandant Bijeljinskog korpusa. Sud u Haagu ga je oslobodio krivice za ratni zločin. To je Goranu bila neka utjeha, neka, rekao bih neznatna, jer je u Sarajevu nekoliko ljudi kinjilo Gorana za to što mu je brat bio u Mladićevoj vojsci. Znao sam i Novicu i Stojana, znao sam da je Stojan bio ranjen kao bosanski vojnik, ali Go-

ranu, čovjeku dalekom svakom nasilju i ratu, nisam mogao biti od utjehe. Mržnja koja je dolazila prema njemu kao 'članu četničke familije' bila je nekim piscima izgovor za njihovu zavist što se on kao pjesnik proćuo i u Americi.

Posljednjih godina je naša komunikacija bila utihnula. Ranije sam saznao da se u Kanadi razveo od Amele, da je bio u vezi sad s ovom, sad s onom ženom. Posljednja je bila beogradska glumica MARIJANA PETROVIĆ, koja mi je telefonom kazala kako je trebalo da se Goran preseli u Beograd, u Drinčičevu ulicu kraj Skadarlije.

Nadao sam se da ću ga sresti u Sarajevu početkom jula. Znao sam da mu izlazi knjiga izabranih stihova u Buybooku, pa sam se radovao da ćemo se sresti. On se nije pojavio. Saznao sam da ne izlazi iz stana u Švrakinom selu, da ondje ima jednu kućku po imenu Kolinda, a da u selu Rakovici, prema Kiseljaku, vodi brigu o još nekoliko pasa lualica. Stan u Sarajevu nije bio njegov već iznajmljen, a u Rakovici je ranije podigao neku brvnaru, pa je znao tamo otići. Bio je bez penzije, najviše su mu pomagali kćerka i sin i drugarica od djetinjstva Ferida Duraković, te pjesnikinja Šejla Šehabović. O njegovoj knjizi izabranih pjesama još će biti riječi, a za ovu priliku hoću da podsjetim na treću pjesmu iz njegova ciklusa 'U preobražaju':

*Ja ničega više neću da se sjetim.
Krici mrtvih ptica sve više su moji
a suviše čovjek da mogu da letim
ja radije čekam ono što predstoji.*

*Ne počinjem ništa. Još u meni meci
pronalaze metu u kojoj se svete:
ostavljam već davno strofe započete
kao što ih meni ostaviše preci.*

*Neispisan papir pod prstima reži
opominjuć' čelo što niz kamu hodi
nijemim šapatima: Sve što pjesmi teži
svoje teško tijelo sa pepelom srodi.*

*Jer pjevajuć' sebe ja se krotko dijelim
na pjesmu i krike: Ja se sebi svetim.
I tek tada sasvim pokoren poželim
da se više nikad ničega ne sjetim.*

Pjesma je napisana osamdesetih godina, kad je život bio još život, a danas djeluje kao proročanstvo. Nedokučive su pjesničke igre s dušama. Goran i Amela su tada za mene bili ono što će ostati za sav život, nerazdvojni kao elegijski distih. ■

PIŠE Sinan Gudžević

*Nadao sam se
da ću ga sresti u Sa-
rajevu početkom jula.
Znao sam da mu izla-
zi knjiga izabranih
stihova u Buybooku,
pa sam se radovao da
ćemo se sresti. On se
nije pojavio. Saznao
sam da ne izlazi iz
stana u Švrakinom
selu, da ondje ima
jednu kućku po ime-
nu Kolinda, a da
u selu Rakovici vodi
brigu o još nekoliko
pasa lualica*

DRAGAN ŽIVADINOV

Protiv sam svih vrsta militarizama

Tehnologija se oduvijek upotrebljavala u militarističke svrhe. A ja sam u svom životu sve radio protiv militarizacije. Kako bi rekao jedan umjetnik, 'uvijek netko dođe pa nam prijeti'. Tehnologija ne bi trebala biti ovdje da nam prijeti, a Veliki Bijeli Muškarac radi upravo to, prijeti tehnologijom

SLOVENSKI umjetnik DRAGAN ŽIVADINOV (1960.) u dvorani Muzeja suvremene umjetnosti i u produkciji Eurokaza izveo je informans čime je publiku podsjetio na svoj kazališni projekt 'Noordung', započet 1995. godine kao predstava u trajanju od 50 godina. Tim projektom se objedinjuju umjetničke ideje i znanstveni uvidi, a projekt je posvećen djelu slovenskog raketnog inženjera i vizionara HERMANA POTOČNIKA NOORDUNGA (Pula 1892. – Beč 1929.), artiljerijskog oficira austro-ugarske vojske koji je svojom knjigom 'Problem vožnje svemir: raketni motor' iz 1929. godine postavio temelje moderne astronautike i kozmonautike. Potočnikov genij službena historija nije pravedno vrednovala desetljećima nakon njegove smrti, ali je onda zasjao među onima kojima je stalo. Dragan Živadinov je, recimo, o Potočniku i radijacijskom utjecaju njegovih ideja razgovarao s mnogima, između ostalih i sa ARTHUROM C. CLARKEOM, koji je bio Potočnikov obožavatelj. U projektu 'Noordung' planirano je pet izvedbi, od kojih bi se posljednja trebala dogoditi 2045. u svemiru, na ekvatorijalnoj orbiti Zemlje.

Od početaka 1980-ih, kada je bio suosnivač umjetničkog pokreta Neue Slowenische Kunst, kojemu je dao ime, do njegovim terminom uspostavljene postgravitacijske umjetnosti, Dragan Živadinov je autentično fokusiran i energično posvećen horizontu svojega rada. Kakav je to rad i što sve obuhvaća taj horizont, razgovarali smo za Novosti netom prije zagrebačkog informansa. Ondje je publiku uvodio u kontekst izvedbe koja će se održati 2025. u Vitanju. Naime, u tom malom slovenskom mjestu blizu Celja iz kojega potječe obitelj Hermana Potočnika, Dragan Živadinov je – uz umjetničke suradnike DUNJU ZUPANČIČ i MIHU TURŠIČA, otvorio Kulturno središte europske svemirske tehnologije (KSEVT). Riječ je o impresivnoj građevini koja oblikom podsjeća na skicu geostacionarnog satelita, a danas djeluje kao istraživački,

izvedbeni prostor i galerija. KSEVT je otvoren 2012. (kao jedan od najljepših projekata financiranih sredstvima EU fondova), a 20. travnja 2025. bit će mjesto treće reprize projekta 'Noordung'.

Za početak, o konceptu 'Noordunga' Živadinov veli: 'Osnovni koncept je da se poslije premijere predstave, po dramskom tekstu VLADIMIRA STOJSAVLJEVIČA 'Ljubav i država', nižu reprize kao što je uobičajeno u kazalištu. U ovom slučaju, reprize se održavaju svake desete godine, što je neobično za kazalište. Pri tome je važno znati još ovo. Ako netko od 14 glumaca – od čega 7 glumica i 7 glumaca – u periodu između repriza umre, na mizansceni ga zamjenjujemo njegovom daljinski vođenom tehnološkom zamjenom. Ako umre glumac, umjesto njegovog govora

Neovisno o problematici dekonstrukcije utopije u 1980-ima, meni je postalo dosadno dolaziti u dvoranu kazališta i glumcima, plesačima ili pjevačima ponavljati: 'malo lijevo, malo desno, malo naprijed, malo po dijagonalni...' Uf, užas. Zar ću to raditi čitav život?

emitira se ritam, a ako umre glumica, nastupa melodija. Svaki glumac ima svoj supstitut. Svih 14 supstituta 2045. godine prenijet će raketnom tehnologijom u ekvatorijalnu orbitu i instalirati ih oko planeta Zemlje. Tako će postati umjetnički sateliti sa tri algoritma: biografikom, biologikom i biomehatronikom. Kraj mita.'

Najprije bismo o informansu kao žanru. Zašto baš na ovaj izvedbeni način tematizirate predstavu 'Noordung 1995. – 2045.'? Žanrovski, informans je umjetnički oblik koji proizlazi iz kazališta i kao takav tematizira pedesetogodišnju predstavu 'Noordung'. Promatrajući historijskom optikom, znamo da je svaka kazališna predstava u metodološkom smislu transformacija od mita o Gilgamešu preko helenizma, SENEKE do MARLOWEA, RACINEA, sve do ALFREDA JARRYJA i onda do 21. stoljeća. U 20. stoljeću se oblik transformansa prelama: poslije Drugog svjetskog rata počinje kontinuitet hepeninga koji je otvorio polje za sve ono što ćemo do danas nazivati personalnim oblicima (*personal form*). Performativno tijelo na sceni postaje točno ono tijelo koje je inače 'prava osobnost'. Naravno, terminologija na engleskom jeziku ima malo drugačiju genezu, ali to za ovu priliku možda nije važno. Kad je, naime, u mom slučaju nastupila ta performativna opozicija, ja prestajem biti retrogardist, prestajem biti dio Neue Slowenische Kunst i odcjepljujem se od kategorije 'mi, mi, mi'. Odcjepljujem se od kolektiva. A budući da bi bilo krajnje neumjesno da kategoriju kolektiva zamijenim jedino s 'ja, ja, ja', uspostavljam odnos sa Dunjom Zupančić (mojom sadašnjom suprugom) i postajemo 'dvojina'. Godine 1995. srećemo Mihu Turšiča i nas troje postajemo najbolja dvojina. Slijedite me? Tako se uspostavlja projekt 'Noordung'. Počinje ova kazališna predstava, gradi se struktura informansa.

Što kažete onima koji ne znaju tko je Herman Potočnik Noordung?

Herman Potočnik Noordung je pionir svemirske tehnologije. Jedan od trojice u historiji znanosti o svemiru. Prije njega postoje različiti principi mišljenja o putovanju u dubinu svemira, a u jednom trenutku se kroz fiziku i multidisciplinarnu poziciju uspostavlja znanost putovanja u dubinu svemira. Ta znanost počinje i idejama Potočnika, koji je, treba naglasiti, u svojoj knjizi upozorio na opasnost militarizacije svemira.

Režija i konceptualna umjetnost

U konvencionalnom smislu, govorimo li o programu 'Noordunga'? Na koji način? Naravno, ovdje govorimo o programatskoj umjetnosti. Procesualnoj, programatskoj umjetnosti. To bi bila početna pretpostavka razumijevanja moje umjetnosti. Ona proizlazi iz moje 'mlade umjetnosti'. Tada sam izgovorio manifestnu rečenicu, a sada ću je ponoviti, nakon dugo vremena. Dakle, ne zanima me režija kazališne predstave na temelju dramskih tekstova bilo klasike, bilo modernizma. Ili avangarde. Zanima me režija iz ideja konceptualne umjetnosti.

U vašem slučaju, to znači?

Kad sam kao vrlo mlad čovjek počeo doživljavati umjetnost, u duhu tadašnjeg vremena bili su konceptualni umjetnici. Bio je to fascinantniji svijet, meni je to bilo 'preko svega' što sam poznavao u historiji umjetnosti. Bilo je to tako snažno da sam, na neki način, poželio da sam se rodio ranije. Samo malo ranije. Hoću reći, postojao je izvanredan niz slučajnosti koje su omogućile da sretnem neke važne protagoniste tog duha vremena umjetnosti. Recimo, upoznao sam čovjeka koji je izumio riječ 'performans'. Bio je to DENNIS OPPEN-

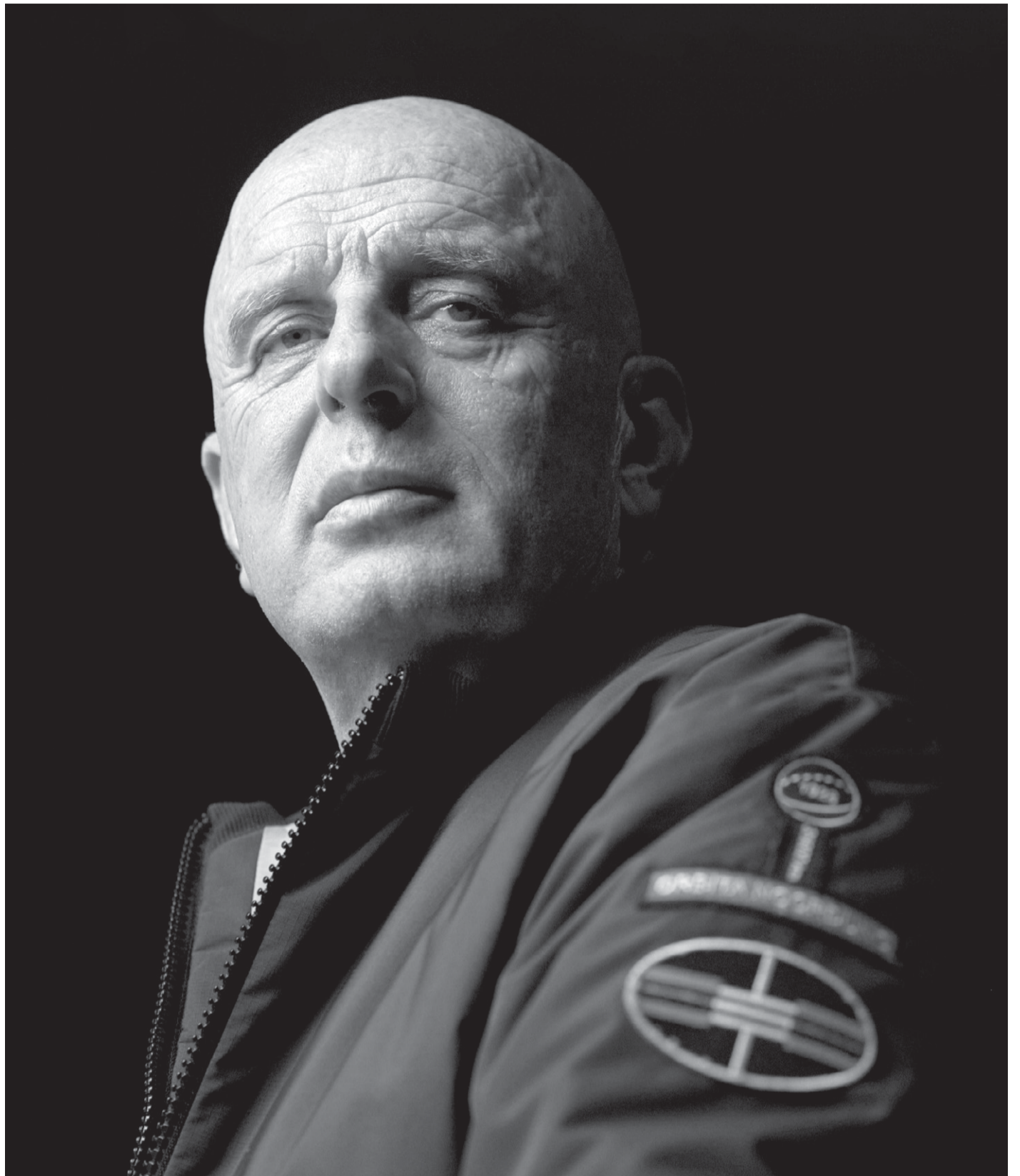
HEIM, američki konceptualni umjetnik, koji mi je rekao: 'Moj dragi mladi umjetniče, to je samo personalni oblik. Vrlo je jednostavno.' I normalno, iz te 'personalne jednostavnosti' se razvija kontinuitet, a onda bogami i kompleksnost. Kao relativno mladom umjetniku zato mi je ubrzo postalo jasno da je retrogradizam (a ne retrogradizam!) Neue Slowenische Kunsta umjetnost koju zapravo nitko ne bi htio raditi. Jer ako si, shvaćate me, rastao uz konceptualizam, a odjednom moraš biti 'u retrogradnosti', to ne ide. Pa tko bi si to želio?! U nekom sam momentu shvatio da treba interpretirati ideje koje nisu dotada dobile značajan prostor u polju konceptualne umjetnosti. Ne bih htio da zvučim pretenciozno, ali sam tu imao isti problem kao i MARCEL DUCHAMP. Kad, dakle, Duchamp kaže 'sve što proglasim umjetničkim djelom jest umjetničko djelo', nastaje problem. U čemu je Duchampov najveći problem? U inflaciji, naravno. Radi toga je Duchamp odlučio da će svake godine napraviti svega tri do pet proklamacija umjetničkog djela. Odlučio se na redukciju, a ja sam na tom njegovom iskustvu učio. Koja konceptualna djela uključiti, a koja ne.

Ipak, na terenu generacijskih razlika imamo problem u komunikaciji. Između iskustvenog znanja poput vašega ili našega i onoga historijski (ne)posredovanog, a namijenjenog novim generacijama. Vrlo mlade generacije misle ovako: ako je već riječ o svemirskom inženjeru Noordungu, hoće li ŽIVADINOV glumce odvesti u svemir svemirskim brodom ili neće?

Da, da. To je generalni, iako očekivani problem. Moramo se podrediti konvencijama intervjua. Okej, ovako. Neovisno o problematici dekonstrukcije utopije u 1980-ima, meni je postalo dosadno dolaziti u dvoranu kazališta i glumcima, plesačima ili pjevačima ponavljati: 'malo lijevo, malo desno, malo naprijed, malo po dijagonali...' Uf, užas. Zar ću to raditi čitav život? Tako je odluka da oblikujemo pedesetogodišnju predstavu došla posve logično. I točno, jer sam po svom ustrojstvu i psihodinamici maljevičevac. Tome ne mogu pobjeći. Izgledam nezgrapno, poput MALJEVIČA. Po ocu sam Bugarin. Kad biste sada vidjeli fotografiju moje obitelji... Jednom je čitava naša familija za potrebe fotografskog portreta pozirala u plićaku rijeke Jerme: da umreš od smijeha kako izgledamo! Ti moji Bugari su, naravno, meni beskonačno lijepi – ali izgledamo tako kako izgledamo. Znači, nezgrapno sam poput Maljeviča. Na neki način su me od ranog djetinjstva osposobljavali za umjetnost. Mama posebno. Otac se kasnije priključio na poseban način. On je išao u gimnaziju u Caribrodu, današnjem Dimitrovgradu, na granici Srbije i Bugarske. Kalotina je granični prijelaz u blizini kojeg se rodio moj otac, u selu Kusavrana. U gimnaziji je učio francuski i čitavo vrijeme mi ponavljao tih deset rečenica koje je naučio. A moj djed po ocu, BLAGOJE, boravio je u to vrijeme kod jedne familije koja je imala jednog, za sve nas važnog umjetnika. Jeste li ikada čuli za ZLATANA DUDOVA?

Ne.

Dudov je bio iz dijela Dimitrovgrada koji se zove Strošena Česma. Proglašen je jednim od najboljih filmskih redatelja 20. stoljeća. Kako to da mi za to ne znamo? Moj tata je, dakle, išao u tu gimnaziju, pa je od svog oca Blagoja čuo za Zlatana Dudova. Pitate se tko je Dudovu radio scenarij za film? Pa BERTOLT BRECHT. S kim je Dudov radio kazalište? Pa sa ERWINOM PISCATOROM. I tako dalje, da ne duljim. Htio sam reći da nije, naime, sve u *geniusu* odluke – pa ni u slučaju ove naše

pedesetogodišnje predstave. Jer je odluci o radu na 'Noordungu' inherentna odluka da nešto više ne želim raditi. Sukladno mom habitusu maljevičevca (preko kojega smo došli do mog bugarskog plemena, kužite zašto), ispalo je da sam se zapravo odlučio za Duchampa. Jer je on konačno rekao: igrat ću šah koliko me volja, baš me briga! Zašto bih onda i ja perpetuirao stvari koje mi nemaju smisla? Radi novca? Ontologija umjetnosti, znamo, ne leži u tome. I vrijednost umjetničkog djela se ne vidi, ili barem ne vidi nužno, u njegovoj cijeni.

Ali ako smo kod ontologije, morali bismo govoriti o interpretacijama, a one su se od 1995. do danas drastično promijenile. U tome je stvar?

Točno tako. Vidite, i za filmskog režisera Dudova, čiji rad rijetko tko danas poznaje, kontekst je bio važan: bio je sve!

U konvencijama razgovora poput ovoga, kontekst je najvažniji. Pitanje je hoćemo li se tome nastojati prilagoditi ili ćemo mladu publiku ignorirati govoreći jezikom ontologije 20. stoljeća. Tko ili što čini kontekst naše komunikacije? Ako su to ti

nejdžeri ili nešto stariji od njih, u svakom su smislu pametniji od nas. Njihova je inteligencija u odnosu na našu 'produžena', barem za mjeru one inteligencije koja je nama artifičijelna, a njima nije. Po tome, naša 'religija' ontologije umjetničkog djela iz 20. stoljeća mladim generacijama ne mora značiti ništa?

Oprostite, ali ja se HAL-om 9000 (HAL 9000 je fiktivni lik umjetne inteligencije, superinteligentni kompjuter i glavna zvijezda filma '2001: Odiseja u svemiru', op. a.) bavim od 1976. godine. I eto, sad smo došli do hajp-pitanja. Danas se sve hajpa na pitanje umjetne inteligencije. I to je u redu, tome ne možemo pobjeći. Hajpajmo onda na HAL-a. Dakle, 1976. je godina, gledam 'Odiseju u svemiru', koju je KUBRICK snimio još 1968. O filmu skoro sve znam. Ne samo da sam o filmu puno toga istražio, nego je glavni savjetnik za svemirsku tehnologiju u tom filmu bio FREDERICK ORDWAY III. (1927. – 2014., američki znanstvenik svemira i autor vizi onarskih knjiga o svemirskim letovima, op. a.), kojega sam upoznao. Naime, da je moj fatum vezan sa Hermanom Potočnikom Noordungom shvatio sam nakon što sam vidio 'Odiseju u svemiru'. I 1995. sam bio uvjeren da je tome sto posto tako, da bih nakon dvije reprize predstave 'Noordung' shvatio da nije

samo to posrijedi. Proučavajući, naime, istraživačke materijale i one vezane uz Kubrickov film, a onda i u razgovorima s Arthurom C. Clarkeom, shvatio sam da je naš rad na predstavi duboko povezan i sa HAL-om 9000.

U kojem smislu vas je inspirirao razgovor sa Arthurom Clarkeom?

S Clarkeom sam se sreo na Šri Lanki 2001. godine, skupa sa MARKOM PELJHANOM. Razgovarali smo o svemu, puno sam ga ispitivao, a njega je zanimalo i 'Noordung'. Predstavu sam konstruirao i zbog toga da mogu sebe 'vidjeti u vremenu'. Ali dobro, vratimo se na pitanje o HAL-u. HAL 9000 nije naša bliska budućnost, nego je već ovdje. Pitam ga i on mi odgovara: i to ne u deset sekundi, nego u tri nanosekunde. Pri tome ja znam da mi on odgovara iz riznice općeg znanja, imam svijest o tom znanju. Ali. Znam i kako funkcionira kontekst, i u kojem smjeru idu svi naši razgovori: je li to u konačnici za nas opasno ili korisno? Jer znamo da se tehnologija oduvijek i najprije upotrebljavala u militarističke svrhe. A ja sam u svom životu sve radio protiv militarizacije. Kako bi rekao jedan umjetnik kojega neću sad imenovati, 'uvijek netko dođe pa nam prijete'. Tehnologija ne bi trebala biti ovdje da nam prijete, a Veliki Bijeli Muškarac radi upravo to, prijete tehnologijom.

Veliki, dosadni Kubrick

Po čemu je bio značajan susret sa Fredricom Ordwayem III.?

Za mene je to bio jedan od važnih momenata u životu. Sjedio sam s njim na doručku u Washingtonu. Mislio je da ćemo najviše razgovarati o Hermanu Potočniku, i jesmo, pričali smo dugo. Ali najviše me razveselila njegova anegdota s Kubrickom, sa snimanja 'Odiseje'. Usput, Kubricku nisam tako naklonjen kako mu je naklonjena većina. Naravno, Kubrick je veliki umjetnik, a 'Odiseja' jedan od najvažnijih modernističkih filmova. Tu nemamo što reći – mislim, tko sam ja, a tko je Kubrick? Međutim, on je meni ipak dosadan jer, nemojmo se šaliti, on prije 'Odiseje' snima – što? – 'Spartaka'! Dakle, Kubrick je dokaz da je raznorodnost moguća kod umjetnika, ali kao iznimka. Dozvoljavam si, oprostite, ovu digresiju. Ne slažem se i tačka. Kao umjetnici, dužni smo raditi stilsko jedinstvo, tačka. Zašto? Jer je to onda konzekvenca koja nas opravdava.

Jer ste maljevičevac, logično.

Točno. Ali što se događa između Kubricka i Ordwaya III.? 'Odiseju' su snimali u studiju u Engleskoj. I Kubrick zove Fredericka Ordwaya (koji je, usput rečeno, knjigu Hermana Potočnika dobio kao devetogodišnji dječak) da vidi kako je napravljen HAL 9000. Izvoli, udi, umjetna inteligencija je stvorena. Bila je to 1967. godina, oduševljeni Kubrick vodi Ordwaya u dio studija gdje postavljaju scenu. Ordway mi ovako prepričava tu zgodu: 'Ondje je bilo na stotine svjetiljki u raznim bojama, koje su non-stop treperile, i sve skupa je bilo impresivno. Pa znaš koliko su tamo kablova provukli, to je bio HAL 9000 kao neka vrsta umjetničke instalacije. Gledam ja tu instalaciju – to je filmska scenografija, na kraju krajeva. I slegnem ramenima. Kubrick me gleda, mislio je da ću se oduševiti. I jesam, bio sam oduševljen, ali mu kažem: to nije HAL 9000. Kubrick iznenađen, sjedne i pita: 'Što, zar ne izgleda dobro?' 'Odlično izgleda', kažem, 'ali to nije HAL 9000. Mislim, moguće je da jest, ali ne znam zašto onda kažem da nije', prepričava mi Ordway. Eto kakve je vrste bio taj čovjek, koji je u tom trenutku svjetskoga vremena imao najveću memorabiliju svemirske znanosti. No, Kubrick ga pita: 'Pa zašto misliš da to nije HAL 9000? Znaš koliko smo vremena, koliko novaca potrošili da ga napravimo...' A Ordway veli: 'Pusti novac. Znaš, sa HAL-om će netko morati razgovarati. Treba ti samo jedno svjetlo.'

Odlično.

Ne, ne! Tu je tek upitnik, tu je to glavno pitanje: politeizam ili monoteizam? Pitanje je što je to za našu realnost. U smislu umjetničkog djela, vjerujte mi, riječ je samo o jednom svjetlu. A za našu realnost, to je točka susreta koncepta svih mogućih religija.

I tu je vaša interpretacija u skladu s onim što radite. Kažete da se bavite kulturalizacijom svemira i kozmifikacijom umjetnosti. To svatko može razumjeti. I kad spominjete realitete, po vašem maljevičevskom habitusu shvaćamo da se ne bavite utopijama...

Nego optimalnim projekcijama.

Ili u nekom kompliciranom registru što se ne isplati elaborirati – heterotopijama.

Termin je neuhvatljiv, kako biste ga približili?

Kad je, recimo, Frederick Ordway III. vidio instalaciju HAL-a 9000 na filmskom setu, to je bila projekcija heterotopijā. Projekcija interneta. A konačna konzekvencija takvog HAL-a bi bila kao da umjetnu inteligenciju nešto pitaš i onda joj kažeš: ako nemaš odgovor, potraži na internetu! Optimalna projekcija, kao termin u horizontu pojma avangarde po ALEKSANDRU FLAKERU, jest ono što je moguće misliti, na pola puta do utopije. Utopija je kao svako drugo biće ili ideja. Ima ranu fazu, visoku fazu i onda umire. I utopije, dakle, imaju život, a optimalne projekcije teže materijalizaciji. U osnovi, pojam heterotopije mi samo pomaže da me niti slučajno ne shvate kao utopistu. Mnogo je teže objasniti Flakerovu optimalnu projekciju, o tome treba razgovarati. Ali dobro, idemo naprijed.

Što god radili, vi idete naprijed. Na jednoj razini, tko zna hoće li vaše fizičko tijelo doživjeti realizaciju 'Noordunga 2045.'. Na drugoj, različite tradicionalne analogije mogle bi nam približiti vaše noordungovske ideje: predsokratovci, pitagorejsko pitanje doživljaja harmonije kao 'harmonije sfera'... Mogu li one prisposobiti vašoj ideji 'etike općeg dobra za sve', u konzekvenciji vašeg kozmičkog teatra? U budućnosti koju nećemo doživjeti?

Da. I dodajem: po habitusu sam postgravitacijski umjetnik, anarhist, lijevi anarhist po uvjerenju. Po užitku glazbene strukture sam atonalac, što bi naizgled bilo u suprotnosti s konceptom harmonije sfera, ali nije. Zanima me opće dobro, ali me ne zanimaju gledatelji: tu sam možda najbliže tradicionalnoj analogiji etike, umjesto estetike. A u protoku vremena? Tu nemam što raditi osim ovih informansa, jer sam ateist. Jedino što mogu jest pratiti uzorke. Specijalist sam za uzorke, kao i svaki redatelj.

Trenirani ste kandidat kozmonaut, prošli ste obuku u Rusiji. U svakom pogledu, vaša je rad vezan uz Rusiju. S obzirom na aktualnu političku situaciju, kako razmišljate?

Postoji nešto naprosto fascinantno, što mi daje nadu u ovoj militarističkoj sramoti. Ne moram valjda naglasiti da sam protiv svih vrsta militarizma. Ali i to da nisam, i da ne mogu biti protiv fascinante i veličanstvene ruske kulture. Jeste li čitali VLADIMIRA, odnosno VOLODIMIRA IVANOVIČA VERNADSKOG, velikog ruskog i ukrajinskog znanstvenika? On je vjerovao i poučavao da utjecaj znanstvene misli i čovjekovo djelovanje dovode do prelaska biosfere u novo stanje: u noosferu, ili sferu uma. Njegovo genijalno djelo je aktualno i postaje popularno. A znate što su Rusi napravili? Kada su, svojevrmeno, avenciju VLADIMIRA ILJIČA LENJINA odlučili preimenovati, nisu je posve ukinuli: to bi bilo luđački. Ne, oni su ostavili par stotina metara te glavne ulice, a onda su joj 'umetnuli' novo ime: 'Bulevar Vladimira Vernadskog'. Razumijete? Da se ljudi usput pitaju, tko je taj jebeni Vernadski? Oprostite, pokušavam da ne psujem, ali sada sam morao. Jer je Vernadski odgovor svima nama. Knjige Vernadskog sam upoznao kasno, tek 2000-tih. Usput rečeno, u Ljubljani u arhivu Univerziteta postoji nekoliko njegovih originalnih dokumenata s početka 20. stoljeća. Mnogi za njega nikada nisu čuli, ali je za sve nas važno da postoji i taj netko tko je odlučio da glavni bulevar nosi njegovo ime. ■

Klaus Mann: Mefisto

(s njemačkog prevela Vera Čičin-Šain, Petrine knjige, Zagreb, 2024.)

PIŠE Dragan Jurak

Đavolji konformizam

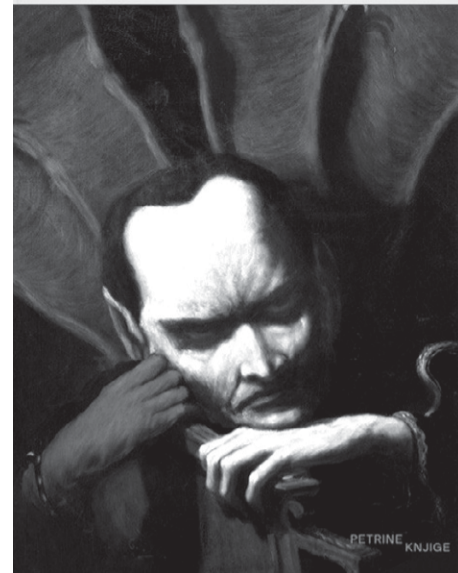
Kapsula povijesne istine o tome što nacizam jest

MEDU najoštrijim kritičarima 'Mefista: Romana jedne karijere' KLAUSA MANNA bio je autorov otac, nobelovac THOMAS MANN. Roman o glumačkoj karijeri Hendrika Höfgena u Njemačkoj između 1926. i 1936. objavio je u egzilu u ljeto 1936., isprva kao feljton u Pariser Tageblattu, a ubrzo i kao knjigu u Amsterdamu. Reakcije su bile podijeljene, sin je uspoređivan s ocem kojeg nikada neće doseći, a okrutni otac kazao je da je roman 'uvijek težak kada pokušava postati fikcija'. Jer 'djelo koje je tako vezano uz stvarnost najviše je ugroženo i donekle biva na gubitku kada bi od nje htjelo odstupiti i zaniijekati je'. Tako je 'Mefisto' potvrđen kao obiteljska drama. Mnogi su se složili, a i danas se slažu s očevom ocjenom. Sin je zauvijek ostao inferioran ocu. A 'Mefisto' je bio i ostat će obiteljska drama, i to na više razina.

Iza Hendrika Höfgena krio se GUSTAF GRÜNDGENS, glumac s kojim je Mann imao cjeloživotni odnos ljubavi i mržnje. U mladosti je Gründgens prepoznao Klausov glas. Na hamburškoj pozornici pozdravlja ga stihovima: 'Mlada generacija je pronašla svog pjesnika u Klausu Mannu... S nepopustljivom ljubavi on prikazuje svoju generaciju u svem njihovom znajućem neznanju, njihovoj sputanoj nesputanosti, njihovoj nevinoj izopačenosti...'. Thomas Mann manje je ili više uspješno skrivao svoju homoseksualnost; njegova djeca Klaus i ERIKA živjela su svoje spolne odabire. Nitko ne zna koliko su Gustaf i Klaus bili bliski, ali znamo koliko je Klausu boljelo što je njegova sestra Erika odabrala Gründgens za svog muža, piše publicist FLORIAN ILLIES.

U vrijeme kada HITLER dolazi na vlast Klaus je u bijegu već tri godine. Pjesmu 'Po-

Klaus Mann
Mefisto

Najbolji likovi romana su 'šepavi', 'debeli' i 'sivi'

zdrav tisuću dvjestotoj hotelskoj sobi' piše još 1931. Dobro je upoznat s narkoticima i tabletama: kokainom, morfijem, Veronolom, kojim će se predozirati u kući svojih roditelja, 'ali nekako nevoljko, samo zato što je u tom trenutku malo toga bilo u sobi'. U izgnanstvu promatra Gründgensov meateorski uspon pod novim režimom sve do ravnatelja Berlinskog državnog kazališta. Pa od toga u Hotelu de La Tour u Sanaryju, sobi broj sedam (Illies), piše 'Mefista'.

U 'Mefistu' će završiti svi zajedno: Gründgens, Erika (Barbara), Klaus (Sebastian), stari Mann (Bruckner), baka Mann (generalica)... a s njima i EMMY i HERMANN GÖRING, MAGDA i JOSEPH GOEBBELS, sam Hitler. Drama obitelji Mann prerasta u dramu oportunitizma i konformizma, tragediju njemačkog društva. S debelim šefom zrakoplovstva i hromim vračem propagande na povijesnoj sceni u čuda se više nije moglo vjerovati. Tada se pojavljuje 'Mefisto' kao maleno čudo. I to ostaje do danas. Klaus Mann precizno je vidio što je nacizam i što donosi. 'Mefisto' je kapsula te povijesne istine. Kako je stari Mann rekao, roman možda ima problema s odnosom činjenica i fikcije; kako su kritičari rekli, možda ima i problem s mikrotkanjem romana, ali nema problema s nacizmom: najbolji likovi romana upravo su 'šepavi', 'debeli' i 'sivi'.

Nakon rata Klaus Mann umire od predoziranja, a 'Mefisto' je zabranjen u Zapadnoj Njemačkoj zbog tužbe Gründgensova posinaka. Obiteljska mannovsko-njemačka drama se nastavlja. No godine 1981. ISTVÁN SZABÓ ekranizira 'Mefista' s KLAUSOM MARIJOM BRANDAUEROM u glavnoj ulozi i za njega dobiva Oscara za najbolji strani film. Tako 'Mefistu' u njemačkom društvu vraća mjesto koje mu pripada, a Klausu Mannu mjesto u obitelji koje mu pripada. ■

Bertolt Brecht: Prosjačka opera (r: Lenka Udovički)

(GDK Gavella)

Gavellin ansambl vrlo uspješno odrađuje posao (Foto: Milica Czerny Urban/Gavella)

PIŠE Bojan Munjin

Buržujaska zabava

Predstava koja je odustala od lojalnosti Brechtovoj osnovnoj namjeri

Zamuzikl 'Prosjačka opera' tekst i libreto napisao je BERTOLT BRECHT, muziku je komponirao KURT WEILL, a praizvedba tog slavnog komada bila je 1928. godine u berlinskom kazalištu Theater am Schiffbauerdamm. Bilo je to vrijeme depresije, egzistencijalne nesigurnosti i sumornog pogleda u budućnost. 'Prosjačka opera' priča je o uličnoj bandi koju predvodi zloglasni Mackie Nož, ali to je zapravo mračna saga o gomilama ogorčenih ljudi koji životare ili skapavaju, krađu i ubijaju iz očajja ili prkosa u doba velike krize i u predvečerje svjetskog rata. Do dolaska nacista na vlast, 1933. godine u Njemačkoj, ova predstava je izvedena već deset hiljada puta posvuda po Evropi kao crnohumorni odgovor na takvo očajno društveno stanje, a pjesmu o Mackieju Nožu briljantno je u berlinskoj predstavi otpjevala slavna LOTTE LENYA. Godinama kasnije mišljenja o toj izvedbi nisu se mijenjala i naglašavala su da ništa nije nalik originalnom Lotteinom glasu, tom 'zlokobnom, pesimističnom, crnohumornom karnevalskom ritmu, koji je savršeno odražavao atmosferu propasti Vajmarske Republike'. Danas ne samo da imamo dojam da evidentno živimo u još gore vrijeme nego što je bilo početkom 1930-ih, već nam se čini da nam se sve sručilo na glavu i da sada stiže na naplatu sve što smo krivo napravili u zadnjih više od sto godina. Rekli bismo da ovo vrijeme kao žedno vode traži novu 'Prosjačku operu'.

I, u suradnji teatra Ulysses i kazališta Gavella, 'Prosjačka opera' u režiji LENKE UDOVIČKI premijerno je izvedena, prvo na Brijunima, a onda i ovih dana u Zagrebu. Ali, nažalost, na Gavellinoj pozornici Lotteinog glasa nije bilo. Nije bilo te reske ironije, koju negdje u dubini duše danas traži i uvijek će tražiti svako ljudsko biće koje ne želi i koje prezire sve ovo što se sada događa. Umjesto razarajućeg humora koji ogoljuje današnju stvarnost, gledali smo veseli brodvejski mjuzikl u kojem sav taj Brechtov socijalni

polusvijet – izgubljeni ljudi, lopovi, korumpirani policajci i vladari iza zavjese – djeluju samo kao ušminkane lutke na koncu šarene zabave. Sve se odvija brzo kao na vrtuljku, uz obilje gegova, muzike, pokreta i plesa, gdje bilo kakav društveni kontekst, naročito ovaj današnji, prestaje biti važan. Odmah da kažemo da Gavellin glumački ansambl predvođen BARBAROM NOLA, DIJANOM VIDUŠIN i BOJANOM GREGORIĆ VEJZOVIĆ vrlo uspješno odrađuje posao te muzičke komedije zabuna u što se pretvorio Brecht, ali osim tih plesno-scensko-muzičkih skečeva, ništa dublje u tom maskenbalu nismo vidjeli. Ostalo je samo blještavo šarenilo kostima, glumačkog jurcanja, živog benda na sceni, pjevanja songova (mora se priznati, često puta vrlo falš) – i tako skoro tri sata. U društvenu angažiranost Brechta danas ne vjeruje ni aranžer muzike KARLO HUBAK, koji je u programskoj knjižici ustvrdio da je Brecht/Weillova muzika današnjem gledaocu dosadna, kao i da je u međuvremenu čitava 'Prosjačka opera' postala komercijalna predstava, te zaključuje da, na veselje publike, tako treba nastaviti i dalje.

Dramaturginja ŽELJKA UDOVIČIĆ ustvrdjuje pak da 'Prosjačka opera' i danas odzvanja kao snažno upozorenje, pa se onda tek u zadnje dvije rečenice ove predstave postavlja pitanje da li je veći zločin opljačkati banku ili je otvoriti i da li su veći kriminalci kapitalisti ili lopovi, premda najveći dio izvedbe nije imao ama baš ništa s temeljnom Brechtovom kritikom društva. Ako je ova 'Prosjačka opera' htjela biti laka zabava, onda je u tome apsolutno uspjela, ali za to je plaćena visoka cijena, jer je ona odustala od lojalnosti osnovnoj namjeri pisca, kao i nalogu kritičke umjetnosti u ovakvom vremenu. ■

Smrtonosni susret (r: JT Mollner)

(2023.)

Willa Fitzgerald kao jedna od dvoje protagonista

PIŠE Damir Radić

Dimenzije krivnje

Mollner odlično barata složenom i nepredvidivom naracijom

TREBA li žrtvi bezuvjetno vjerovati ako se predstavlja kao žrtva, izgleda kao žrtva i sve upućuje na to da jest žrtva? S tim pitanjem na umu, malo poznati scenarist i režiser JT MOLLNER krenuo je u avanturu kreacije i realizacije svog drugog dugometražnog filma 'Smrtonosni susret' (izvornik 'Strange Darling' poetičniji je i semantički bolje odgovara filmskom sadržaju), s očitom namjerom da #MeToo pokretu baci rukavicu u lice. Učinio je to na način raritetan u aktualnoj kinematografiji, izazvao velik interes kritičara, kontroverze, ali i većinsku podršku, doduše prije svega zbog vješte izvedbe, ne zbog ideoloških provokacija.

'Smrtonosni susret' i njegov autor mnogo duguju QUENTINU TARANTINU. Radnja filma tarantinovski je ispričana kroz nekronološki poredana poglavlja, glavni načelni orijentiri horori su iz 1970-ih, osobito u prikazu enormnog (seksualnog) nasilja nesuzdržani kulturni naslovi kao 'Zadnja kuća nalijevo' WESA CRAVENA i 'Teksaški masakr motornom pilom' TOBEA HOOPERA. Navedeni uzori također imaju veze s Tarantinom kojem su sedamdesete omiljeno filmsko razdoblje, a tarantinovski je i korištenje pjesama kojima se komentiraju filmska zbivanja ili jednostavno boji atmosfera, kao i posezanje za dugo zaboravljenim, a nekad prestižnim glumačkim imenima – u ovom slučaju BARBARE HERSHEY i EDA BEGLEYJA JR.-a u istaknutim sporednim rolama. Redateljski stil izrazite retoričnosti također može uputiti na Tarantina, ali i na njegovu omiljenu sineasta BRIANA DE PALMU, a ima u Mollnerovu filmu i natruha DAVIDA LYNCHA, kroz profantastični 'bljeskoviti' motiv viđenja čovjeka kao đavla ili demona. Da sve bude u skladu s retro pristupom, intertekstualnošću i pastišizacijom, film je, opet tarantinovski, snimljen analogno, na 35-milimetrarskoj vrpici, a direktor fotografije bio je ni više ni manje nego nekoć istaknuti glumac GIOVANNI RIBISI, kojem je

to dugometražni snimateljski debi, i bome prilično fascinantno.

Iako obilato posuđuje, Mollner je nesumnjivo samosvojan autor, pritom darovit, no istovremeno i nekako 'tanak', bliži ranom Cravenu i ranom Hooperu i njihovoj niskobudžetnoj kombinaciji eksploatacijskog i politički provokativnog (potonje kod njih u *backgroundu*, kod njega eksplicitno), nego visoko samosvjesnom i estetski intenzivno ambicioznom Tarantinu, bez obzira na to što su se potonjem znale zalomiti adolescentske regresije. Mollner odlično barata složenom i nepredvidivom naracijom i stilski je uzbudljiv, ali ne lišava se ni eksploatacijskog dodira kroz mamljenje gledatelja seksom, koji se u 'konkretnom' smislu zapravo nikad ne dogodi, te namjerom da šokira nasiljem. Ipak, u središtu mu je polemika s #MeToo pokretom. Najkraće rečeno, a da se ne otkrije previše, na pitanje postavljeno u prvoj rečenici ovog teksta njegov je odgovor negativan, ali nije jednodimenzionalan. Naime, to što se otkrije da žrtva nije žrtva nipošto ne znači da je naizgledni zločinac nevin i pravedan – ipak je prije svega riječ o odnosu dvoje mentalno pomaknutih pojedinaca (tumače ih sjajna WILLA FITZGERALD i solidni KYLE GALLNER), koji s jedne strane reprezentiraju rodne karakteristike bliže patrijarhalnom nego feminističkom viđenju, ali s druge reprezentiraju i sebe upravo kao pojedince koji izlaze iz okvira kolektivističkog rodnog shvaćanja. To bi trebalo imati na umu prije nego što se film i njegov autor otpišu kao (mizogini) promicatelji rodnih stereotipa, tim prije što barataju s gotovo jednakim brojem ženskih i muških žrtava, i što pravdu na kraju izvrši žena. Uglavnom, što god mislili o njemu, 'Smrtonosni susret' intrigantno je ostvarenje na kakvo se danas doista vrlo rijetko nailazi. ■

After Marx

Imamo dovoljno materijala za priču o slanju marksizma u pradavnu prošlost pod egidom brige za njegovu suvremenost. Jedino, to ne samo što više nije priča o knjizi 'Šuvar', pa ni o polemici koja ju je pratila, nego nije ni priča o njenom kritičaru, sociologu Josipu Pandžiću. Radije priča o tri i po decenije sustavnog brisanja tragova marksističkog diskursa

TREBA stati kad je najbolje, zaključili su ovih dana u uredništvu Anala Hrvatskog politološkog društva pa naglo presjekli polemiku o knjizi 'Šuvar' novinara i bivšeg glavnog urednika ovog tjednika RADE DRAGOJEVIĆA. Prvo rekapitulacija. Još u augustu na stranicama Anala izrazito negativnu kritiku 'Šuvara' piše sociolog JOSIP PANDŽIĆ, docent zagrebačkog Filozofskog fakulteta. Zatim je po njegovoj kritici opleo profesor Fakulteta političkih znanosti MARKO GRDEŠIĆ, na šta mu Pandžić uzvraća. Onda ulijeće Dragojević, Pandžić vraća i njemu. I taman kada se stvar zahuktala, krenulo naguravanje a publika dohvatila kokice, na tulum upadaju partibrejkeri iz politološkog društva. Šta ćemo sad? Dok se društvo razilazi – svatko sa svojom verzijom događaja, kao što to poslije tulumu zna biti – hoćemo na after?

Ovo dakle nije nastavak polemike, a nije ni da nije. Preciznije: ajmo vidjeti gdje nas vodi samo jedna linija Pandžićeve argumentacije koja se provlači kroz sva tri njegova teksta. Linija koja po tko zna koji put podcrtava omiljeno pitanje ovdašnje sociologije. I ne samo sociologije, i ne samo ovdašnje. A glasi: kako upokojiti marksizam? Već pri početku svoje kritike Pandžić tako zamjera Dragojeviću to što u knjizi barata istim rječnikom kojim se služio sam ŠUVAR, zbog čega 'često nije moguće razlikovati njihova shvaćanja'. Navodi i primjere problematičnog rječnika: 'restauracija kapitalizma', 'upotrebna' i 'prometna' vrijednost, 'klasna društva'... Marksistički pristup je, kaže, još uvijek legitiman u znanosti, ali 'bez iznošenja pomnijeg objašnjenja smislenosti njegovog korištenja' ovdje pati od 'doktrinarne zastarjelosti'. Tko ga koristi, taj 'ukida svaki potencijalni dijalog neistomišljenika' o sadržaju knjige. Jer, recimo, ne možete danas poput Šuvara govoriti o 'višku rada', a ne možete zato što se 'marksistička radna teorija vrijednosti i teorija o višku vrijednosti ne mogu više tretirati kao neupitne premise rasprava o ekonomiji'. Šteta je, zaključuje Pandžić, što se Dragojević barem nije na početku knjige deklarirao kao marksist pa da odmah znamo na čemu smo.

Enter Marko Grdešić. On Pandžiću poručuje, otprilike: samo malo, ako smo rekli da

je marksizam legitiman, a odmah zatim da je doktrinarno zastario, ne znači li to da ipak nije baš toliko legitiman? I nisu li svi ti navodno zastarjeli pojmovi ustvari standardni rječnik ljevice, koji se koristi u današnjim lijevim raspravama baš kao što se koristio u šuvarovskim osamdesetima? Pandžića ovo motivira da detaljnije protumači svoje stavove i – zapravo – zabava tek počinje. Poanta je u tome, objašnjava nedeklarirani antimarksist, što je Šuvarov rječnik koji Dragojević preuzima već onda, u osamdesetima, bio zastario: umjesto da barata suvremenim neomarksističkim terminima, notorni pokojni ministar tvrdoglavo se držao marksističko-lenjinističke ortodoksije. A ukoliko se njegov tadašnji rječnik koristi i dalje, onda pred sobom imamo 'dogmatski kontinuitet koji nije i ne može biti produktivan i razumljiv izvan krugova istomišljenika'. Jer šta? Jer evo, recimo, 'restauracija kapitalizma'. Prvo, uglavnom se 'umjetnine i kulturna dobra 'restauriraju', a ne politički i/ili gospodarski sustavi poput kapitalizma', docira Pandžić koji i inače ima tu, meni krajnje iritantnu naviku da maše definicijama iz rječnika i enciklopedija kao da su objektivne istine, a pošto smo, evo, na afteru kod mene doma i pošto sasvim slučajno tu na polici imam rječnik hrvatskog jezika, suvremen da suvremeniji ne može biti, sačekajte da potražim, r, re, resta, evo ga: 'restauracija: ponovno

uspostavljanje oborenog društvenog poretka (restauracija kapitalizma)'. Drugo, ide dalje Pandžić, sintagma 'restauracija kapitalizma' predstavlja 'sirovo ideološko pojednostavljivanje' jer ne uspostavlja se uvijek jedan te isti kapitalizam, nego njegove različite varijante: kao da ne postoji čitava tradicija rasprava oko toga odnosi li se marksistička kritika na kapitalističke odnose neovisno o njihovim historijskim varijacijama i kao da prešućivanje te rasprave ne predstavlja, kako smo ono rekli, sirovo ideološko pojednostavljivanje. Treće, nastavlja Pandžić, kada se spomene 'restauracija' onda se 'snažno implicira negativno viđenje procesa neovisno o njegovim mogućim ishodima', što nas – osim što jednostavno nije točno – vodi do skandaloznog pitanja: netko tko koristi marksistički rječnik istovremeno implicira negativno viđenje kapitalizma? *Shocked face emoji.*

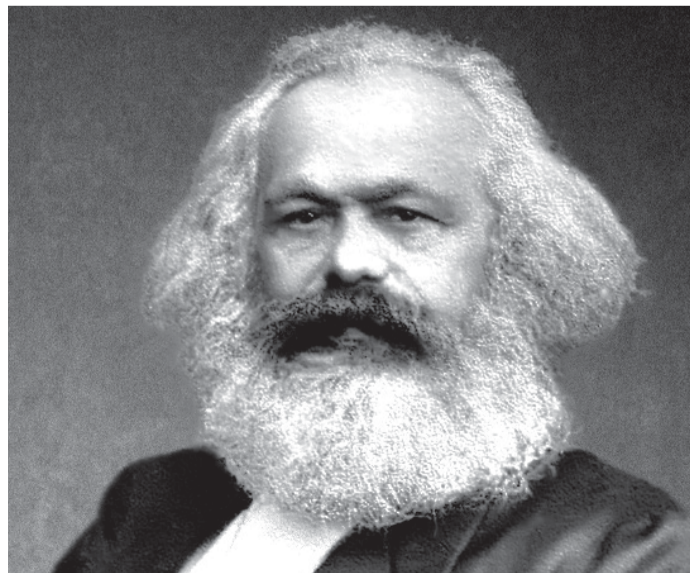
S restauracije prelazimo na radnu teoriju vrijednosti, a ona se, lijepo nas je Pandžić upozorio već u prvom tekstu – ako se sjećate – više ne može tretirati kao 'neupitna premisa rasprava o ekonomiji'. Samo, mora da se u raspravama o ekonomiji između njegovog prvog i drugog teksta dogodilo nešto jako važno, jer u drugom tekstu saznajemo da je MARXOVA radna teorija vrijednosti u međuvremenu postala još i potpuno 'diskreditirana'. Ne znam šta bi diskreditirani Karl rekao na to. Ustvari

znam, samo malo, idem opet do police, evo ga: 'Brljanje o neophodnosti dokazivanja pojma vrijednosti zasniva se jedino na potpunom nepoznavanju i same stvari o kojoj je riječ i naučne metode.' Neću dalje da vas ne gnjavim, vidim da neki već spavaju na kauču, ali ima o tome šta diskreditirana radna teorija vrijednosti zapravo predstavlja u Marxovoj kritici političke ekonomije literature pa potražite kada se vratite kući. Ili vam evo posudim, kad sam već kraj police, samo da vidim, nešto suvremeno: aha, MICHAEL HEINRICH, 'Uvod u Marxovu kritiku političku ekonomije', dobra knjiga, e pa tamo negdje iza 50. stranice.

Nakon restauracije kapitalizma i radne teorije vrijednosti Pandžić se zaustavlja i ne objašnjava ostale pojmove koje, po njegovom mišljenju, od već zastarjelog Šuvara preuzima još zastarjeliji Dragojević. Šteta: bilo bi zanimljivo saznati kako funkcionira novi, najsuvremeniji model marksizma koji, maksimalno otvoren prema neistomišljenicima, više ne govori o – šta smo ono rekli da je još zastarjelo – e da, na primjer o 'klasnim društvima'.

Sada već imamo dovoljno materijala za priču o jednosmjernom slanju marksizma u pradavnu prošlost pod egidom brige za njegovu suvremenost. Jedino, to ne samo što više nije priča o 'Šuvaru', pa ni o polemici koja ga je pratila, nego nije ni priča o samom Pandžiću. Radije priča o tri i po decenije sustavnog akademskog i medijskog brisanja tragova marksističkog diskursa, nakon koje u javnosti ostaje prostor samo za karikaturu marksista: njegov je pristup legitiman, ali baš i nije; odnosno jeste, ali mora biti suvremen, a da bi bio suvremen, treba odustati od suspektnih termina kao što je 'klasno društvo'; pritom, dok odustaje od osnovnih marksističkih pojmova, bilo bi dobro da se deklarira kao marksist; ako se ne deklarira, red je da objasni zašto se služi pojmovima od kojih je prethodno odustao, ili nije, nisam više siguran... On je, na kraju onda ispada, neka vrsta SCHRÖDINGEROVOG marksista: istovremeno je tu i nema ga.

E, sad sam se sjetio jednog vica. Kako zašto, na afteru smo, pričam šta mi padne na pamet. Znači, koja je razlika između liberala i desničara? Liberal tvrdi da je marksizam umro još otkad je marksizam nastao, desničar ga svugdje vidi živog čak i kada ga praktično nema. Dobro, nije nešto, ali to ionako nije vic, nego opservacija američkog marksista DUSTINA GUASTELLE koji je ovih dana na portalu Jacobin objavio zabavnu kritiku kanadskog profesora filozofije JOSEPHA HEATHA, uvjerenog da marksizam pripada prošlom svršenom vremenu. Kada smo kod Jacobina, izašao je tamo, također ovih dana, intervju politologinje WENDY BROWN S PAULOM REITTEROM I PAULOM NORTHOM, predviđiocima novog američkog izdanja prvog toma 'Kapitala'. Da, da, u nakladi prestižnog Univerziteta u Princetonu, sa sve radnom teorijom vrijednosti i 'upotrebnom vrijednošću' i 'razmjenskom vrijednošću', sada se ponosno reklamira kao 'prvi prijevod na engleski jezik nakon 50 godina', praćen nizom intervjua. A s kim ima smisla razgovarati o suvremenom marksističkom rječniku, ako ne s marksistima koji su nad rječnikom upravo proveli par godina? Pa onda mogu govoriti o semantičkim nijansama, o tome zašto se 'Kapital' bavi kapitalizmom kao takvim, a ne samo nekim njegovim povijesnim varijantama, o najčešćim zabludama oko shvaćanja Marxove radne teorije vrijednosti i o svemu onom što se drugdje rješava usput, nonšalantno. Vrijedi baciti pogled, ako ni zbog čega drugog, onda da vidite kako sve mogu izgledati suvremene debate o marksizmu. Ali dobro, već sam vas udavio. A i nitko vas ne tjera. Ima, na kraju krajeva, sigurno i boljih aftera. ■

Nikako da ga upokoji
– Karl Marx (Foto:
Wikimedia Commons)

PREPORUKE: DOKUMENTARCI

Jedina zemlja

(r: Basel Adra, Yuval Abraham, Rachel Szor, Hamdan Ballal, 2024.)

NAGRAĐEN na Berlinaleu, film 'Jedina zemlja', koji je zbog propalestinskog aktivizma naišao na instruirani otpor svjetske zajednice i neočekivano postavio dokumentarac u središte diskusije, odnedavno je u distribuciji. Na njegovu se tretmanu reflektirala sva iracionalnost ukopanih pozicija, kao i urušavanje prostora argumentirane polemike. No, ujedno se pokazalo nepobitnim da je svaka festivalska programska odluka, baš kao i ona žirija, nužno politička, sve ako je i naizgled objektivna, prema čemu se negodovanje iskazuje samo u slučaju oporiranja prevladavajućoj struji, odnosno, u ovom slučaju, konsenzualnom pristajanju uz opresora. Niti je publika pasivni proma-

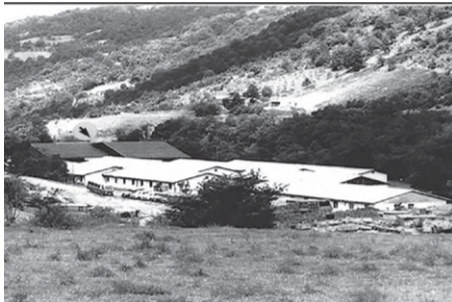
trač, niti je kultura neutralna. 'Jedina zemlja' rezultat je rada palestinsko-izraelskog kolektiva, čiji koncept i početak snimanja sežu u 2019., da bi mu aktualna situacija namakla novu vizuru. Kolektiv dokumentira i prokazuje mehanizme izraelskih zlostavljajskih praksi, diskriminatornih politika i zatiranja ljudskih prava, usadenih duboko u sve strukture društva. Trenutni genocid stoga možemo promatrati kao godinama pripremanu eskalaciju. Niz necenzuriranih prizora društveno poticanog nasilja, očitog i kroz različit tretman protagonista uvjetovan etničkom pripadnošću, u publici jednako izaziva nelagodu, kao i prepoznavanje uvijek istih obrazaca odnosa moći, segregacije i odbacivanja prema nacionalnom ključu. Film je danas bitan uvid u pozadinske odnose ratnog stanja, rezultata sistematiziranog nasilja u trajanju od više od pola stoljeća. Sve ako i sami protagonisti uporabu filma u političkoj borbi smatraju naivnom, on ostaje bitan alat razbijanja predrasuda i osvješćivanja razmjera prešućivane katastrofe.

Šutnja razuma

(r: Kumjana Novakova, 2023.)

UZAGREBAČKOM Dokukinu sljedeći će se tjedan prikazati nagrađivani film 'Šutnja razuma' makedonske redateljice KUMJANE NOVAKOVE, eksperimentalno-dokumentarno istraživanje kolektivnih ratnih trauma. Riječ je o ostvarenju koje počiva na suočavanju s nasilnom prošlošću i čiji ciljevi također nadilaze one estetske. Redateljica slobodno dostupni arhivski materijal naknadno preslaguje i preispituje, puneći prazna mjesta kolektivne memorije. Međutim, intervencijama u sliku, uznemirujućim zvukovima i korištenjem amaterskih sni-

maka, gledateljevu percepciju zamagljuje, dezorijentira i ruši uspostavljenu ravnotežu unaprijed danih uloga. Distorzijom slike i zvuka na formalnoj se razini sprječava intelektom potaknuta distanca, da bi se uvlačenjem u film potakla tjelesna reakcija apsolutne potresenosti. Materijal koji Kumjanova koristi preuzet je iz arhiva međunarodnog suda koji je prvi procesuirao zločine masovnog silovanja žena u Foči i konačno prepoznao silovanje kao oblik mučenja, prekinuvši dotadašnju retoriku njegova shvaćanja kao ratne prak-

se. Tretman ratnih abominacija tiče se nasljedstva svih nas, baš kao i način na koji povijesno pamćenje održavamo.

Solastalgia / Mafifa

(r: Violeta Mora, 2022. / r: Daniela Muñoz Barroso, 2021.)

UAKTU suradnje kao direktnom izrazu zagovaranih uređivačkih politika, Dokukino, naše jedino specijalizirano kino, i inicijativa Unseen, orijentirana na promišljanje konotacija konteksta prikazivanja, 16. listopada u klopnu programa 'Mikrosusreti - Unseen & Dokukino: Slika potrage' organiziraju projekciju kratkog filma 'Solastalgia' VIOLETE MORA i dokumentarac 'Mafifa' DANIELE MUÑOZ BARROSO. Filmove je pritom

nužno promatrati unutar širih odrednica, uvjetovanih organizacijskom strukturom. Unseen funkcionira kao alternativno (gerilsko) kino koje projekcije donosi izvan tradicionalnih mjesta, prebacujući fokus na prostorno uvjetovanje čina gledanja, živo iskustvo iz kojeg se kondenzira atmosfera međusobne razmjene, podrške i upotpunjavanja zatečenih značenja. Činjenica da nezavisna kina nestaju upozorava na neumoljivost promjena nekad samorazumljivih odnosa, a inzistiranje na programskim konceptima utemeljenima na malim kinematografijama upućuje na važnost njegovanja i premreženost antikolonijalnih, feminističkih i antifašističkih stavova, podsjećajući istovremeno na razorne posljedice njihove negacije.

■ Iva Rosandić

Ravnateljica RadioTeatra
Bajsić i prijateljiNINA BAJSIĆ
Radiofonija je za mene
prostor slobode

Od 12. do 25. listopada održavaju se 'Noći RadioTeatra u Gavelli (i okolo)'. Predstavite nam program ukratko.

Program 12. i 13. listopada otvara 'Mislim da me se zemlja sjetila', radio walk s elementima žive izvedbe, inspiriran pjesmama američke pjesnikinje MARY OLIVER, koji će publiku povesti u večernju šetnju Gornjim gradom. Program se nastavlja u Gavelli, gdje će publika imati priliku pogledati tri predstave RadioTeatra; 'Bajsove vrpce' (15. listopada), nakon koje je koncert koji pripremam s bendom, zatim 'Hoerspiel: mala igra za slušanje (i gledanje)' (16. listopada) i 'Soundtrack za film koji nije snimljen' (17. listopada), nastao u suradnji s beogradskim kantautorom KRALJEM ČAČKA, koji će nakon predstave izvesti svoj koncert. Svakom od programa prethodi zvučna šetnja '11 minuta za 11 godina RadioTeatra'. Dio programa odvija se u Mjesnom odboru Malešnica, gdje će se održati još jedna izvedba 'Bajsovih vrpce' (19. 10.) i predstava 'Nema putne' (20. listopada). Dana 25. listopada održat će se zvučna šetnja 'Ja tjeram krdo riječi' autorice KSENJE BANOVIĆ, posvećena VESNI PARUN.

Približite nam iz perspektive dramaturginje i glazbenice zanimljivost radijske umjetnosti i njenih formi.

Radiofonija je za mene prostor slobode. Otvora mogućnosti koje ne pronalazim u drugim medijima, potiče me da više razmišljam o publici/slušatelju, koji je u radijskoj umjetnosti na ovaj ili onaj način uvijek aktivni sukreator sadržaja. Ono što bi se na radiju moglo nazvati 'nedostatkom', a to je izostanak vizualnog, doživljavam kao njegovu prednost, i upravo u tom nedostatku vizualnog slušatelj ima priliku imaginirati vlastite svjetove, uz zvučni poticaj. Rad sa zvukom uvijek je neka vrsta 'poticanja', 'rasplamsavanja' imaginacije, nikad serviranja ideja slušatelju.

Svako toliko javnim prostorom zacirkulira pitanje budućnosti radiodrame na Hr-

KVADRAT

Veliku nagradu 'Mira Trailović' 58. Bitefa dobila je JASNA ŽMAK za predstavu 'this is my truth, tell me yours'. 'Ova predstava je oblikovana uz veliko znanje i svest o političkim značenjima korišćenja pozornice kao javne sfere u kontekstu uvažavanja svih društvenih pozicija drugih', stoji, između ostalog, u objašnjenju žirija. Čestitke!

■ L. P.

Dobitnica Bitefove Velike nagrade - Jasna Žmak
(Foto: Tanja Drobniak/BITEF)

Foto: Vladimira Spindler

vatskom radiju. Koji je njen status danas na HR-u i zbog čega je važno očuvati taj prostor?

Radiofonija se počela razvijati i prije mogućnosti zvučnog zapisa, dakle u vremenima kada su se radiodrame izvodile uživo (što tematiziramo u predstavi 'Hoerspiel'), a kao zasebna grana umjetnosti procvatila je polovicom prošlog stoljeća, izumom magnetofona i mogućnošću montaže. To je vrijeme obilježeno radijskom kulturom i radio je tada uživao status koji danas više nema. Ne znam kakva je budućnost radija kao medija, ali za budućnost radiofonije nisam zabrinuta. Razvoj tehnologije možda je smjestio radio u drugi plan, ali u isto vrijeme na neki način je demokratizirao radiofonsku umjetnost i otvorio toliko novih mogućnosti za sve koji se žele baviti zvukom na druge načine, bilo to u obliku zvučnih šetnji, zvučnih knjiga, radijskih serijala, podcasta, instalacija, radiofonskih izvedbi i performansa... Vjerujem da ni radiodrama u tom smislu neće izumrijeti, samo se mijenjaju kanali kojima putuje do publike, i prema tome treba biti otvoren.

■ Lujo Parežanin

Umjetnice, a ne 'dame'

Izložba 'Jedna za sve – sve za jednu' pokazuje kako je Klub likovnih umjetnica, prvo profesionalno udruženje te vrste na ovim prostorima, utjecao na stvaranje prostora 'vlastite sobe' i time utro put sljedećim generacijama umjetnica

RODNA neravnopravnost je i umjetnice zamjetnim dijelom stavljala na marginu stručnih interesa. Pitanje na koje treba odgovoriti nije je li njihov rad bio zabava i igra u dokolici, kako im se u kritikama spočitavalo, nego zašto su historizacija i valorizacija djela brojnih likovnih umjetnica 20. stoljeća još donedavno bile zapostavljene. Što u tom kontekstu govori pojava i aktivnosti Kluba likovnih umjetnica, jedinog profesionalnog udruženja te vrste u prvoj polovici prošlog stoljeća i prvog na našem prostoru? Klub je osnovan međuratne 1927. u Zagrebu, slijedeći primjer tri desetljeća starijeg udruženja Women's International Art Club iz Londona, koje je promoviralo interese umjetnica, uspostavljajući kontakte i međusobnu pomoć pri izlaganju. Premda se londonski Klub nešto više fokusirao na međunarodne suradnje – između ostalog, organizirao je izložbu slikarice NASTE ROJC i drugih četiriju umjetnica s našeg prostora, da bi Rojc potom s LINOM CRNČIĆ-VIRANT inicirala nastanak slična udruženja u lokalnoj sredini – i jedan i drugi pretežno su priređivali izložbe umjetnica iz svoje sredine. Do godine 1940. održano je desetak skupnih izložbi u Zagrebu, Ljubljani, Sušaku, Osijeku i Dubrovniku. Naročito se ističe retrospektivna izložba njemačke grafičarke i kiparice KÄTHE KOLLWITZ, autorice brojnih socijalno angažiranih djela, fokusiranih na siromašne i potlačene radnike, majke s djecom i antiratne teme, koja je održana u zagrebačkom Umjetničkom paviljonu.

Znakovito je da rad članica Kluba nije bio nezapažen – štoviše, bio je javno vidljiv i kritiziran, ali nerijetko je stupanj kreativnosti tumačen rodom determiniranošću, što je bila refleksija prevladavajućih stavova ondašnjih, pretežno muških pripadnika likovnih krugova. U gotovo stotinu godina otkako je formiran, značaj tog jedinstvenog umjetničkog kluba nedovoljno je bio poznat u struci, a onda i široj javnosti. Međutim, izložba autorica DUNJE NEKIĆ i DARIJE ALUJEVIĆ, koje su u organizaciji Muzeja za umjetnost i obrt predstavile temu 'Jedna za sve – sve za jednu/Klub likovnih umjetnica 1927. – 1940.' u Klovićevim dvorima (9. rujna – 3. studenog), donosi sveobuhvatan uvid u djela i način njihova rada.

'Glava starca'
Mile Wod, 1910. (Foto:
Patrik Macek/PIXSELL)

Prezentirana djela potrebno je sagledati u kontekstu vremena i patrijarhalne sredine u kojima su većinom nastajala. Riječ je ponajprije o pejzažima i mrtvim prirodama, portretima i drugim motivima poput narodnih,

Rad članica Kluba nije bio nezapažen – štoviše, bio je javno vidljiv i kritiziran, ali nerijetko je stupanj kreativnosti tumačen rodom determiniranošću, što je bila refleksija prevladavajućih stavova ondašnjih, pretežno muških pripadnika likovnih krugova

zatim karikaturama, djelima primijenjene umjetnosti i dokumentacijskoj građi, sve iz raznih privatnih i javnih zbirki. Pored široka raspona likovne kvalitete, uočavaju se sklonosti stvarnom, predmetnom svijetu, karakteristike akademizma te poneko približavanje aktualnim slikarskim trendovima, ali ne i tolika blizina radikalnim tokovima europske moderne umjetnosti. To sugerira i da Klub likovnih umjetnica nije imao striktan umjetnički pravac, pa se izlagalo 'sve što je dobro ili bar zanimljivo bez obzira na to da li je vrlo moderno ili sasvim starinski i bez obzira na to kakovom je tehnikom izvedeno', kako je stajalo u njegovim Pravilima.

U pogledu onovremene kritičke recepcije i percepcije ističe se kritika KOSTE STRAJNIĆA, koji je pored ostalog upućivao na biološku ulogu žena i njihovu određenost za privatne sfere. 'žena je svakako manje originalna nego muškarac', istaknuo je prilikom prve izložbe Kluba utjecajni slikar i povjesničar umjetnosti LJUBO BABIĆ. Takve stavove inspirirali su tada aktualni kontroverzni tekstovi, poput onih OTTA WEININGERA. Znalo se sugerirati da su slikarstvo i kiparstvo kao uzvišena i 'čista umjetnost' vezani za maskulinitet, pa se prilike za žene u drugim medijima ograničavaju na 'manje važna' područja, podcjenjujući žensku perspektivu. 'primijenjena umjetnost i umjetni obrt jest prava domena žene', pisao je Babić.

Likovnim se umjetnicama štošta dociralo i neutemeljeno zamjeralo – primjerice, manjak autokritike kao 'ženska slabost', kako je pisao IVO FRANIĆ. Umjesto umjetnicama, članice Kluba nazivali su 'damama', 'gospođama' ili pak samo 'klubašicama'. U važnoj referentnoj knjizi, sintetičnom pregledu slikarstva 20. stoljeća, GRGO GAMULIN u obradi teme i opusa članica Kluba likovnih umjetnica daje neke od primarnih podataka o djelovanju, djelima, izložbama i recepciji, nerijetko ističući da opus pojedine tek treba istražiti. Stereotipno povezivanje osobina slikanja s rodom vidljivo je kad Gamulin piše o djelu slikarice CATE DUJŠIN-RIBAR, koje tumači kao 'feminizirano slikarstvo; slikarstvo shvaćeno kao lijepo prenošenje lijepe prirode'.

Nije cilj nabrojiti ni podrobno predstaviti dvjestotinjak izloženih slika 39 članica Kluba, no treba imati u vidu da su izložena neka antologijska djela, poput slike 'Zima s gavranima' Naste Rojc, ali i njezin idealiziran vladarski portret kralja ALEKSANDRA I. KARADORĐEVIĆA, čija je supruga MARIJA bila pokroviteljica izložbe Kluba likovnih umjetnica. Mogu se pogledati neke grafike Käthe Kollwitz, majstorski izvedeni bakropisi veduta i portreta VJERE BOJNIČIĆ, kao i niz vršnih skulptura, poput 'Zaslanog dječaka' iznimno zapažene kiparice MILE WOD, čiji je opus temeljito istražila DARIJA ALUJEVIĆ. Tu su i radovi SOFIJE OMČIKUS, MARY STRIBORSKY, Cate Dujšin Ribar, ZDENKE PEXIDR-SRIČA, SONJE TAJČEVIĆ-KOVAČIĆ i drugih.

Uz slike, izložba donosi sažeto ispisane biografije čiji sadržaji nameću pitanje kako to da dosad nisu više istaknute profesionalne sudbine tih među prvima likovno obrazovanih žena koje su u pedagoškim ili restauratorskim radom doprinosile svojoj sredini. Većinom je riječ o materijalno osiguranim umjetnicama koje su formalno obrazovanje primale u školama i privatnim obukama kod slikara u Londonu, Parizu, Beču ili Zagrebu. Neke su od njih vršnjakinje minhenovaca, poput Naste Rojc, koja je tamo pohađala sate crtanja s MIROSLAVOM KRALJEVIĆEM. Rijetko su se na obrazovanje odvažile one iz nižih društvenih slojeva, poput Tuzlakinje ADELE BEHR VUKIĆ, prve školovane bosanskohercegovačke slikarice, koja je unatoč teškim uvjetima obrazovana na bečkoj ženskoj umjetničkoj školi. Naučivši raditi u teškim prilikama, nemajući sredstva za nova platna, pred kraj života premazivala je više puta iste slike.

Uvid u pravila Priređivačkog odbora izložbi iz 1932. donosi informacije i o etičkim principima Kluba: djela se biraju prema njihovoj kvaliteti, pa se 'ime ne doznaje prije izbora rada', 'radovi članica izvan Zagreba odabiru se prvi', a 'nijedna članica ne smije izražavati svoj sud o radovima drugih, ni u slučaju ako to posjetioci od nje zahtijevaju'. Nepridržavanje pravila značilo je isključenje iz Kluba koji se udružio isključivo na profesionalnoj razini, a ne ideološkoj.

Bez obzira na široki kvalitativni raspon i pretežiti izostanak naročitih modernističkih iskoraka, nekima od izloženih djela članica Kluba pripada ravnopravan kanonski status u lokalnoj povijesti umjetnosti. U tom je kontekstu ova izložba doprinosi daljnjim istraživanjima njihovog rada. Djelujući unutar Kluba likovnih umjetnica, članice su se okupljale u vrijeme 'kada niti naši jači kolege nisu u stanju istupati u jednoj velikoj cjelini i priredjivati složno velike izložbe', kako je u ZAGORKINOM Ženskom listu zapisala Nasta Rojc. O koheziji govori i prilično dugo trajanje Kluba koji je utjecao na stvaranje prostora 'vlastite sobe' i time utro put sljedećim generacijama likovnih umjetnica. ■

TV RAŠETANJE

Otac na putu

PIŠE Boris Rašeta

Na službenim stranicama HRT-a 'Otac' je najavljen kao 'srpsko-hrvatski film'. Neobično je vidjeti takav opis, ali je djelo sjajno. Izvanredni Goran Bogdan glumi oca kojemu socijalna služba oduzima dvoje djece, pa kreće s juga Srbije pješice u 300 kilometara udaljeni Beograd, ne bi li kod ministra osigurao da mu vrate djecu

**N1 uživo,
1. listopada, 8:00**

T IHOMIR LADIŠIĆ povukao je sjajan potez – izravno je prenosio obraćanje JULIANA ASSANGEA, osnivača WikiLeaksa, nakon što je pušten iz britanskog zatvora. WikiLeaks je 2010. otkrio zapanjujući podzemni arhipelag američke vanjske politike. Bila je to medijska bomba, bez presedana u povijesti. Izazivanje ratova i državnih udara, mučenje zatvorenika, kontrola stranih država i vlada, neobaziranje na civilne žrtve, sve je to WikiLeaks raskrinkao. Sve je to i danas dostupno na webu, a N1, 'afilijacija američkog CNN-a', paradoksalno, o svemu tome najbolje izvještava. Assange je uhapšen 11. travnja 2019. godine. Britanska policija ga je uhapsila u ekvadorskoj ambasadi u Londonu, a ondje je proveo gotovo sedam godina nakon što je dobio azil da bi izbjegao izručenje Švedskoj zbog optužbi za seksualno zlostavljanje. Bile su montirane, pa su odbačene. U Americi mu prijete 175 godina zatvora. Ako bude dobar, prepolut će mu kaznu. On je junak američkih filmova. Mediji srednje struje, ključni branitelj američke demokracije, već godinama su samo sluge vojnoindustrijskog kompleksa i američke plutokracije. Oni su sovjetizirani – novinari su, tiho i neprimjetno, postali 'društvenopolitički radnici', dobrovoljni pozadinski ratnici u ratu civilizacija. Ne-podobni ljudi, a mediji i otkrića su pod cenzurom. Assange ruši taj koncept. Iz zatvora nije izašao zbog trijumfa pravde, nego zbog priznanja 'krivice'. 'Želim biti jasan – nisam danas slobodan zato što je sustav funkcionirao, nego zato što sam nakon više godina priznao krivnju za novinarstvo i zato što sam tražio informacije i prenio ih javnosti', kazao je Assange, objašnjavajući da je preživio zatvor samo zahvaljujući krajnjem naporu volje. 'Kad sam osnovao WikiLeaks, imao sam san obavijestiti ljude kako svijet funkcionira da bismo mogli imati bolji svijet. Tražili smo istinu o ratnim strahotama, nismo samo otkrili gdje i kada se to dogodilo, nego i strukture iza njih. Kad smo objavili snimku američkog helikoptera koji razara iračkog novinara i spasitelje, to je šokiralo svijet, ali ljudi su se zainteresirali za to kad američka vojska može upotrijebiti silu u Iraku', rekao je Assange. 'Prava novinara i izdavača u europskom prostoru ozbiljno su ugroženi. Transnacionalna represija ne može postati norma jer Vijeće Europe mora djelovati. Kriminalizacija prikupljanja informacija je prijatna novinarima svugdje. Mene je država osudila jer sam objavio istinite informacije o toj državi dok sam boravio u Europi. Novinare se ne bi smjelo goniti zbog objavljivanja informacija, novinarstvo nije zločin', rekao je pa zaključio: 'Ono što se dogodilo meni, ne smije se više nikom drugom dogoditi.' Vjerojatno i neće – malo će tko glavom na kopačku. Da je to učinio u Rusiji, pao bi s balkona ili popio letalnu dozu čaja. Aktivist i humanist VLADIMIR BOGDANIĆ u studiju N1 televizije rekao je da je impresioniran – i mi smo – time da je Assange gledao u direktnom prijenosu. Dodao je kako još gore stvari vidimo u susjedstvu – od Crne Gore do Rusije. 'Ukratko, ovo je bio povijesni događaj, prvorazredan. Zapamtit ćemo ga, trebalo bi ga naših ljudi-

ma pokazati opet, možda mladim ljudima koji se školuju za ovaj posao', izjavio je Bogdanić. Odlična ideja!

**Najljepša
europska sela, HRT,
1. listopada, 20:15**

N A HRT-u je organizirana nova nagradna igra – ljudi koji ne talasaju, mogu na talase! DUBRAVKO MERLIĆ snimio je dokumentarnu seriju Plovopis – južni pučinski otoci, koja donosi 'plovidbeni putopis Dubravka Merlića na otoke Svetac, Brusnik, Biševo, Jabuku, Sušac i Palagružu'. Famozno, za poželjeti. ROBERT KNJAZ bacio je putopisni parangal – njegov će serijal pokazati najljepša europska sela, pa će se u njemu naći 'plavo-bijela grčka Oia, bijelo andaluzijsko selo Setenil de las Bodegas i unikatno plavo selo Juzcar, šarena talijanska Manarola i Riomaggiore, norveški Reine – model za film 'Frozen', francuski Eguisheim sa slapovima cvijeća te švicarski Lauterbrunn sa slapovima vode'. U najavi se kaže da ćete 'sva ta sela gledati otvorenih usta i saznati štošta o životu i običajima lokalaca'. Lijepo. Još otvorenijih usta gledat ćemo GORANA MILIĆA, koji je poželio obići Japan. I toj želji je udovoljeno. U sretno gradove Amerike odvest će nas MARTINA VALIDŽIĆ. Sve te serije idu na Prvom programu, u *prime timeu*. S televizije će pak nestati zadnji format u kojem smo mogli čuti još poneku politički pikantnu stvar: ACO STANKOVIĆ najavio je da – svojom voljom, vjerujemo mu – u Nedjeljom u dva više neće ugošćivati političare. U prvoj emisiji iz novog ciklusa gledali smo JOSIPU LISAC. S obzirom na zabavan karakter komercijalnih televizija i dominantno provladinu uređivačku politiku hrvatskih medija (ANDREJ PLENKOVIĆ pobrojao je nekoliko kritičkih, ima ih pet ili šest), jasno je da se hrvatski medijski prostor stavlja pod dodatnu kontrolu, guši se čeličnom šakom u svilenj rukavici. A mi možemo uživati u putopisu Laku noć, Hrvatska – sličicama iz zemlje izlazećeg mraka.

**Otac, HRT,
3. listopada, 21:20**

N A službenim stranicama HRT-a 'Otac' je najavljen kao 'srpsko-hrvatski film'. Neobično je vidjeti takav opis, ali je djelo sjajno. Izvanredni GORAN BOGDAN (UZ MILOŠA BIKOVIĆA najveća muška TV zvijezda na postjugoslavenskom prostoru) glumi oca kojemu socijalna služba oduzima dvoje djece. Nije kriv, ostao je bez posla, zarađuje kao prekarni radnik, tvrtka mu dvije godine nije isplatila plaću, a njegova žena pokušala spaliti benzinom ali je spašena. Bogdan s juga Srbije pješice kreće u 300 kilometara udaljeni Beograd, ne bi li kod ministra osigurao da mu vrate djecu... Za tu ulogu Bogdan je dobio – zaslužen – Zlatnu arenu. Film SRDANA GOLUBOVIĆA nagrađen je i nagradom publike na Međunarodnom filmskom festivalu u Berlinu. Uz Bogdana, zapaženu je rolu imao BORIS ISAKOVIĆ, poznat po ulogama negativaca – ovdje glumi socijalnog radnika koji se izživljava nad glav-

Goran Bogdan u 'Ocu'
(Foto: Screenshot/HRT)

nim junakom. Scenarij su napisali Srdan Golubović i OGNJEN SVILIČIĆ, majstor zanata. Nekoliko prizora iz filma (protagonistovo tumaranje po šumi, susret s vukovima na nekom proplanku i hod kroz visoku travu) antologijski su. Obavezno pogledati.

**Dnevnik, N1,
4. listopada, 18:00**

M IRJANA RAKIĆ upućeno je, *sine ira et studio* prokomentirala zbivanja na Bliskom istoku. Vidjelo se iskustvo opisujući izjave JOEA BIDENA kazala je kako je američki predsjednik pod kontrolom dok odgovara na predviđena pitanja na presicama, no kad ga na putu do helikoptera novinari zaskoče, odmah daje izjave koje izazivaju probleme. 'Na pitanje novinara hoće li dopustiti Izraelu napad na iranska naftna postrojenja, Biden je kazao da će se o tome tek raspravljati, što je odmah izazvalo skok cijena nafte', kazala je gospođa Rakić. Potom je objasnila kako u Iranu postoji kontinuitet antiizraelske politike od dolska HOMEINIJA do danas (mi bismo dodali da je Iran bio ključni američki saveznik na Bliskom istoku sve dok premijer MOSSADEK nije odlučio prisvojiti iransku naftu, pa su ga CIA i MI6 svrgnuli – nakon čega je sve vodilo prema ajatolasima i mulama). Jedva susprežući oštrije ocjene izraelskih bombardiranja od Gaze do Bejruta, procijenila je kako do šireg rata ipak neće doći, i podsjetila da izraelske invazije na Libanon u pravilu nisu bile uspješne. Iran ima 88 milijuna stanovnika, tri puta je veći od Ukrajine, dok je Izrael velik kao Slavonija i ima samo tri elektrane. Čini se da u takvom odnosu infrastruktura ipak nije mudro započinjati rat s Iranom, gdje god se svrstala Amerika. 'Najtragičnije, Libanon nije bogata zemlja, koja može ne znam što raditi. Milijun i 200 tisuća ljudi trenutačno je u pokretu – ljudi se miču iz pojedinih dijelova zemlje i traže spas. Oni su na trgovima, ulicama, pod otvorenim nebom', rekla je Rakić dodajući kako je noć prije raketiran prolaz između Libanona i Sirije. 'Dosad je prošlo oko 300 tisuća ljudi tim putem, a tamo dolazi i humanitarna pomoć.' Na pitanje hoće li doći do totalnog rata odgovorila je: 'Mislim da neće. Svi tu imaju interese. To mi se čini gotovo nemogućim.' Koji dan kasnije slušali smo TRUMPA, koji predlaže izraelski napad na nuklearna postrojenja. Luđak. Dolazi dr. Strangelove! ■

SRPSKO PRIVREDNO DRUŠTVO PRIVREDNIK

Odlukom Upravnog odbora od 18.9.2024. godine Srpsko privredno društvo „Privrednik” raspisuje:

NATJEČAJ

za dodjelu stipendija srednjoškolicima i studentima za školsku/akademsku godinu 2024./25. iz Fonda „Vladimir Matijević”

Pravo sudjelovanja na natječaju za dodjelu stipendija imaju srednjoškolci i studenti koji ispunjavaju sljedeće uvjete:

- da su državljani Republike Hrvatske;
- da pohađaju srednju školu ili fakultet na teritoriji Republike Hrvatske;
- da prosjek ocjena svih predmeta završenog razreda srednje škole (ili osmog razreda osnovne škole) iznosi najmanje 3,5 (uključujući i maturu ako su upisali prvu godinu studija);
- da prosjek ocjena svih položenih ispita tokom studija iznosi najmanje 3,0 (ako upisuje više godine studija);
- da studenti nemaju više od 25 godina (ne važi za kandidate na doktorskim studijama).

Dokumenti koje treba dostaviti:

- prijavni obrazac (preuzeti na: www.privrednik.hr);
- motivacijsko pismo s kratkim životopisom;
- uvjerenje o redovitom upisu u srednju školu za učenike odnosno na visoko učilište (s naznakom smjera ili studijske grupe) za studente;
- za studente potvrda fakulteta o prosjeku ocjena, odnosno ovjerena fotokopija indeksa iz koje su vidljive ocjene položenih ispita (ako je upisao prvu godinu fotokopija svjedodžbe završnog razreda i mature);
- za učenike fotokopija svjedodžbe završenog razreda (ako upisuje prvi razred – fotokopija svjedodžbe završnog razreda osnovne škole);
- izjava kandidata da ne prima ni jednu drugu stipendiju (preuzeti na: www.privrednik.hr);
- fotokopija domovnice;
- izjava o broju članova zajedničkog domaćinstva (preuzeti na: www.privrednik.hr);
- uvjerenje fakulteta o statusu redovnog studenta člana zajedničkog domaćinstva (ukoliko zajedničko domaćinstvo ima takvog člana);
- potvrda poslodavca o prosjeku plaće za posljednjih 6 (šest) mjeseci prije raspisivanja natječaja, za sve članove domaćinstva koji su u radnom odnosu;
- fotokopija potvrde centra za socijalnu skrb za korisnika stalne novčane pomoći;
- fotokopija potvrde Porezne uprave o visini dohotka u godini prije raspisivanja natječaja za sve članove kućanstva;
- potvrda Zavoda za zapošljavanje (ukoliko je netko od članova domaćinstva nezaposlen);
- izjava za djecu i omladinu bez jednog ili oba roditelja, djecu ili omladinu poginulih i nestalih, te za djecu i omladinu samohranih majki i očeva;
- izjava kandidata o davanju suglasnosti za korištenje osobnih podataka (preuzeti na: www.privrednik.hr)

Natječaj je otvoren od 23.9. do 14.10. 2024. godine.

Odluku o dodjeli stipendija donijet će Upravni odbor na temelju Pravilnika o stipendiranju učenika i studenata putem „Privrednikovih” fondova i Kriterija i mjerila za stipendiranje učenika i studenata putem Fonda „Vladimir Matijević” u roku od 30 dana od dana zatvaranja natječaja.

Prijave dostaviti na adresu:

SPD PRIVREDNIK
(za Fond „Vladimir Matijević“)
Preradovićeva 18, 10000 ZAGREB

Odlukom Upravnog odbora od 18.9.2024. godine Srpsko privredno društvo „Privrednik” raspisuje:

NATJEČAJ

za dodjelu stipendija odličnim studentima za akademsku godinu 2024./25. iz Fonda „Ivana Vujnović”

Pravo sudjelovanja na natječaju za dodjelu stipendija imaju studenti koji ispunjavaju sljedeće uvjete: da su državljani Republike Hrvatske;

- da su državljani Republike Hrvatske;
- da pohađaju fakultet na teritoriji Republike Hrvatske;
- da upisuju najmanje drugu godinu osnovnih studija;
- da prosjek ocjena svih položenih ispita tokom studija iznosi najmanje 4,2.

Dokumenti koje treba dostaviti:

- prijavni obrazac (preuzeti na: www.privrednik.hr)
- motivacijsko pismo i kratki životopis;
- uvjerenje o redovitom upisu u narednu godinu studija s naznakom smjera ili studijske grupe;
- potvrda fakulteta o prosjeku ocjena;
- izjava stipendiste da ne prima ni jednu drugu stipendiju (preuzeti na: www.privrednik.hr)
- fotokopija domovnice;
- fotokopija potvrde ovlaštene ustanove o poznavanju stranog jezika;
- fotokopija svih dobivenih nagrada i priznanja;
- izjava stipendiste o davanju suglasnosti za korištenje osobnih podataka (preuzeti na: www.privrednik.hr)

Nakon zatvaranja natječaja s kandidatima koji ispunjavaju uvjete određene natječajem obavlja se intervju kojeg vodi Odbor za stipendiranje.

Natječaj je otvoren od 23.9. do 14.10.2024. godine.

Odluku o dodjeli stipendija donijet će Upravni odbor na temelju Pravilnika o stipendiranju učenika i studenata putem „Privrednikovih” fondova i Kriterija i mjerila za stipendiranje odličnog studenta putem Fonda „Ivana Vujnović” u roku od 30 dana od dana zatvaranja natječaja.

Prijave dostaviti na adresu:

SPD PRIVREDNIK
(za Fond „Ivana Vujnović“)
Preradovićeva 18, 10000 ZAGREB

Predana dokumentacija ostaje u arhivi Srpskog privrednog društva „Privrednik” i ne vraća se podnositelcima.

Sve informacije o Natječaju možete dobiti upitom na e-mail ured@privrednik.hr ili pozivom na broj 01/ 485-44-78 od 10 do 13 sati svakog radnog dana tokom trajanja natječaja.